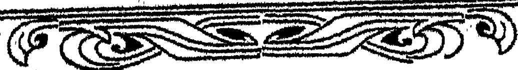
Bhakta Tukaram.

TELUGU DRAMA

BY

Pandit K. BALASARASWATHI,

B. A., B. L., *Advocate.*

వైద్యగ్రంథములు.

	రు.	అ.		రు.	అ.
శార్ఙ్గధరసంహిత	3	0	గోసాయిచిటికెలు పెద్దవి	0	8
వస్తుగుణదీపిక రా॥ సు॥	5	0	బైరాగిచిటికెలు పెద్దవి	0	8
[illegible]			నాడీపరీక్షణం	0	8
[illegible]	6	0	నలభీమపాకశాస్త్రం	0	12
సర్వసారాంశయోగసంగ్రహము	5	0	సులభపాకశాస్త్రం	0	12
చరకసంహిత (శ్రీ) కృ॥	6	0	వస్తుగుణప్రదర్శిని గ్రం॥	1	0
అనుభవదీపిక డి॥	1	0	[illegible]	0	10
భస్మప్రకాశిక డి॥	1	0	శ్రీ జనకల్పతరువు	1	0
ఆంధ్రభైషజ్య రత్నావళి (శ్రీ) కృ॥	2	0	పశువైద్యం	0	8
			అశ్వలక్షణసారం	0	8
బసవరాజీయము	7	0	సర్పశాస్త్రసారావళి	0	8
ఆంగ్లేయౌషధగుణదీపిక	4	0	చికిత్సారత్నం	0	12
సిద్ధసమాలికారహస్యం	1	0	వైద్యసార చింతామణి 1 వ భా॥	0	12
పులిప్పాణివైద్యం	1	0			
యూనానీవైద్యామృతం	0	8	డి॥ 2 వ భా॥	0	12
కుసుమయోగసారిణి	0	12	శతశ్లోకీపాకావళి	0	8
గృహవైద్యం 1 భాగము	0	12	నేత్రదర్పణం	0	8
డి॥ 2 భాగము	0	12	బాలగ్రహచికిత్సలు	0	4
ఆయుర్వేదవైద్యామృతం	0	12	డి॥ చిన్నసైజు	0	1
సుఖరోగచికిత్సలు	0	8	అనుపానమంజరి	0	8
విషవైద్యము	0	8	సనాతనపశువైద్యం	0	6
రసప్రదీపిక	0	10	ప్రమేహచికిత్సలు	0	8
సద్వైద్యజీవనం	0	8	భస్మప్రదీపిక	0	12

భక్తతుకారామ్.

పండిత: కె. బాలసరస్వతి, బి. ఎ., బి. ఎల్., అడ్వకేటు.

రెండవకూర్పు 1000 ప్రతులు.

ప్రకటనకర్తలు:

కొండపల్లి వీరవెంకయ్యా అండ్ సన్సు,

శ్రీ సత్యనారాయణ బుక్కు డిపో,

రాజమండ్రి.

1943

వెల రు. 1—8—0.

తొలి పలుకు.

ఇయ్యది నా మొదటినాటకము. ఆంధ్రపాఠకలోకమునకు చిరస్మరణీయులును, లవకుశ, కృష్ణలీలాద్యనేక నాటకరచయితలును మజ్జనకులును నగు కీ॥ శే॥ పండిత, కె. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి యాశీర్వచనమును, నామిత్రులును సుప్రసిద్ధనటకులును నగు సి. యస్. ఆర్. ఆంజనేయులుగారి ప్రోత్సాహమును నా యీ నాటకరచనకు కారణములు.

ప్రదర్శించిన తావులనెల్ల పండితపామరజనసమాదరణ వడసి ప్రకృత మీనాటకము కోయంబత్తూరునందలి "సెంట్రల్‌స్టూడియో" వారిచే "టాకీ" రూపము నొందినది. గ్రామఫోనువారి మన్ననల నందినది. శ్రీయుత ఆంజనేయులుగారి ప్రార్థనపై రచింపఁబడిన పాట లిందనుబంధములుగా ముద్రింపఁబడినవి. పాటలు వ్రాయుటలో రా. మద్దూరి బుచ్చెన్నశాస్త్రిగారు నాకు సాయమొసఁగిరి. నాయభిప్రాయముల గైకొని, యాంధ్రదేశమంతటను ప్రదర్శించి, భక్తతుకారామ్ భూమిక నత్యంత నైపుణితో నభినయించి, నాటకమున కసమాన విఖ్యాతి నాపాదించిన మామిత్రులు ఆంజనేయులుగారికే నెంతయు కృతజ్ఞుఁడ.

కాకినాడ,
25—8—37.

బుధవిధేయుఁడు,
కె. బాలసరస్వతి.

ఉపోద్ఘాతము.

ఆంధ్రదేశమున నాటకసంఘములసంఖ్య యల్పము. ఉన్న కొన్నియును నూతననాటకశీలనమునకు గడంగకున్నవి. కళాభివృద్ధికి ప్రత్యేకనాటకసంఘము లావశ్యకములనువారిలో నేనును నొకఁడగుట. "శ్రీలలితకళాదర్శమండలి" యనుపేర నొకసంఘమును స్థాపించి, నా మిత్రులును, కవులును నగు శ్రీ కె, బాలసరస్వతిగారిని ప్రార్థించి యీ నూతన నాటకరచనకు ప్రోత్సాహకుఁడనైతి.

హైందవమతమాచారపాశబద్ధము—సురారాధ్యకర్మాచరణైక భూయిష్ఠమైన హైందవమతోద్ధరణాకారణజన్ములగు మహనీయుల నెందఱినేని భారతమాత ప్రసవించినది. అట్టివారిలో తుకారా మొకఁడు.

తుకారామ్ మూర్తీభవించిన సహనదేవత—శాంత్యపరావతారము—నిజనిర్మలజీవితమున కర్మజ్ఞానయోగములు భక్తియందు సమన్వయము నొందునని లోకములచాటిన మహారాష్ట్రభక్తుఁడు.

భక్త్యాత్మగతము—వర్ణాశ్రమధర్మములు బాహ్యలక్షణములు. భక్తబృందావనమున నహంకారమమకారములకును, జాతిమతవివక్షతలకును తావులేదని చాటిన మహనీయుఁడు.

సృష్టిప్రేమమయము—పరమేశ్వరునకును, జీవసంతతికిని గల బంధము ప్రేమబంధమే. ప్రేమ నిర్మలము—స్వార్థరహితము నిశ్చలమునై దైవమునందు సన్నిహితమై భక్తిరూపమునొందుటయే ప్రేమయుత్కృష్టత. అదియే స్వార్థపరతాతంత్రములఁ దవిలి, యీర్ష్యాదులకు లోనైన మానవునియధఃపతనమునకు కారణమగుచున్నది. అయ్యదీనాటకమున చక్కఁగ వ్యక్తీకరింపఁబడినది.

సంఘాభ్యుదయము—హైందవమతసేవ— ఆస్తికతాప్రబోధము యీనాటకమున ముఖ్యోద్దేశములు. "హిందూమతోద్ధారణోత్సాహ" మే యీకథయందలి సారము. "అందలి యమృతమే" భక్తిప్రబోధము. ఇందు శాంతి స్థాయిరసము. వీరశృంగారహాస్యరసములు సైత మున్నను వస్త్వైక్యమున కొందును భంగము కలుగదు. "దైవభక్తి - దేశభక్తి - రాజభక్తి-పాతివ్రత్యము-స్త్రీవిద్య-కర్మయోగము" మున్నగువానిని ప్రజలకు బోధించి నాటకకర్త కృతికృత్యత వడసెను.

ఇట్టియుత్తమనాటకమును రచించి యెంతయో శ్రమనొందె, మాయభ్యాససమయమున చెంతనుండి నాటకప్రదర్శనము జయప్రద మగునట్లు చేసిన కవిగారికి కృతజ్ఞుడను.

కోయంబత్తూరు, 1—9—37.

బుధవిధేయుఁడు,
సి. యస్. ఆర్. ఆంజనేయులు.

ఈ నాటకమునవచ్చు పాత్రిలు.

పు రు షు లు.

1 తుకారామ్:—భక్తుడు - వర్తకుడు - కథానాయకుడు.

2 మహాదేవుడు:—తుకారామ్ కుమారుడు.

3 గంగాధరపంతు:—మఠము - దివాను.

4 శంభాజి:—భూస్వామి.

5 శివాజీ:—మహారాజు

6 రామేశ్వరభట్టు:—బీదబ్రాహ్మణుడు.

7 గోపీచందు:—కోటీశ్వరుడు.

భటులు, పౌరులు, సైనికులు - కొత్వాల్.

స్త్రీ లు.

8 రుక్మాబాయి:—తుకారామ్ పెద్దభార్య రోగబాధిత.

9 జిజియాబాయి:—తుకారామ్ చిన్నభార్య.

10 సీతాబాయి:—గోపీచందు భార్య.

11 జోతాబాయి:—గోపీచందు తల్లి.

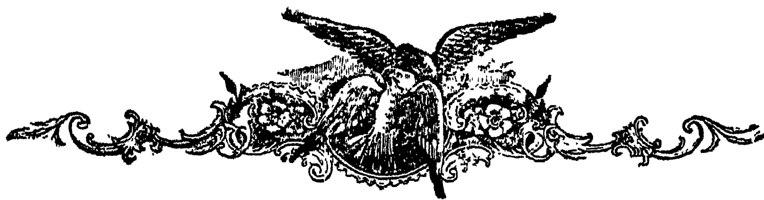
అంకితము.

దివంగతులును,
నిరవధికప్రేమమూర్తులును, నిరంతర
హరిధ్యానైకభక్తి సంభరితులును నగు
లక్ష్మీదేవమ్మ-పండిత కె. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి
నామకమాతా-పితరుల పవిత్రస్మృతికి
భక్తిపూర్వక సమర్పణము.

శ్రీ రాజరాజేశ్వర్యైనమః—శ్రీసుబ్రహ్మణ్యాయనమః.

నాంది.

శా. శ్రీరామాకుచకుంభసంభృతలస
త్స్వేదాంబు సుశ్రేణి యే
పారన్ మౌక్తిక భ్రాంతి శ్రీనెలఁతుకా
రామప్రసాదాత్ముఁడై
రారాజత్కరుణాంతరంగవర సు
బ్రహ్మణ్యసంసేవ్యుఁ డా
నీరేజాక్షుఁడు పాండురంగఁ డొసఁగున్
నిత్యాయురైశ్వర్యముల్.

శ్రీరాజరాజేశ్వర్యైనమః—శ్రీసుబ్రహ్మణ్యాయనమః.

భక్త తుకారామ్

ప్రథమాంకము.

దృశ్యము: ౧.

సమయము:—ఉదయము

(దేహూగ్రామము. తుకారాం గృహమునందలి వసారా, రుక్మాబాయి యిల్లు తుడుచుచుండి, ఆయాసమున నాగును. ప్రవేశము: జిజియాబాయి నీటి బిందెతో, బిందెను క్రిందనుంచి, కోపమున)

(అనుబంధము 1)

రుక్మ—సోదరీ! రుక్మా!

జిజి—చాలు చాలు! అధికప్రసంగములుమాని యిక్కడ యూడ్చిన తరువాత ఇంద్రాణీనదికేగి నీటిని తెమ్ము! వినుపించు చున్నదా!

ఉ!—

(జిజియా నిష్క్రమించుచుండ—ప్రవేశము: శంభాజి)

శంభా—తుకారాం భావోన్మత్తుఁడు. ఆధ్యాత్మికవిషయముల యెట్టి యున్నతభావములున్నవో, యెట్టిసమర్థత కలదో, ప్రాపంచిక విషయములందును, ధనసంపాదనయందును నంతయసమర్థత! (రుక్మను చూచి) భర్తకు తగినభార్య! రోగబాధితయైనను కలికాలమున నింకను పతిని దైవముగ భావించుచున్నాపతివ్రత!

(ప్రవేశము: శ్రోత లిద్దఱు)

1 శ్రోత—రుక్మాబాయిగారూ! హరికథా కాలక్షేపమున కంతయు సిద్ధముగ నున్నదా?

రుక్మ—చిత్తము.

1 శ్రోత—ఓ శంభాజీగారూ! కాలక్షేపమునకేనా! సంతోషము! విసోబాగారూ! నేఁడు తుకారాం శేటుగారు స్వగృహముననే హరికథాకాలక్షేప మొనర్తురని యందఱిని నాహ్వానించిరా! దామాజీగా రేమనిరి?

విసో—"ఇట్టివ్యర్థ కాలక్షేపములకు వచ్చుటకు మేమేమి తుకారాంవలె బుద్ధిహీనులమా?" యనిరి?

1 శ్రోత—ఆఁ! అల్లాగా! శంకరదీక్షితులవారు!

విసో—దీక్షితులవారా! 'శూద్రుఁడు హరికథ చెప్పువాఁడును మేము వినువారమునా?" యనిరి.

శంభా—అదే బాబూ! ఈ బ్రాహ్మణ బ్రాహ్మణసమస్యయే మనదేశాన్ని నాశనం చేస్తోంది.

విసో—అదిగో గంగాధరపంత్ గారు!

(ప్రవేశము: గంగాధరపంతులు)

శంభా—సాకారమందిన బ్రాహ్మణమతసనాతనాచార గర్వమేయీ బ్రాహ్మణుఁడు. (ప్రకా) శ్రీ శ్రీ జగద్గురుమాస్వామిజీబాబామఠాస్థాన విద్వాంసులు, గంగాధరపంతుగారు! దయచేయుఁడు.

గంగా—దయచేయుటేమయ్యా! ఇప్పు డందఱును హరిదాసులే యగుచున్నారు. ఇంచుక గొంతుక చక్కఁగనుండి పాడఁగలిగిన శక్తియుండెనా చాలును. హరిదాసులమని తైతెక్క లాడుదురు. శాస్త్రజ్ఞానమా శూన్యము! వేదాంతశాస్త్రజ్ఞానమా - శశవిషాణము- తుదకు భాషాజ్ఞానమైన నున్నదందమా - మచ్చునకైన కాన్పింపదు.

(ప్రవేశము: జోకాబాయి)

శంభా—జోకాబాయిగారూ! దయచేయండి! (జనాంతికము) ఇదియొక దురభిమానదేవత! తండ్రినుండి సంక్రమించిన ధనమున

కంతయు తానే యధికారిణియగుటచే తనయేకపుత్రుని గోపీచందును యిచ్చవచ్చిన ట్లాడించుచున్నది. (ప్రకా) జోకాబాయిగారూ! హరికథకేనా?

జోకా—ఆఁ! హరికథలేమే రుక్మా! నీమగనికి తుకారామునకు బుద్ధిలేదేమే! కులవృత్తియైన వ్యాపారం చూచుకోక, హరికథలా! నీవైనా చెప్పలేకపొయ్యావా?

రుక్మ—అమ్మా! వారికి బోధించుసాహసము నాకు కలదా! నాకేమి తెలియును?

జోకా—అబ్బ! ఎంతసంగనాచివే! ఏమీ తెలియదుగా! పాపము! నీవు రోగిష్టివై మూలఁబడితివని, రెండవభార్యను జిజియాను చేసుకొన్నను, మాటలచే "రుక్మా! రుక్మా!" యని రాత్రిం బవళ్లు పగఁడు కాళ్ళచుట్టు తిరుగునట్లు చేయుటమాత్రము తెలియును కాఁబోలు! అయినా యీదిక్కుమాలిన హరికథ లెక్కడనుంచి వచ్చా యమ్మా! మాకాలఁలో వీనిని మే మెఱుఁగనే యెఱుఁగము!

గంగా—జోకాబాయిగారూ! ఛత్రపతిశివాజీ మహారాజుగారు మహామ్మదీయపరిపాలనమున నున్న హైందవులకు దేశభక్తిశౌర్యాదుల నుద్బోధింప నీహరికథలను కల్పించెను. అమ్మహాకార్యసాధనానంతరమున నయ్యవి కేవల భక్తివైరాగ్యప్రబోధకములుగ నందంను వ్యాప్తినందుచున్నవి.

(లోన "తొలఁగి చనరయ్య" యని.)

1 శ్రోత—వాఁడెవఁడు?

గంగా—వాఁడా! రోహిదాసను పంచముఁడు. శూద్రమహాత్ముని హరికథకు పంచముఁడు శ్రోత! తప్పేమున్నది?

జోకా—ఆరిపీడమ్మకడుపుబంగారుగాను. మాలాడే! అవ్వ! మాలాడు వీథిలోకి రావటమే! బాగుంది నాయనా! దేశసేవ అనుట చివరికి మాలకూడు తినుటలోనికి వచ్చిందన్నమాట చాలు బాబూ! ఇలాంటిదానికి వచ్చింది నాకు బుద్ధితక్కువ.

(నిష్క్రమణము)

(ప్రవేశము: రోహిదాసు, పాదరక్షలమూటతో)

రోహి—గీ. తొలఁగి చనరయ్య! యించుకదూరి మేను
పంచముఁడ! నన్ను తాఁకిన పాతకమఁట
ముఖము లావల మఱలింపఁబోలు నయ్య
చెప్పలేదంచు నన్ను శిక్షింపవలదు!

1 శ్రోత—ఓరీ! మాలపీనుగా! ఊరిబయట చావలేకపోతివా! నీమొహముమండ! నీ-

రోహి—మన్నింపుఁడు! స్వామీ! నాకు వంశమే లేదు. నాకు బుద్ధి వచ్చినప్పటినుండి యీవిశాలప్రపంచమున నా యనువారు లేక పశుపక్షులకున్న స్వాతంత్ర్యముసైతము లేక, తుదకు మాటాడించు వారైన లేక, దిన మేదోయొకనెపమున మీశాపములచే కృశించు చునే యున్నాను.

1 శ్రోత—లేకున్న - యెక్కడైనా చావలేకపొయ్యావా!

విసో—ఆగవయ్యా! మనయిల్లా! మనవాకిలా! అదిగో తుకా రాం శేటుగారు వచ్చుచున్నారు! ఇష్టములేకపోతే ఆయనే పొమ్మం టాడు.

(ప్రవేశము : తుకారాం తలపై నొకమూట చేత దండమును గొని యొకముసలిని నడిపించుచు; వెంట కొందఱు శిష్యులు మహాదేవుఁడును నుందురు)

తుకా—(అందఱి నుపవేశింపఁజేసి)

శ్లో. శ్రీకల్యాణగుణాత్మకం శుభకరం శార్ఙ్గాదినానాయుధం
లక్ష్మీవిద్యుల్లసితమతసీగుచ్ఛసచ్ఛాయకాయం
వైకుంఠాఖ్యం, మునిజనమనస్స్వాతకానాం శరణ్యాం
కారుణ్యాపం త్రిదశవినుతం పాండురంగం నమామి.

(అనుబంధము. 2)

తుకా—మహామహులారా! ప్రకృతము భారతవర్షమున మహా మ్మదీయ ప్రభుత్వ మేర్పడినది, కలికాలమాహాత్మ్యమున ఔరంగ జేబు పాదుషా హిందూమతమును నిర్మూలము మొనర్పవలయునని ప్ర

బలప్రయత్న మొనర్చుచున్నాఁడు. హిందూమతమును, ధర్మవేద బ్రాహ్మణదేవతారాధనములును ప్రపంచరంగమున తమప్రత్యేక వ్యక్తిత్వమును సాధించుకొనుటకై భగీరథప్రయత్న మొనర్పవలసి యున్నది. భారతదేశమునకంతయు మాణిక్యము నాబరగు మనమహా రాష్ట్రదేశమున కర్మయోగియు, హైందవ ధర్మపునరుద్ధరణదీక్షాబద్ధ కంకణుఁడును నైన శ్రీఛత్రపతి శివాజీ మహారాజు కాలగర్భమున జనించి, తనకార్యనిర్వహణమునకై వేచియున్నాఁడు. మనసాయ మపే క్షించుచున్నాఁడు. తనువులు క్షణభంగురములు. సోదరులారా! మన మెంతప్రయత్నించినను, తుదకు భార్యాపుత్రసేవకాదులచే పరివేష్టిం పఁబడి తలుపులకు తాళములువైచినను, మృత్యుదేవత మనల తన నోట వైచికొనక తప్పదు అట్టిచో, రోగబాధల తల్లడిల్లి, మంచము నఁబడి చచ్చుటకన్న పవిత్రతరవిశ్వసేవామహోద్యమమున పెరవారు తలలూప, తమవారు "భళి! భళీ!" యన, కీర్తికాయముల నీలోకము ననే యుంచి, కృతకృత్యతాసంతోషమున తనువులు వదలుట మేలు కాదే! రండు! విశ్వసేవకై కంకణమును ధరింపుఁడు.

గంగా—వలదు! శూద్రుఁడు బ్రాహ్మణుల కుపదేశించువాఁడా!

తుకా—అయ్యలారా! ద్వేషమాత్సర్యముల విడనాడుఁడు! జాతిమతవివక్షతలు, ధనధాన్యవిభవములు మానవకల్పిత ప్రభేదములు-

సీ. బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రకు లేక
గర్భజాతు లటంచుఁ గాంచరయ్య!
అన్నలు ద్విజులు - శూద్రాదుల, తమ్ముల
జలుప్రేమ చూచుటే భావ్యమయ్య!
గుణముచే, క్రియలచే, తనరు వర్ణములెల్ల
గుణమున్న గ్రహియింప కూడునయ్య!
ద్విజుఁడు దుర్గుణుఁడైన తెల్వి శూద్రుఁడు కాఁడె?
సుగుణి శూద్రుండు భూసురుఁడు కాఁడె?
గీ. భరతభూమాతసుతులు సోదరులు కారె?
తనయులకు పితరులకు భేదంబు కలదె?

కలగ పోనాడి యైక్యంబు గాంచరయ్య!
అపుడు మనదేశ మభివృద్ధి నందునయ్య!

గంగా—చాలు! చాలు! తుకారాం! నీ కింకను పిచ్చివదల లేదా? శివాజీమహారాజు బాహుబలమును, రాజనీతిజ్ఞతయు, సమర విజయములును రాజ్యస్థాపన మొనర్చుగాక! నీ హరికథలు విశ్వసేవా దులును నతని కేల?

తుకా—బ్రాహ్మణేంద్రా! పశుబలమును, రాజనీతిజ్ఞతయు తాత్కాలికసమరవిజయ మొసంగఁగల్గుఁగాక, యేకాలముననైన నెవ్వరిచేనైన కేవలపశుబలముచే సుస్థిరధర్మరాజ్యసంస్థాపన మొనర్పఁబడినదా? సుస్థిరధర్మరాజ్యలక్ష్మి యెప్పుడును ప్రజలహృదయ ప్రేమసింహాసనముపై నెలకొల్పఁబడవలయు! భక్తిజ్ఞానకర్మ సమ్మేళన మహాశక్తి యొక్కటియే భారతదేశమును, తన్మూలమున ప్రపంచ మును నుద్ధరింపఁగలదు.

గంగా—అయిన విశ్వసేవకై సర్వమును త్యజింతువా?

తుకా—సంతోషమున—

గంగా—ఆఁ!-నీ జ్యేష్ఠకుమారుఁడు మహాదేవుఁడు రోగశయ్యపై నుండఁడా?

తుకా—నిక్కమే; కాని మహాత్మా! రోగశయ్యకును, అంత్య శయ్యకును వ్యవధానము లేదా? ఆవ్యవధానమున—

గంగా—గంతులు వైచెదవు. సంతోషమే. నీవు లేనితఱి వ్యాపారమున నష్టము వచ్చిన—

తుకా—(మందహాసమున) నేనిపు డిం దున్నమాత్రమున లాభమే వచ్చుచున్నదా?

గంగా—రాదా యేమి! అడిగినవారికెల్ల నంగడిలోనున్న వస్తువుల దానమొనరించిన లాభమే కదా! కాని, కాశరోగబాధితయగు నీపెద్దభార్య రుక్మ-ఋణదాతలు-జిజియా!

తుకా—హా హ్హా హ్హా! స్వామీ! ఎంతవెఱ్ఱివారలు!—

సీ. భవరోగవైద్యుఁడౌ పాండురంగఁడె యుండ
వెలఁది పుత్రుల రోగభీతి యేల ?
కర్మబద్ధంబులై కలిమిలేములు కల్గ
వాణిజ్యనాశంపుభయ మదేల ?
తనుదానె రక్షించుకొనలేనిజడుఁడు తా
'నాది' 'నే' నను మోహ మందనేల ?
హరి, దేశజనని, సద్గురుఋణంబుల సైచు
చెనటి కీఋణబాధచింత యేల ?
(ప్రవేశము: జిజియా - వెనుకనుండి)

గీ. కాంత సమసిన శ్రీముక్తికాంత లేదె ?
ధనము నశియింప సత్కీర్తిధనము లేదె ?
విశ్వసేవమె నాదీక్ష; వెలఁది సుతుఁడు,
విశ్వసేవమె నావృత్తి ద్విజవరేణ్య !

జిజి—(చీపురుతో) ఆఁ! ఆఁ - అందఱును చావవలయునా! మూర్ఖులారా! పోయెదరా! లేదా! (రోహిదాస్. గంగాధర, జిజియా, రుక్మ, తుకారాం, మహదేవులు తప్ప నందఱును పోవుదురు)

తుకా—(గీతమందలి 'విశ్వసేవమెనాదీక్ష' యని చదువు చుండును.)

జిజి—(చెంత కేతెంచి) ఏమి ! వినుపించుచున్నదా ?

తుకా—గీ. 'విశ్వసేవమె నాదీక్ష - వెలఁదిసుతుఁడు' (జిజియాను చూచి దిగ్భ్రాంతుఁడై) దేవీ - నీవా ! ఆఁ - విశ్వసేవయే - ఆఁ కాదు - నామిత్రులెల్ల శేరీ? వారిని మనగృహమున కాహ్వానించి—

జిజి—సత్కరింపవలయునా! అపుడే కొంతవఱకైనది. కాని పతిదేవుఁడుగారూ! గోపీచందు బాకీ—

తుకా—వారు చాల భక్తులు దేవీ!—

జిజి—గోపీచందువద్ద వ్యాపారానికై గైకొన్న నాల్గువేల నిష్కములబాకీ— నాథా!

తుకా—అనవరతవిశ్వసేవాపరాయణులు జిజియా!

జిజి—రేపివ్వకున్న మరియాద నిలువదు. మనయాస్తినంతయు అమ్మి గైకొనును.

తుకా—నిరతస్వార్థత్యాగభూషితులు జిజియా!

జిజి—(తుకారాముభుజముమీఁద చేయివైచి యూఁపుచు) అంత యవివేకమా!

తుకా—దేవీ! నాకు—

జిజి—నాథా! మీకు బుద్ధి చాలదు.

గంగా—నిక్కముగ చాలదు, ఆఁ శేటుగారూ! మఱునాఁడు మీయింట జగద్గురు శ్రీమాన్ స్వజీబాస్వాములవారికిగురుపూజ. జ్ఞాపక మున్నదా?

తుకా—భాగ్యము.

గంగా—గురుపూజావిధాన మెఱుంగుదువు కదా! వినుము! స్వాములవారివెంట నూర్గురుశిష్యు లుందురు. వారికి ఘృతశర్కరాదులతో సరసపక్వాన్నముల కర్మిష్టులగు తిరువైష్ణవులచే సిద్ధపఱుపవలయు. మఠపరివార మేఁబది- పరివారజనుల యాశ్రితులు నాల్గువందల జనులు-అశ్వములు రెండువందలు-గజము లేఁబది-డెబ్బది యొంటెలు-నూఁటయేబదియెద్దు - దినమునకు వీనికన్నిఁటికిని మూఁడువందలవరహాలు కావలయును. పైన పాదపూజాకట్నము యోగ్యతాధీనము. ఇఁక నాస్థానవిద్వాంసుఁడనగు నాకట్న మెఱిఁగియేయుందువు కదా! ఒక్కవేయి నూటపదహార్లు! తరువాత తిరుదాసులు తిరుదాసదాసులు తిరుదాసదాసదాసులు—

మహా—తిరుగాడిదలు-తిరుకుక్కలు-ఉ-చెప్పఁడు. చాలించితి రేల?

గంగా—ఓయీ! కన్నులు కాన్పింపవా! శూద్రుఁడవై మఠాధిపతుల దూషింతువా?

మహా—ఏమయ్యా! శూద్రుఁడు శూద్రుఁ డనుచున్నావు! శూద్రుఁడు మానవుఁడు కాఁడా! వాని కింద్రియజ్ఞానము లేదా?

గీ. అవని, తిటిపెంపుతిండి సౌఖ్యంబు పఃఅ గి
హాయిగ భుజించి సోమరులై మనంగ
చదువు కలవారు సేయు మోసంబు గాక
ద్విజల శూద్రుల హరియె కల్పింప లేదె!

గంగా—ఆ-పాకము ముదురుచున్నదే! తుకారామ్! నీయభిప్రాయమును నిదియేనా?

తుకా—క్షమింపుడు. ఒక్క-మాట! సర్వసంగపరిత్యాగులగు సన్న్యాసులకు జపతిపాదములయందు శ్రద్ధ శూన్యము! బ్రహ్మజ్ఞానమన్ననో కలలోనివార్త! సాధనచతుష్టయసంపత్తియం దాసక్తియన్ననో పూర్ణానుస్వారము! కాని, స్వామీ! సన్న్యాసులకు సపరివారభోగములుమాత్రము కావలయునా?

గంగా—పండితునిబోలె ప్రజ్ఞావచనముల పలుకసాగితివి! నీవు శాస్త్రముల నభ్యసించితివా? గురూపదేశ మందితివా లేక భాష్య శాంతి యొనర్చితివా?

తుకా—ఆర్యా! జ్ఞానార్థకమగు విద్యయంతయు శాస్త్రాది గ్రంధముల యందే యిమిడియున్నదా?

గంగా—అబ్బే! యెక్క-డిది? రాళ్ళు చెట్లు గుట్టలు చచ్చిన శవముల యందును యిమిడియున్నది. ఔనా?

తుకా—నిక్క-ముగ—సందియ మేల?

గంగా—భళి! శేటుగారూ! అయిన తాము రాళ్ళశాస్త్ర పండితులా! ఏదీ? తాము చెట్లనుండి నేర్చినవిద్య?

తుకా—వినుడురా?

సీ. జాతిభేదము లేక జనుల కాశ్రయ మిచ్చి
సర్వసమత్వంబు చాటు తరులు!
తనువుపై మన కింతతమకంబు తగదంచు
చలి యెండ వానల సైంచు గిరులు!
రేపు మాపటికంచు వాపోవవలదంచు
విహంగముల్ సంతుష్టివిద్య గఱపు!
జగము నిత్యము గాదు; సంసార మది భ్రాంతి
యని ప్రాణముల వీడి చనెడువారు!

గీ. 'నాది' 'నే' నను భ్రాంతి యనర్థ మంచు
నేడ్చు ప్రకృతిజనని బాష్పవృష్టిఁ దెలుపు
ప్రాణి సుజ్ఞాన మార్జింప ప్రకృతియొకటు
పాఠశాల! సద్గురుఁడు శ్రీపతియె కాఁడె?

గంగా—గురుద్రోహీ! నికృష్టమా! వీరేనా నీగురువులు? కానిమ్ము! చచ్చినశవములనే పూజింతువఁట! ఇదే నీకు కులబహిష్కారశాపము! కులమునకు బాహిరుఁడవై - బంధుగులకు దూరుఁడవై - ఆపాండురంగనిపూజ కనర్హుఁడవై—

జిజి—ఏమయ్యా! బెదరింతువా! ఎప్పుఁడు బ్రాహ్మణులు స్వధర్మములకు దత్తాంజలి నొసంగి, పరకీయధర్మముల నాశ్రయించిరో యానాఁడే వారితేజశ్శక్తియు, వాక్శుద్ధియు నంతరించెను. సర్వప్రాణులకును నాపాండురంగఁడే జనకుఁడు! దైవము. అందఱిని యీ పాండురంగఁడే సృజించెను!

రోహి—(సమీపించుచు) అమ్మా! చండాలురనుకూడ నా పాండురంగఁడే సృజియించెనా?

మహా—ఛీ! ఛీ! చండాలాధమా! ఇలుసొచ్చితివా! యింత యహంకారమా! అధమా—

రోహి—క్షమింపుఁడు. స్వామీ!—

ఉ. ఎవ్వఁడు పాండురంగవిభుఁ? డెచ్చట నుండు? జగంబునంతయున్
నివ్విధి పెంప నొంపఁ గత మెయ్యది? బంధుగు లెవ్వ? రాతనిన్
యెవ్వరు బ్రోచువారు? కుల మెయ్యది? పంచముఁడో? ద్విజుండో? తా
నెవ్వఁడో? వేదువాఁడ వచియింపరె! రంగని చేరుమార్గమున్!

తుకా—ఓయీ! మందభాగ్యుఁడా! (విగ్రహమును చూపుచు) అతఁడే పాండురంగఁడు - కాని నీవంటరానివాఁడవు—

గంగా—భళి! భళి! ఇది బ్రాహ్మణేతరమతనిర్ణయచంద్రిక! చచ్చినశవములనుండి నేర్చిన జ్ఞానముకాఁబోలు! బ్రాహ్మణు లేమి యధికులని యధిక్షేపించుశూద్రునకు పంచముఁడు పనికిరాఁడు.

మహా—ఓరీ—పోయెదవా! లేదా?

తుకా—మహాదేవా! ఆనిర్భాగ్యు నేలబాధింతువు?

మహా—నీ వేమి చెప్పఁగలది? పడియుండు మావల !—ఉఁ -

రుక్మ—కుమారా ! తండ్రి నవమానింతువా !

మహా—ఆహా ! యేమితండ్రి !—

గీ. ఆత్మకులగౌరవాదుల నట్టె వీడి,
స్వాభిమానంబు త్యజియించి, బంటుకరణి
పరులదాస్యంబు సలుపుచు, స్వత్వమెల్ల
ధరణి పాడుఁజేయు నితఁడు తండ్రి యగునె ?

రోహి—(విగ్రహమును గొని) ఇతఁడేనా రంగఁడు !

మహా—ఆఁ ఆఁ - చండాలాధమా ! పాండురంగవిగ్రహమును తాఁకితివా ! ఉదయమున నీవెక్కడ దాపరించితివిరా ! (మీఁదికిబోవ)

రోహి—అయ్యో ! అయ్యో ! క్షమింపుఁడు. మీశిక్షల భరించు శక్తియైన నా కీనాఁడు లేదు.

గీ. నాల్గుదినములనుండి యాహార మెఱుఁగ
వీడచున్నవి ప్రాణముల్ వేఁడికొందు;
క్రిముల పశు పక్షి మృగ కీటకములఁ గాంచు
కరుణ నావంతను చూడ కలుష మగునె?

మహా—(కొట్టుచు) పారవేయు మావిగ్రహము నందు.

తుకా—(రుక్మను వీడి నిలిచి మనోసంఘర్షణాయాసమున) దుర్భరము, దైవమా! ఈదురంతావలోకనము దుర్భరము.

రోహి—అయ్యో! అయ్యో! (అని పోవుచుండ మహాదేవుఁడు కొట్టుచుండును)

తుకా—మూర్ఖా! (మహాదేవుని పట్టుకొని) నీవు నాతనయుఁడ వేనా, (త్రోయును. మహాదేవుఁడు క్రింద పడును. రోహిదాసు నిష్క్రమించును)

జిజా—ఆఁ ఆఁ! అవివేకీ! మూర్ఖా! కన్నకుమారునే చంపుదువా. (ఉత్తరీయమును బట్టి మెడ నులుముచు) నిన్నేమిచేసినను పాపము కలుగునా.

మహా—అబ్బ! అయ్యో! బాధ! పరులకై కుమారుల చంపు తండ్రులుందురా! కఠినాత్మా! సంతోషమాయెనా! నీకన్నులు చల్ల వడియెనా! అందఱిని చంపి సుఖముగ నుండఁదలఁచితివా?

గంగా—తుకారామ్! ఇది చచ్చినశవములశాస్త్రములో నేపరి చ్ఛేదము?

తుకా—ఇదియా! స్వామీ! సంసారభ్రాంతివిచ్ఛేదనపరిచ్ఛే దము! దారసుతాదు లనుమమకారలతలు ద్రుంచుపరిచ్ఛేదము.

గంగా—ఏమీ! యీతాడనములా?

తుకా—అవి తాడనములా! స్వామీ! తనువుపై నాకుఁగల మమకారరూపరోగమును బాప దయామతి నాసర్వేశ్వరుఁ డొసం గిన దివ్యౌషధరాజములు! మామకవిశ్వసేవామహోద్యమమున దేశ మందలి ప్రజలబాధలఁ బాప ప్రయత్నించుటకుముందు బాధాస్వ రూప మిట్టిదని యాసాధ్వి కల్పించిన యుపదేశసాధనములు. ఆత్మ శుద్ధికై దేహశుద్ధితో ప్రారంభించి నాతనయుఁడే నామోక్షసాధము నకు నిర్మించిన సోపానములు!

జిజి—చాలు చాలు! ఈయుపన్యాసములు చాలించి యిఁక దుకాణమునకు వెడలవలదా? ప్రొద్దెక్కినది. (రుక్మతో) నిలిచితివేల దయ్యమా! ఊఁ—

రుక్మ—నాథా! పాపము! మీదేహ మెంత—

జిజి—అబ్బో! యెంతపతిభక్తి! అపరసావిత్రీదేవి! చాలు జగ జంతా! గైకొమ్మా! బిందెను! ఊఁ! తీసుకొనవేల?

తుకా—రుక్మా!—

రుక్మ—నాథా!—

జిజి—(అనుకరించుచు) 'రుక్మా! నాథా.' ఏమిసరసము.

(అనుబంధము 3.)

య వ ని క ప డు ను.

దృశ్యము ౨.

సమయము: సూర్యోదయానంతరము 2 ఘడియలు.

(దేహూగ్రామమునందలి యొకవీధి—ప్రవేశము: పాండురంగ విగ్రహముతో రోహిదాసు.)

(అనుబంధము 4)

రోహి—రంగా! నన్ను తాఁకుటచే నీవు మైలపడితివి! అంటరానివాఁడ వైతివి! రంగా! నిన్నిఁక యెవ్వ రాదరింతురు? ఎవ్వరు పూజింతురు?

(ప్రవేశము; గంగాధరపంత్)

గంగా—ఓరీ! అధమా! యిదియేమి? యుదయమున నూరివీథుల నూరేగుట కుపక్రమించితివి.

రోహి—స్వామీ! నామిత్రుఁడు చలికి తాళఁజాలక వణఁకుచుండ నిచ్చట వస్త్రములిచ్చు తావున్నదని విని వచ్చితిని.

గంగా—నీమిత్రుఁ డెవఁడు?

రోహి—నారంగఁడు?

గంగా—మూర్ఖా! నీరంగఁ డెవఁడు?

రోహి—నామాలరంగఁడు స్వామీ!

గంగా—అధమా! పాండురంగని మాలవానిఁ జేసితివా!

రోహి—క్షమింపుఁడు స్వామీ! మానవులే నన్ను తాఁకిన మాలవారగుదురని మీరనుటచే మిమ్ముల సృజించిన నీపాండురంగఁడు నన్ను తాఁకిన మాలవాఁడు కాఁడా?

గంగా—చాలు నిఁక! ఆవిగ్రహముతో నేమిచేసికొందువు?

రోహి—ఆడుకొందును. మాట్లాడుకొందును. కష్టసుఖముల చెప్పుకొందును. ప్రేమింతును. కోపింతును. మానవులందఱు నన్నేవగించినను, మానవాకృతినున్న యీపాండురంగఁడే నా మిత్రుఁడు. నాబంధువు నాస్వామి నాసేవకుఁడు—

గంగా—నీమొహము! నీతల! మూర్ఖా! పొమ్మావల! అదే! తుకారాం శేటుదుకాణము. (నిష్క్రమము)

గోపీ—(సమీపమున్న గంగాధరునిఁ జూచుచు)

గీ. దేవుఁ డని నిన్నుఁ గొల్చు రీద్విజులు, రంగ!
ద్విజవరేణ్యులకే నీవు దేవుఁ డగుదొ?
ధరణి చండాలురకు కూడ దైవ మగుదొ?
పంచములకు దైవము లేఁడొ? పలుకుమయ్యా!

(నిష్క్రమణము.)

దృశ్యము 3.

తుకారాం దుకాణము.

(దుకాణమున నధివసించి తుకారాము పాడుచుండును. ప్రవేశము: పౌరులు కొందఱు దుకాణమునందలి వస్తువుల వెలనడిగియు తుకారాము పాడుచు ప్రత్యుత్తర మివ్వనందున తమకుతోఁచిన దాఁడు పడవైచి కొందఱును, యేమియు నివ్వకయే కొందఱును, వస్తువుల గైకొని పోవుచుందురు. దూరమున గోపీదాసు దీనిని గాంచుచుండును)

తుకా— (అనుబంధము 5)

(ప్రవేశము: జోకాబాయి)

జోకా—శేటుగారూ!

తుకా—(త్రాసును తదేకదృష్టితోఁ జూచుచు మౌనమున నుండును)

జోకా—తుకారామ్ శేటుగారూ!

(ప్రవేశము: గంగాధరపంతులు)

గంగా—తుకారామ్!

తుకా—(నిట్టూర్పువదలి) మఱియొకదినము! అల్లదే! బాలభానుఁడు మానవజీవితగ్రంథమందలి మఱియొకపుట సుకృతమునకోసుకృతేతరకార్యాచరణోల్లేఖనమునకో సంసిద్ధముగ నున్నదని చాటుచున్నాడు! (క్షణము నిశ్చేష్టుఁడై తల పంకించి) చిత్రము! మాయ!! ఊహాతీతము!!

గీ. జననమందిన ప్రాణులు చావ నేల?
చచ్చువారుండ మఱియు నీజనన మేల?
త్రాసుగతి సృష్టిభేదంబు దాల్ప నేల?
శౌరి కీవిశ్వసంసారభార మేల?

జో॥కా—శేటుగారూ! మాకీపట్టువస్త్రములు కావలసియున్నవి.

తు॥కా—ఈపట్టువస్త్రములా?

గంగా—తుకారామ్! ఆపట్టువస్త్రములు మాగురువుగారికి కావలయును. వానికై కేయే స్వాములవారు నన్నంపిరి.

జో॥కా—వీలులేదు. వానికై నేను నిన్ననే వచ్చాను. అదీగాక మా కితఁడు బాకీ—

గంగా—ఏమీ! విధవకు విలువగలవస్త్రములుకావలయునా?

జో॥కా—కాదు - కాదు - సన్న్యాసికి జలతారువలువలు కావలయుకాఁబోలు! బ్రాహ్మణా! నే నెవ్వరో యెఱుంగుదువా! కోటీశ్వరుఁడగు గోపీచందు తల్లిని!

గంగా—నే నెవ్వరో యెఱుంగుదువా! జగద్గురుమాస్వామీ బాబ గారి మఠమున శాస్త్రవిద్వాంసుఁడను.

జో॥కా—మీమఠము లన్నియు మనుఁబోలు కోటీశ్వరుల దానధర్మాలపై నాధారపడియుండుట జ్ఞాపకము లేదుకాఁబోలు!

గంగా—మీభోగభాగ్యము లన్నియు మముఁబోలుభూసుర శ్రేష్ఠులయాశీర్వచనములపై నాధారపడియుండుట జ్ఞాపకము లేదు కాఁబోలు!

తు॥కా—ద్విజసత్తమా! అమ్మా! శాంతింపుఁడు! స్వామీ! భూసురులకు సత్వగుణముకదా యుండవలయు! ఎన్నిశాస్త్రములు చదివిననేమి? ఎన్నియజ్ఞయాగాదికర్మల నాచరించిననేమి? కామ క్రోధాదుల జయింపలేనివాఁడు—

గంగా—ఆఁ - ఆఁ! ఏమంటివి?

తు॥కా—అయిన - విలువగల వస్త్రధారణవిషయమున విధవ లును, సన్న్యాసులును సమానులే!

గంగా—మూర్ఖా ! స్వామిలహారిని విధవతో పోల్చితివా ?

తుకా—ఆర్యా ! ప్రాపంచికవిషయభోగములయం దంతియే కదా !

(ప్రవేశము: యిరువురు రాజభటులచే నీడ్వఁబడుచు, శృంఖలాబద్ధుఁడైన రామేశ్వరభట్టు)

రామే—ధర్మాత్ములారా ! దాన మొసర్పరా !

తుకా—స్వామీ ! అభివాదనములు ! ఈశృంఖలము లేమి ? తమ కీదుస్థితి యేల ?

రామే—అయ్యా ! ఈదీనునిచారిత్రము మిక్కిలి విషాదకరము. మాదిదక్షిణదేశము సంసారసాగరమున మునిఁగి, కన్నుఁ గానక, నేను పదివేలకొమ్ముల ఋణపడితిని. ఋణదాత లాధనమునకై రాజుచెంత నభియోగమును దెచ్చిరి. రాజాజ్ఞచే మాస్వత్వమంతయు ఋణదాతల యధీనమయ్యె అప్పటికిని ఋణము తీఱనందున నన్నీ యయోమయశృంఖలముల బంధించి రాజభటుల కప్పగించిరి. ఈరీతి తిరిగి యాచనావృత్తిచే లభించిన ధనమును ఋణవిముక్తికై వీరి కొసంగుచున్నాఁడ ! ఋణవిముక్తియగువఱ కిట్లే "గ్రామే కరాత్రం, దిన మేకభుక్తం" మ్మనునట్లు భార్యాపుత్రులతో తిరుగుచున్నాఁడ !

తుకా—అయ్యో ! వృద్ధులే ! ఎంతకాలమునుండి యిట్లు తిరుగుచున్నారు ?

రామే—పంద్రెండువత్సరములనుండి.

తుకా—అయ్యో ! ఎంతకష్టము ! (ధనపేటికను గొని)

గంగా—ఆఁ - ఆఁ! - తుకారామ్ ! నీకు పిచ్చివట్టినదా యేమి ? ఆధనము నీయది కాదు. గోపీచందుగారిది గోపీచందు అప్పు తీర్చుటకై దుకాణమునందలి ధనము చాలకున్న - అభిమానైకధన యగు నీభార్య జిజియాబాయి తనపుట్టినింటివారిచ్చిన భూషణము లన్నియు నమ్మి నీ కిచ్చినధనము.

తుకా—అయిన ?

జో కా—అయినా ?—నీకు మతి లేదా ? ఈదినము మా ఋణము తీర్చువాయిదా ! ఔఁగుము ! నే నిప్పుడే పోయి నీభార్యను పంపెద. నాకుమారుఁడును రాఁగలఁడు !

(నిష్క్రమణము.)

గంగా—తుకారామ్ ! గోపీచందు బాకీపైక మిప్పు డివ్వకున్న మీవస్తువులన్నియు నమ్మివైచెనఁ గైకొనును ! తెలిసినదా ?

తుకా—అయిన ?

గంగా—మూర్ఖా ! పిదప నీవర్తకమునకు పెట్టుబడి నిచ్చువారు?

తుకా—స్వామీ ! లోకమున వర్తకములేనివా రందఱును చచ్చుచున్నా రా !

గంగా—అయిన నో వైరాగ్యశిరోమణీ ! రేపు మీయందఱి గతి ?

తుకా—రేపా ?—ద్విజచంద్రమా !

గీ. తనువు, తహవారి వదలి, నిత్యంబు ప్రాణు
లెందొ ? యెచ్చటికో ? యెట్లొ ? యేగుచుండ
'రేపు రే' పంచు పలికెదు 'రేపు' వఱకు
బ్రదుకఁగలవార లెవ్వరో ? పలుకఁగలవె ?

గంగా—ఈ వేదాంతవచనములు కుక్షి నించునా ?

తుకా—నిక్కమే. కాని - అదిగో !—

గీ. ఆకసంబున తిరుగు విహంగతతులు
మఱుదినంబున కని దాచుమందసములు
కలవె ? వానికి ఋణ మిచ్చు ఘనులు కలరె ?
భుక్తి లేక చచ్చెడివారు భువినిగలరె ?

భట్టులారా ! ఇదియే మీ ఋణధనము. ఇఁక బాకీలేదుకదా ! పాప మీపాటునివెంట తిరుగుచు చాలశ్రమ గైకొంటిరి ! ఇదియే యీధనము బహుమానముగఁ గైకొనుఁడు ! పాపము ! మీవస్త్రములు జీర్ణములైనవి. ఇదిగో యీనూతనవస్త్రములఁ గొని యథేచ్ఛఁ జనుఁడు. మీకు శుభం బగుఁగాక ! (భటులు రామేశ్వరభట్టుసంకే

లలఁ దీసి నమస్కరింప) ద్విజచంద్రమా! మీ యప్పు తీఱినదికదా! ఇదిగో యీ నూతనవస్త్రములఁ ధరింపుఁడు. ఈ ధనము గైకొని కుటుంబపోషణ మొనర్చికొనుఁడు.

రామే—అయ్యా! నాయుదరపోషణకు—

తుకా—ఆఁ - నిక్కమే - మీరు నాకార్యభారము నంతయు నిర్వహించుచు మాసమున కిరువదినిష్కములఁ వేతనము గైకొనుఁడు.

రామే—ఆర్యా! మీయుపకార మెన్నిజన్మములకుఁ దీర్పఁగలను!—

తుకా—స్వామీ! యిది యాపాండురంగని ధనము. పాండురంగస్వరూపులగు మీరు గైకొంటిరి. ఇఁక నాయుపకృతి యేమున్నది? ఉపకారమే యున్నదందురా! యేదీ? ఆశ్శృంఖలముల నాకొసంగుఁడు!

రామే—(ఆశ్చర్యమున) ఏల? (సంకెలల నొసంగును.)

గంగా—ధరించి యున్నాఁడ వైద్యశాల కేగుటకు! నీ కెందు కయ్యా!

(శృంఖలముల పేటికయందుంచుచుండ రామేశ్వరభట్టు పోవుచుండును.
వేఱొకవైపునుండి ప్రవేశము: జిజియా గోపీచందులు.)

తుకా—(పోవుచున్న రామేశ్వరుని చూచుచు) ఇఁక నేమియు బాకీ లేదుకదా! ఋణము తీఱినదికదా! ఇఁక సుఖముగ పోయిరండు!

గోపీ—జిజియాబాయిగారూ! నేఁడుమాత్రము మాధనము సంపూర్ణముగఁ నిచ్చితీఱవలయు. తరువాత—

జిజి—అయ్యా! సంపూర్ణముగ నాలుపేలనిష్కములను నిచ్చెదము!

గోపీ—అదిమాట! వ్యవహారములో నెప్పుడు 'కరతలామలక న్యాయ'ము శ్రేష్ఠము.

జిజి—ఇదిగో! నాథా! యేదీ! ధనపేటిక!(చేతినుండి గ్రహించి) చందుగారూ! ఇదిగో! మీధనము! (చూడకయే సంకెలల నిచ్చును.)

గోపీ—ఆఁ- ఆఁ- యిదియేమి? (సంకెలలు క్రిందఁబడును.)

జిజి—ఆఁ- నాధా! నాథా!! ఏదీ! ఏదీ ధనము!

తుకా—(క్రిందపడిసంకెలలఁ జూచుచు) ధనమా! బంధనమా! అదియే పరీక్ష!

గోపీ—మోసము! మోసము! ఇదియంతయు మాధన మపహరించుటకై పన్నినతంత్రము! అంతయు "పయోముఖవిషకుంభన్యాయ"ము! నమ్మను. ఏవీ వద్దుపుస్తకములు! (అంగడినంతయు చూచి) లేవు! చితాఆవర్జపుస్తకములు లేవు. తుకారామ! పద్దుపుస్తకముల దాచి దివాలాతీయుటకు యత్నించుచున్నాఁడవా?

తుకా—సోదరా! నీ కేపద్దు కావలయును?

గోపీ—నాకా? నీలాభనుపద్దు-ఖర్చుపద్దు- నిలువధనముపద్దు.

తుకా—ఇదిగో—

సీ. సంసారమను పణ్యశాలలో దినమెల్ల
జనులుసంపాదించు 'ధనము' పద్దు!
పాపపుణ్యంబులన్ వస్తు లమ్మిన వచ్చు
ప్రతిఫలరూపలాభంపుపద్దు;
మ మ్మెందు సృజియించి మనుపతనారయుతండిరి
హరి, పెట్టుబడి కిచ్చు సర్పుపద్దు;
తుదిపయనంపు నయ్యెదనున ప్రాణులు
వెనువెంటఁ గొనిపోవు ధనముపద్దు;
గీ. నాకు, నీకును, సర్వజీవాళి కవని
కర్మఋణ శేషమును దీర్చుగతినిఁ దెల్పు
భవ్యరోజు, చిత్తాయు, నావర్జ యగుచు
పొల్చు శ్రీభగవద్గీతపొత్తి మిదియె!

(భగవద్గీతపొత్తమును చూపును.)

గోపీ—మూర్ఖా! నిన్ను నాంరదవైద్యాలయమున కంపవలయునా? కారాగారమున కంపవలయునా? నీవు చోరుఁడవు! నీజన్మమే ఋణమయము!

తుకా——సత్యము!

గోపీ——నీవు పుట్టిపెరుఁగుట ఋణమునందే- నీనిలువెల్ల ఋణమయము!

తుకా——నిక్కవము.

గోపీ——నీవు- నీవంశము- అంతయు ఋణమయమే!

తుకా——సత్యమే. కాని, సోదరా! నీకుమాత్రము ఋణము లేదా?

గోపీ——ఏమీ! కోటీశ్వరుఁడనగు నాకు ఋణమా?

తుకా——ఔను. నీకు, నీవారికి- నీవంశమున యందఱికిని ఋణము లేదా?

గోపీ——నీకు మతి లేదా? "స్వదీపచుంబనన్యాయ"మున నాకు ఋణమున్నదందువా!——

తుకా——గీ. జనన మందు చే తొలిజన్మఋణముఁ దీర్చ!
మనుట, గురు మాతృ పితృ దేశఋణములందు
నరయ మరణంబు ఋణ శేష మనుభవింప;
ఋణము లేకున్న జన్మమే మనకు లేదు!

గోపీ——మూర్ఖా! "పాటచ్చరయామికన్యాయ"మున యేమి చేసినను చెల్లునని తలఁచితివా? మనది 'వాలకర్కటకన్యాయ' మని యెఱుంగవా?

తుకా——కోపింపకుము! నీఋణధనము నాపాండురంగని కిచ్చితివి. ఆ పాండురంగఁడే నీ కొసఁగఁగలఁడు!

గోపీ——ఆపాండురంగఁ డొకదొంగ - నీవొకమోసగాఁడవు!

రోహి——(ప్రత్యక్షమునకు వచ్చి) కాఁడు స్వామీ! మారంగఁ డెన్నటికిని దొంగ కాఁడు! సాక్ష్య మేల? అడుగుఁడు! మా రంగఁ డిందే యున్నాఁడుకదా! అడుగుఁడు! (రంగని విగ్రహమును క్రింద

నుంచి) రంగా! నిన్ను నిందించుటమాత్రము విని నే సైపఁజాల నయ్యా! నీవు దొంగవఁట! కాదుకదా! చెప్పుము. ఆతనిధనము గైకొనియేయున్న యిచ్చివేయుము. మోస మొనర్పరాదు! తప్పు సుమా! అయ్యా! మారంగఁడు దొంగ కాఁడు - అడుగుఁడు!

తుకా—అడుగుఁడు!

గోపీ—అడుగవలయునా? చండాలాధమా! ఏమిచేయుదమా యని 'దధిప్రీహి' న్యాయమున తల్లడిలుచుండ, మాకు 'దగ్ధపదమార్జాల'న్యాయమున తీర్పుచెప్పెదవా? నీవును నీరంగఁడును (విగ్రహమ్మును చేతపట్టుకొనును) ఆఁ - ఆఁ - అబ్బా! యిదియేమి! అయ్యో, జిజియాబాయిగారూ!

జిజి—గోపీచందుగారూ! ఏమి? మీధనము!—

గోపీ—అబ్బా! నాహస్తము - విగ్రహము - నాప్రాణముల హరించుచున్నది! - బాధ!—

రోహి—అడుగుఁడు!

తుకా—అడుగుఁడు!

జిజి—ఇదియు మీపనియేనా? ఆగుఁడు! చందుగారూ! నే వదలించెద (విగ్రహమును పట్టుకొని) ఆఁ - ఆఁ - యిది యేమి యద్భుతము! అబ్బ! బాధ! కరము విగ్రహమును వదలి రాకున్నది.

తుకా—హే లీలామానుషవిగ్రహా! యిది నీలీలయా! లేక యైంద్రజాలికమాయామహిమయా?

రోహి—అడుగుఁడు! అయినదా!

గీ. కలుగ దావంతకలుష మీఘనునియందు;
చాలు, సంతసించితి, కోప మేలనయ్య!
ద్విజుల నెవడి నొరుల బాధింపరాదు;
వదలి రావయ్య! నను చేర పాండురంగ!

(జిజియూ గోష్ఠి వారలు బ్రాహ్మణులు స్వగృహములను వదలి బాధా విముక్తను లగుచు ... ఆశ్చర్యచకితు లగుదురు.)

తుకా—హే తుకారామనాయక భక్తశేఖరా! త్యాగమూర్తి యనియు, విశ్వసేవాపరాయణుఁ డనియు గర్వించు నీకు, చక్కని యుపదేశమే లభించినదా! మూర్ఖుడనకా - శాస్త్రపరిచయ సుగంధమైన నాలుంగనిజడు నకు, దుర్గంధపూరితుండగు నీచకులాని గాని కన్న దృఢభక్తియందు శతాంశమైన నీకు లేకుండా! బ్రాహ్మణోత్తమా! 'గురూపదేశ మంది తివా ?'యని ప్రశ్నించితిని! గర్వాంధకారమున కన్నుఁగానక గురూప దేశ మనవసరమంటిని! అపచారి నొనర్చితి! క్షమింపుఁడు!

గంగా—ఇప్పుడు బుద్ధివచ్చినదా! గురుపూజ యొనర్తువా? మా మాస్వాజీబాబాగారి కేనా?

తుకా—కాదు స్వామీ! యిదిగో - (రోహిదాసు చెంతకు పోఁబోవ)

జిజి—(అడ్డుచు) అఁ - అఁ! మతి లేదా? చండాలునకు నమస్కారమా!

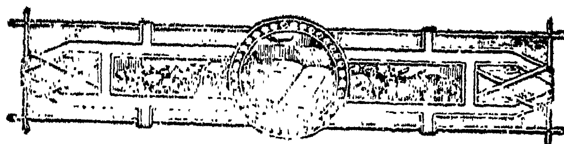
తుకా—లేదా! భక్తబృందావనమున జాతిమతవివక్షతలకు తావు కలదా? ఆశంకరభగవత్పాదాచార్యులే—

"శ్లో॥ బ్రహ్మైవాహ మిదం జగచ్చసకలం చిన్మాత్రవిస్తారితం
సర్వం చైత దవిద్యయా, త్రిగుణయా,శేషం మయాకల్పితం
ఇత్థం యస్య దృఢామతిస్సుఖతరే నిత్యే పరే నిర్మలే
చండాలోస్తు సతుద్విజోస్తుగురు రిత్యేషా మనీషా మమ!"

(రోహిదాసు చెంతమోకరించును. రోహిదాసు స్తబ్ధుఁడగును. గంగాధరాదులాశ్చర్యకోపచకితులై చూచుచుందురు.)

యవనికపడును.

—————

శ్రీ రాజరాజేశ్వర్యైనమః — శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యాయనమః.

భక్తతుకారామ్.

ద్వితీయాంకము

దృశ్యము: ౧

సమయము:— అపరాహ్ణము.

(గోపీచందు గృహసమీప ప్రదేశము. ప్రవేశము: శంభాజీ)

శంభా— లోకమున కొందఱు తమకార్యకరణమునెడ నెట్టి ప్రాజ్ఞతను ప్రకటించినను తమకాంతలయెడ మూరులుక నోడుచుందురు. అందును నాకాంత రూపవతియు విద్యావతియు నగునేని, పురుషుఁడు తనవ్యక్తిత్వమును తొలఁగి యాతన్విపాదదాసుఁ డగు ననుటకు సందియము లేదు! దీనికి కోటీశ్వరుఁడగు గోపీచందే తార్కాణము అదిగో చందుగారింట నున్నారు!

(నిష్క్రమము)

(యవనిక నెత్త చందుగారిగృహమునందలి యొకగది. గోపీచందు తనవిలాసము నద్దములో చూచుకొనుచు నుపవేశించియుండును.)

(ప్రవేశము: శంభాజీ)

శంభా— శేటుగారు!

గోపీ— (ముఖభావమును మార్చుటకు ప్రయత్నించుచు) అది ప్రణయకోపమున గంభీరభావమును సూచించుచున్నది. అందును, కనుల నించుక యరమోడ్చి, క్రేఁగంటిచూపులు, పెదవులదర పరికించిన శృంగారరసము వెల్లివిరియుననుటకు సందియములేదు. దీని

నేన్యాయము మనవలయు! సుథార్ద్రహరిద్రాన్యాయమా! ఊఁ- అయ స్కాంతసూచీన్యాయమా! ఛీఛీ! కాదు- ప్రణయనీప్రియానురాగ న్యాయమా!

శంభా—చందుగారూ!

గోష్పీ—ఆఁ! శంభాజీ! బాకీమొత్తము నిచ్చుటకా? ఆఁ- అది యుకాదు- దీని నేమిన్యాయమనిన బాగుండును? దర్వీపాకరసన్యాయమా! కాదు- కాదు!

శంభా—ఇదిగో చందుగారూ! మీాబుణధనము! ఒక్కయుప కారము- వడ్డీ యించుక—

గోష్పీ—వీలులేదు. వడ్డీ మానుట మాజాతకములో వ్రాయని పని! మనదంతయు శార్దూలహరిణన్యాయము! కృపణధనన్యాయము! పోయి మాగుమాస్తాకు చెల్లింపుము. (ముఖభావమును మార్చును) ఇది విప్రలంబశృంగారమును సూచించుభావము. ప్రతాపరుద్రీయము. వెళ్లుము, శంభాజీ! ఆఁ-మాట! నీకు సందేహాన్యాయము తెలియునా?

శంభా—(ఆశ్చర్యమున) ఎందుకు?

గోష్పీ—నమాతుః పరదేవతా! మనదేశమున తల్లియే గృహ మున కధికారిణి! ఔనా? అందును తల్లియే స్వత్వమున కంతయు నధి కారిణి యైనచో కుమారునివిషయము సంపూర్ణముగ నంగనాపూర్వ న్యాయమే! ఇఁక రెండవకష్టము: విద్యావతియగు భార్య! వింటివా! శంభాజీ! పద్దులు వ్రాయుటకును, పద్యములు వ్రాయుటకును కల యిక తకుకవ. ఈరెండును నొకనికే సంప్రాప్తమైన నేన్యాయ మగును?

శంభా—చందుగారూ!

గోష్పీ—మతిభ్రమణన్యాయమా? లేక గోహేకూరన్యాయమా.

శంభా—చందుగారూ! విద్యావతియగు భార్యతో విమలపరస సల్లాపముల నానందింప శాస్త్రజ్ఞానాభావము కతన విద్వత్కవుల

యుపదేశమున, విశేషపరిశ్రమచే కంఠస్థమొనర్చిన యీన్యాయశస్త్రములనాపై ప్రయోగించిన భరించుశక్తి యుండవలదా? ఇదిగో మీ ద్రవ్యము! ఇంచుక వడ్డీ—

గోపీ—మూర్ఖా! పొమ్ము! తెలియదా? మనది భల్లూకముష్టి న్యాయము!

శంభా—చందుగారూ!

గోపీ—లాభము లేదు. వంధ్యాపుత్రన్యాయము-

శంభా—మహాశయా!

గోపీ—మాట్లాడితివా? గగనకుసుమన్యాయము.

శంభా—ఆర్యా!-

గోపీ—ఇంకను మాట్లాడిన సందిగ్ధన్యాయము. గతజలసేతు బంధనన్యాయము. పిష్టపేషణన్యాయము. ఆరంభశూరన్యాయము. అప్రసక్తనిషేధన్యాయము. కాకతాళీయము. అవ్యాపారవ్యాపార న్యాయము. కంబళభోజనన్యాయము. రండాగర్భన్యాయము!

(శంభాజీ వెడలును. న్యాయముల చదువుచు గోపీచందాతని వెంట వెడలును.)

(ప్రవేశము: జోకాబాయి)

జోకా—(వత్తులబుట్ట ముందిడుకొని—అనుబంధము 6)

(పునః ప్రవేశము: గోపీచందు)

జోకా—అబ్బాయీ! గోపీ! నే నీకాఁపురము చేయలేను ఏమికాఁపుర మిది నామొహంకాపురం!

గోపీ—అమ్మా! చిన్నతనము. పెద్దదానవు. ఏదో 'మణిసూత్ర న్యాయ'మున—

జోకా—అదికాదురా గోపీ! ఆఁడదాని కింతయూరడియుఁటరా? అబ్బో! రాణీసాహేబాగారికి తెల్లవారింది మొదలు సాయంత్రందాకా అలంకారముతోనే సరిపోతుంది. దానమ్మకడుపుచల్లగాను—అదే

మలంకారమురా నాయనా! ఇది సంసారి కాని సాని కాదే. అదిగో వస్తోంది. రానీ—యీనాడిన మేదో యేకట తేలితీరాలి—

(ప్రవేశము: నీళ; పుస్తకమును చూచుచు - యోచనతో)

నీళ—గీ. లలితశ్రీరాగకళల కోయిలలు పాడు
మహితగీతార్థసూధురీమహిమ యేమొ?
తనువు మఱపించి, సుప్రేమ జనుల నెల్ల
మోహనమ్మోదజలరాసి ముంప నేల?

గోపీ—నీళీ! ఏ మాపుస్తకము?

నీళ—(ఆంపి - మగని చూచుచు) నాపేరు నీళాబాయి.

జోకా—ఆఁ - అల్లాగా! చివరకు 'శ్రీమతి' 'గారు' 'రాణీ సాహేబా' అనికూడా లేదూ?

గోపీ—నీళా! అది యేమిపుస్తకము? చిత్రాయా! ఆవర్జయా? కార్యార్థిన్యాయమున నడుగుచున్నాను.

నీళ—ఇదియా! నేను రచించుచున్న 'శృంగారమోహసుధాంబుధి' యనుగ్రంథరాజము.

జోకా—అమ్మబాబోయి! అంట్లుతోముకొను ఆడాళ్ళకు గ్రంథాలే! కవిత్వాలో అది యే వల్లకాడు అత్వాలో? అమ్మయ్యో! యింకేమైన ఉందా?—

నీళ—(మందహాసమున) 'పంది బురద మెచ్చు పన్నీరు మెచ్చునా!' యని వేమన నుడివినట్లున్నది. కాని - నాథా! మీరిపుడు పండితులు కదా!

గోపీ—ఆఁ - విద్యార్థిన్యాయమున—

నీళ—దీని నేన్యాయమనిన సరిపోవును?

గోపీ—దీనినా?-'గర్దభచందనన్యాయము'; 'దివాంధన్యాయ' మనినకూడ సరిపోవును.

సీళ—అందఱికిని యిష్టమైనపవలు గుడ్లగూబకుమాత్ర మయిష్ట మనునట్లుకదా ! ఔను. సంతోషము. కాని వింటురా ? ఇది పద్దులు వ్రాయుట కాదు - భవ్యతరగంగాలహరినిబోలు యనర్గళకవితాధార-విందురా ?

గోపీ—విందును - కాని - 'బధిరశంఖాన్యాయ'ముననా ?

సీళ—వినుఁడు.

శా. రంగోజ్జృంభదనంగరాజ్యకలితారంభుల్, సురంభోరు, లా
పాంగాకల్పితభక్తిచే విభుల తా భావించి సేవింతు రా
శృంగారాంచితసుందరీత్వరమ నాస్తిక్యంబుచే స్వీయహృ
ద్రంగంబందున పూజసేతు రువిదల్ దైవంబుగా భర్తలన్ !

జోకా—పొయ్యాయిరాబాబు!—మన్నుగొట్టుకపొయ్యాయి, మనవంశమర్యాదలన్నీ—

గోపీ—ఆఁ - 'కరికపిత్థన్యాయమున నే'—

జోకా—దీనిమూలాన్ని.

సీళ—అదిగో ! 'దాన్ని - దీన్ని' అని యనవలదని నే నెన్ని మాటులు చెప్పలేదు ? నేను పశువును కాను; పక్షిని కాను—కవయిత్రిని - జమీందారుపుత్రికను.

జోకా—అదేరాబాబూ ! మాకొంప ముంచేది. జమీందారు యింటిపిల్ల వద్దురాబాబూ అని మొత్తుకుంటే విన్నావూ ? "వియ్యమునకు, కయ్యమునకు, నెయ్యమునకు సమత వలయు" నని యూరక వెఱ్ఱివెంగళప్పై వ్రాశాడా ! ఏ జమీందారుపుత్రికతోనో చీవాట్లు తిని మఱీ వ్రాసుంటాడు, (సీళ సుఖాసనమున నుపవేశింప) ఆఁ-ఆఁ!- మగనియెదుట కూర్చోటమే !—గోపీ !—మాట్లాడవేం ? అడుగు— ఊఁ—

గోపీ—అమ్మో ! అడిగెదను. యిదిగో - హుమ్ ! (గొంతుక సవరించుకొనుచు) సీళా ! ఆఁ- ఆఁ - నీవు - ఆఁ - ఆఁ - అట్లు—

జోకా—(గోపిని అనుకరించుచు) ఆఁ - ఆఁ - నీళా ! - నీవు- ఆఁ - ఆఁ - అట్లు.

గోపీ—అతిపరిచయాదవజ్ఞత యనున "ట్లతిపరిచయన్యాయ" మున గర్వించి "యణుకులాచలన్యాయ"మున యంతర మెఱుంగక, "అంధగోలాంగూలన్యాయ"మున—

జోజా—నీ మొహాం న్యాయమున - చచ్చు పెద్దమ్మ ! ఈ వెధవ న్యాయాలెక్కడ దాపరించాయిరా నీకు ?-ఏదీ ! చక్కఁగ నిలుము. గోపీచం దట్లానర్వ) నే చెప్పినట్లు చెప్పుము. నీళా !

గోపీ—నీళా !

జోకా—నీకు మర్యాద తెలియునా ?

గోపీ—నీకు మర్యాద తెలియునా ?

జోకా—నీకు బుద్ధి లేదా—

గోపీ—నీకు బుద్ధి లేదా—

(ప్రవేశము: రామేశ్వరభట్టు)

జోకా—నాకు కాదు నీకు.

గోపీ—(దాని నేయనును)

జోకా—ఛీ !—నోరుమూయుము

రామే—అపూర్వపాత్రక్రమము ! నీళాబాయిగారు ! గ్రంథము సంపూర్ణమైనదా ? ఏదీ ? ఒక్క పద్యరత్నము—

నీళ—(గ్రంథమునుండి చదువును)

మ. "లసదుద్దీపనతావలం బనఘనోల్లాసంబునై, మన్మథా
నిళపక్వాంచితమై, విలాసవికసచ్ఛృంగారుభృంగాడున
ద్రసభూయిష్ఠము నై, మనోజసుఖమోదానందసామ్రాజ్య మీ
వసుధన్ గూర్చినభక్తిభక్తి యదియే బ్రహ్మైకసాయుజ్యమా!"

రామే—భళి ! భళి ! అమృతోపమానమైన కవిత ! ఆహా ! మిముఁబోలువిదుషీమణిని, సాధ్వీలలామను, కవయిత్రిని, సౌందర్య వతిని గాంచుటచే భరతమాత యే! ధన్య యయ్యె !

జోకా—బాబూ! నాకోడలిసౌందర్యము, సాధ్వీత్వముయొక్క ప్రసంగము నీకెందుకు నాయనా? నీవేమి అర్చేవాఁడా? తీర్చే వాఁడా?

రామే—ఆగ్రహింపకుఁడు. ఈ మహిళారత్నమును నే నెఱుంగుదును.

గోపీ—ఆఁ - స్థాలీపులాకన్యాయమునా! - కార్యకారణ న్యాయమునా?—అదియే ప్రశ్న?

రామే—ఆయమ సౌజన్యము—విశ్వప్రేమ -

జోకా—చాలు బాబూ! చాలు. ఊరియాఁడవాండ్ర శీలము సౌందర్యము బట్టువలె పొగడుటయేనా నీయుద్యోగం? అందఱి సంసారపుగొడవలు నీకేకావాలీ? నీయింటనీ కాడాళ్ళు లేరూ!—

నీళ—ఏమిమర్యాదయిది?—

రామే—అననిండు నీళాబాయిగారు! నాకు కోపముకలుగదు. శాంతమే నాకు లేకున్న యుద్ధవాంశసంభూతుఁడని జనులెల్ల పొగడుచున్న తుకారాం శేటుచెంత దివానుగనుందునా? జగద్గురుమాస్వాజీ బాబాగారి యనుగ్రహపాత్రుఁడనై "రాజమాన్య, సనాతనధర్మప్రతిష్ఠాపనాచార్య" బిరుదాంచితుఁడనై, లోకోద్ధరణమే దీక్షగా హైందవ మతోద్ధరణమహాకార్యభారమును వహింతునా? జోకాబాయిగారూ! మీమూర్ఖ్యమునకు నాకు నవ్వువచ్చుచున్నది.

జోకా—ఆఁ ఏడ్పు కాదూ?

రామే—ఏడ్పుకూడాను. ఏమందురా? మనదేశమున స్త్రీలందఱును మొన్నఁడో నాగరకతలేని పూర్వకాలమున నేర్పఱుపఁబడిన యాచారములఁ బట్టుకొని దేవులాడుచున్నారు! సాక్షాత్ వసిష్ఠులవారేమన్నారు? 'ఇమే ధర్మాః మయా ప్రోక్తాః దేశకాలపాత్రా విరోధేనయా' జోకాబాయిగారూ! ఆఁడువారన నేమనుకొంటిరి?—

గోపీ—పురుషులకు భార్యలని—బీజాంకురన్యాయము—

రామే—వినోదము లేక, విహార మెఱయక, విద్య నెఱుంగని పురుషులసేవకై నిర్మింపఁబడిన బానిసలని తలంచితిరా?

జోకా—కాదు బాబూ! అలంకారం చేసుకొని, పనిపాటలు మాని, ప్రణయగీతాలు చదువు పసిఁడిబొమ్మలు—

నీళ—కారు- వారు మృగములు కారు- పశువులు కారు- వారు గృహాలక్ష్ములు!- అర్ధాంగినులు- సహధర్మచారిణులు- స్వార్థత్యాగైకశీలలు- వారిహృదయములు మిక్కిలి కోమలములు- మనోజ్ఞములు! పుత్రపుత్రికలకు విద్యాసద్గుణముల బోధించి, శౌర్యసాహసములఁగఱపి, దేశమాతపాదారవిందములకు, శౌర్యధైర్యసాహస విద్యానిపుణులగు పుత్రుల, ధీరచారిత్రలగు పుత్రికల నర్పించి, దేశమును, సంఘమును నుద్ధరించువారు—

రామే—ఆఁడువారే—

నీళ—పరమేశ్వరు సృష్టిసౌందర్యచాతురిని చాటుచు, ప్రేమ పరోపకారత్యాగముల కాచారిణులై. సంపూర్ణవికాసమున నలరారు దివ్యతరకుసుమరాజములఁ బోలె, ధరించువారికిని, చూపఱకును, మనోహరసౌశీల్యసద్గుణసౌరభమకరందబిందుసంసేచనమున నానంద మొసంగువారు—

రామే—ఆఁడువారే—

జోకా—అమ్మతల్లీ! గ్రుక్కతిరుగకుండ నెంతయుపన్యాసము చదివితివే!—

రామే—అదియే యాదర్శము. మానవతీమణీ! అదియే యీ రామేశ్వరభట్టు జీవితరహస్యము. అదియే—

జోకా—చాల గొప్పవారు స్వామీ! తెలియ కడుగుతాను. కోపము వలదు. శాంతమున మీ రా శ్రీరాముని చంపిపుట్టితిరి కదా! అయితే, స్వామీ! కాన్పించినకాంతలవెంబడి నెల్ల కాలుసేతు లరిగేలా తిరగటం మతోద్ధారానికే? అత్తమామల ధిక్కరించి, మగనిముఖము

నకు మసిబూసి పరమానిసివెంట తిరగటం మతోద్ధారానికే? చాలు బాబూ! మీకొక నమస్కారము—మీమతోద్ధారానికొక నమస్కారం—

గోపీ—అదీమాట. ఇంకొక పదినమస్కారముల నిమ్ము-నష్ట మేమున్నది? శుష్కోపచార న్యాయము.

జోకా—మీమతోద్ధారధర్మదీక్ష మాకక్కఱలేదు— మీ ధర్మమూ మాకక్కఱలేదు—దానికొఱకు మీరు మాయింటికి రావటం అక్కఱలేదు.

నీళ—చూచితే ద్విజచంద్రమా! ఈమార్ఖ్యమునకు మేఱ యున్నదా? 'విద్వానేవ విజానాతి విద్వజ్జనపరిశ్రమం"—

గోపీ—"నహి వంధ్యా విజానాతి గుర్వీం ప్రసవవేదనాం"—

నీళ—అందును గొప్పవారింటి యాఁడుపడుచునగు నా కెంత యవమన?-

జోకా—వెధవగొప్పతనము మండిపోను—ఇదెక్కడి గొప్ప తనమే? మగఁడు లేడు, మర్యాద లేదు—మంచిలేదు, చెడ్డలేదు— నీయిష్టంవచ్చినట్లు చేయటం గొప్పతనమా? రమ్మను నీతల్లితండ్రుల్ని ఇదేనా గొప్పయింటియాఁడుపడుచు లక్షణమని సాగతీసి అడుగుతా! నీతల్లి యిలా చేసిందా? నీ అప్పచెల్లెండ్లు—

నీళ—అక్కటకటా! నేను చాలక నాతల్లిదండ్రులు సైతము నిందకు పాత్రులగుచున్నారే!- రండు- పంతుగారూ!—

గోపీ.—నీళా! ఎక్కడికి?

నీళ—నిరంతరకవితారణ్యసంచార సంజనితమనోఖేద మపన యింప యుద్యానవనవిహారమునకు—

జోకా—అమ్మో! అమ్మయ్యో! విహారమే? ఒరేయి మొద్దు పీనుఁగా! పలుకవేరా? అనాదిగ వచ్చు యాచారములన్నీ మట్టిలో కలిపి, యలంకారము చేసుకొని యూరివీధుల యాఁడుది కన్నవారితో

యూరేకుచుండ, మగఁడు ముసుఁగువేసుకొని మూల కూర్చోవల సిందే! ఊఁ- అడగవేం?

గోపీ—అమ్మా! యిదిగో అడిగెద! యిరువదిన్యాయములతో నడిగెద!

నీళ—రండు పంతుగారూ!

జో కా—ఓసీ! గడప దాఁటితివా మళ్ళా నాగుమ్మం తొక్క-టానికి వీలులేదు.

నీళ—ఔనా! నిక్క-మా! యింట యీయన యాజ్ఞయేనా?

జో కా— కాక నీదా? ఆ స్తి అంతా నాది—

గోపీ—నీళా! అత్తయాజ్ఞాపింపఁదగినస్థానమున నున్నది ఏదో మనము 'ఘటీయంత్రన్యాయమున'—

జో కా—మాట్లాడకుము వెఱ్ఱిపీనుఁగా! (నీళతో) అధికప్రసంగములు మాని కుక్క-నపేనులా పడియుంటివా సరి—

నీళ—ఔనా! నేను మఱల రాకూడదా?

గోపీ—చూడు- నీళా! నాస్థితి "తులాదండన్యాయము". విధి లేక "విప్రతిషేధన్యాయము'న—

నీళ—నేను మీయర్థాంగిని కానా?

గోపీ—ఔను- 'చంద్రచంద్రికాన్యాయము?

జో కా—తల్లియే పరదేవత కాదా గోపీ?

గోపీ—నిక్క-ము, నిక్క-ము. వేదప్రమాణన్యాయము.

నీళ—నామాట పాటింపరా?

గోపీ—తప్పక- అడుగవలయునా? కరతలామలకన్యాయము కాదా?

జో కా—తల్లియాజ్ఞ గోపీ!

గోపీ—చెప్పవలయునా? అది సంపూర్ణముగ పరివేషన్యాయమే!

నీళ—అయిన మీ॥ పేయసి?-

గోపీ—ఔను- ఔను- నీరక్షీరన్యాయము.

జోకా—అన్నిటికిని ఔనేమి నీతల? ర మ్మిచ్చటికి—

నీళ—(పోవుచు) పోవుదునా?

గోపీ—(వలదని సంజ్ఞచేయు)

జోకా—పడియుండు మూరక-పొమ్మ్మ! రా గోపీ!- (లోని కేగుచు)

గోపీ—'నమాతుః పరదేవతా!' అని తల్లి యిటు! 'భార్యా సమోనాస్తి శరీరపోషణం' అని భార్య యిటు— యిపు డేమన్నను "భస్త్రికా లవిత్రన్యాయము" కావున కర్తవ్య మిపుడు "భిత్తిభిడాలన్యాయమా"? లేక- అమ్మా! యిది యేమిన్యాయము?

జోకా—నా మొహంన్యాయం, చచ్చుపెద్దమ్మా! రా! ఓసీ- పోవేం!-

నీళ—ఆఁ- ఆఁ- అబలలనిన యింత యూరడియా?

(అనుబంధము 7) (నిష్క్రమణము.)

యవనిక పడును.

దృశ్యము: ౨.

సమయము: సూర్యాస్తమయము.

(దేహానాగ్రిమోపాంతవనము: పచ్చికపైపరుండి, రెండుచేతులపై శిరముంచి యెదుట నేలపైనున్న పాండురంగవిగ్రహము నొక్కమాఱును,యస్తంగతుఁడగు భానుని యొక్కమాఱును పరికించుచు రోహిదాసు.)

రోహి—సీ. క్రమముఁ దప్పక మింట ప్రతిదినంబును భానుఁ
డుదయాస్తమయముల నొందనేల?
గగనంబునకు కాంతి కైసేయుతారకల్
పవలుమాత్రము దాఁగుభంగి యేల?
క్షణమైన విశ్రాంతి గనక తా పవనుండు
జీవకోటిని బ్రోవ వీవ నేల?

అనిశంబు కలకలధ్వనుల నవ్వుచు నదీ
సలిలముల్ ప్రవహించుచుంద మేల?
గీ. ప్రకృతిలో నెందుఁ జూచిన ప్రాణులందు
ధనవిభవమతజాతిభేదంబు లేల?
ఎవనియాజ్ఞానుబద్ధమో? యెవఁడు ప్రభువో?
హేతు వున్నదో? సృష్టి నిర్హేతుకంబొ?

కడుపార భుజించితివా? రంగా! ఆఁకలి లేదుకదా. సిగ్గువలదు; తినుము! ఎంతదొంగవు- నాయనా! ఇంతవఱకును పెట్టనివెలుఁగై, బంగరుకిరణములచే నీకు నూతనగాంతి నొసంగిన యా సూర్యుని నీవే సృజించితివఁట! కాని, యాఁకలియున్నదని వచింపఁజాలవుగా? నేఁడు దయమున పాప మాతఁడు ధనమడుగ పట్టువదలక బాధించితివి. నేను వారు నిన్నేమైన శిక్షింతురేమో యని పిలిచినంతనే యేమియు తెలి యని వానివలె నాచెంతకు వచ్చితివి—ఎవ రావచ్చినది? రమ్ము! రంగా! వారికంటెఁ బడితిమా! నీకును నాకును దేహశుద్ధి తప్పదు. అది నీతప్పే-వెఱ్ఱివాఁడా! అంటరానివారి నేల సృజించితివి?

(మఱుఁగున దాఁగును. ప్రవేశము: నీళ. రామేశ్వరభట్టు)

రామే—నీళాబాయిగారూ! మీ కీతుకారాం శేటుభజనల యందు భక్తి యుదయింప నేమికారణము?

నీళ—అతఁడును కవియగుటయే- మఱచితి- భజనకై నేను కుసుమముల సేకరింపవలసియున్నది—

రామే—కానిమ్ము! నీళాబాయి! నాకును పనియున్నది. (పోవుచు- జనాంతికముగ) నీళా! నీ వాతుకారాముని ప్రేమించి రామేశ్వరభట్టు నింతచులకనఁ జేతువా? నే నిందే యుండి పరికించెద. (మఱుఁగున దాఁగును)

నీళ—'నీళాబాయిగారూ!' యని సంబోధించి, మూర్తీభవిం చిన ధర్మమూర్తియో యన నలరారు నీరామేశ్వరభట్టు "నీళాబాయి! యని సంబోధించె! పతిగృహమును వీడినంతనే మరియాదయు సతు లను వీడి చనునా? అదే—

సీ. మధుకరద్విజులు పద్మగృహాళి నిదురింప
నెంచి తల్పులు మూయు కుంచెకోల;
సురపాళి వినువీధి కరముల దాల్చు బల్
సరసంపు నమృతంపు చల్దిముద్ద;
చిరకాలపర్యటద్వరచకోరార్థుల
కాతిథేయ మొసంగు సన్నదాత;
గురుకాముకాళికి కొంగుబంగారంబు
కుముదినీసతి కోరుకోర్కె విటుఁడు;
గీ. కుందు జారచోరుల కెందు గుండె దిగులు,
తలిరుసానుల గిలిగింప, చలువదీవి,
పొగరుపొలఁతిపద్మినిపాలి పొరకచుక్క
చుక్కగమిసామిఁ దోఁచె ప్రాగ్దిక్కునందు !
(లోన—అనుబంధము 8 లోని చరణము.)
అదే ! తుకారామ్ వచ్చుచున్నాఁడు !

(ప్రవేశము: తుకారామ్—పాడుచు)

(అనుబంధము 8)

సీళ—(తల వంచి) భళి - భళి ! ఏమి మాధుర్యము ! గీర్వాణ భాషయం దింతకన్న మధురతరశబ్దమే లేదు. భళి !-"మనోహరా !"

తుకా—(ఉలిచ్చిపడి) ఏమంటివి కలవాణీ ?

సీళ—"మనోహరా !" యంటిని. తప్పేమున్నది ? సర్వజనానందకరము లగు నీయక్క-రములు నీచెవులకుమాత్రము కఠోరములుగ నున్నవా ?

తుకా—అదికాదు కలవాణీ !

సీళ—అబ్బ ! 'కలవాణీ' యని నీవే యంటివి ! కలవాణులతో వాదించి జయింపఁగలవా ? "మనోహరా !"

తుకా—మఱల నదియేనా ?

నీళ—'తుకారామ్' యనునక్కు అములకన్న నివి బాగుగ లేవా! వీనిని చూడుము. ఉపవేశింపుము. తొందఱ యేల ? చూచితివా యీ కుసుమములను ! నిలిచితి వేల ? నా కానందమును గూర్పక పోఁ గలవా ? నాచేఁ జిక్కితివి. లోకమున నీకుసుమములను నినుఁబోలు కవులు కోమలులకు పోల్తురు !

తుకా—ఔను. పరమేశ్వరు సృష్టిచాతుర్యమునంతయు వా రిరువురియందే చూడనగును.

నీళ—సూక్ష్మగ్రాహివి. ఈ కుసుమముల మనోహరసౌరభ మును గాంచితే ? ఇవియు దైవముచే సృజింపఁబడినవే ! ఔనా ?

తుకా—ఆఁ - నిక్కమే !

నీళ—సమంజసము. వీని నెవ్వరు ధరించినను, యెందఱు ధరిం చినను, యెప్పుడు ధరించినను, వీనిసౌరభమనోహరతలకు కుందు కల్గునా ?

తుకా—కలుగదు—

నీళ—ప్రేమసూత్ర మొక్కటి యుండవలయుఁగాక ! కోమలు లును—

తుకా—ఆఁ - ఆఁ - కామినీ ! నీయర్థము ?—

నీళ—చక్కఁగ లేదా ? అయిన నది నాదోసమే !- కాని - ఆఁ - అందుచూడుము ? ఆ కోయిలదంపతుల ! అవియు దైవముచే సృజింపఁబడినవే.

తుకా—నందియ మేల ?

నీళ—ఔనా ? అయిన నో కవిశిరోమణీ ! వాని కాపాండు రంగసాన్నిధ్యము కలదా ?

తుకా—ఏల కలుగదు ?

నీళ—అయిన వానికి వైరాగ్యము లేదే—భక్తి శూన్యమే—భజనలు కాన్పింపవే?—సమయాసమయములు లేక, వావివరుసలైన గణింపక, యనురాగమే ప్రధానముగ నెంచి, లోకమునే శృంగారమయముగ నొనర్చుచున్నవే? వానికి వివాహ మెవ్వరు చేసిరి? వేదమంత్రముల పఠించి యెవ్వరు ముడివైచిరి?

తుకా—తరుణీమణీ!

నీళ—నాపేరు నీళ! నా తలిదండ్రులును, నన్ను ప్రేమించువా రందఱును నీళ యనియే పిలుచుచుందురు.

తుకా—అయిన?

నీళ—నాపై నీకు ద్వేషము కలదా?

తుకా—లేదు ప్రేమయే కలదు!

నీళ—అయిన నాయానందమున నీకేమైన నష్ట మున్నదా లేక నీవార్జించిన పుణ్యమంతయు నశించునా?

తుకా—నీ కానందమే కలుఁగునెడ 'నీళా!' యని—

నీళ—ఆఁగుము—నీవు భక్తుఁడవు కావా?

తుకా—(ఆశ్చర్యమున) ఏల?

నీళ—నా కిటీవల భక్తి యుదయించినది—ఆఁ- చాలభక్తి; నీవు భక్తుఁడవు- నేను భక్తురాలిని; నీవు గురువు- నేను శిష్యురాలిని. నీవు కవి- నేను కవయిత్రిని—పూజింపనిమ్ము. (చెంత మోకరిల్లి-కర మిడి) అబ్బ! సంశయ మేల? మన యిరువురికిని భేదము కలదా? నా గురుపూజావిధానము వేఱు. మనోహరా! జెచ్చవడియెద వేల? భేదము లేదని నేను తొలుతనే వచింపలేదా?

(పుష్పముల నలంకరించుచు. అనుబంధము 9)

పూజయైనది. గురూత్తమా! యిఁక గురుదక్షిణ- యిదే శిష్యురాలు, తన అధరామృతముతో, సౌశీల్యధన మర్పించుచున్నది. (ఆలింగన మొనర్పఁబోవ)

తుకా—(క్రోసి) తొలఁగు మావల! కామినీ! యిదియానీ గురుభక్తి?

నీళ—అయ్యో! విరసహృదయ! ఎంతగ క్రోసితివి! అకటా నవనవోన్మేషకుసుమరామణీయకమును భ్రమరంబుబోలె, పాటలా ధరాధరసుధారసమును గ్రోలి, మన్మథకళాపాండితి వెలయించి, కం దర్పసామ్రాజ్యము నేలుమన్న వలదని నిరసించువంద లుందురా?

తుకా—అయ్యో! కామినీ! ఎట్టి దురితమునకు మనమున తా వొసంగితివి? నీవు భారతీయాంగనవుకావా?

సీ. వరత్రిమూర్తులనైన పసిపాపలుగచేసి
తనరారు ననసూయ ధనమదేది
కామాంధుడై తన్నుఁ గవయగోరెడి వ్యాధు
దహియించు దమయంతి ధనమదేది
అగ్నిగుండముఁజొచ్చి యలయకదరహాస
మున పొల్చుజానకి ధనమదేది
ధవునకై పరులిండ్ల దాసియై ముద మొంద
ధరణి చంద్రమతి సద్ధనమదేది?
గీ. ధవునిబ్రదికించు సావిత్రి ధనమదేది?
ధరణియఖిలార్థసాధక ధనమదేది?
తరుణి! యట్టి పాతివ్రత్య ధనము వీడి
పశుసుఖంబును కాంక్షింప భావ్యమగునె?

నీళ—నిక్కువము. వారందఱును పుణ్యచరితలె! అనుకూల దాంపత్యమున, ప్రేమస్వరూపులగు పతుల సాంగత్యము కలిమి నా కెంతయు వాసికెక్కిరి నీవుమాత్ర మంగీకరించితివా మనమును నష్టే-

తుకా—హరి! హరి! కామినీ! దైవస్వరూపుఁడగు పతియెడ ద్రోహమా?

సీత — ఆగుము. దాంపత్యమునకు ప్రేమ ముఖ్యముకాదా! వెట్రివాఁడా? ప్రేమ బలవంతమున జనించునా? నేనజ్ఞానావస్థనున్న తఱిని, యెవ్వఁడో యొకఁడు- అపరిచితుఁడు- బ్రాహ్మణులేవో కఠోరస్వరమున మంత్రములు చదువుచుండ- నాగళమున సూత్రమొకటి కట్టినమాత్రమున- యావజ్జీవము నాకు దైవమగునా?

సీ. భారతసతులకే పతి దైవభక్తినే
దేవుండు నొసట విధించెనయ్యా ?
కఠినుఁడై తనయ నీగతి దాన మొనరింప
తండ్రి కర్తృత యెట్లు తనరెనయ్యా ?
అర్థంబు నరయక యతిబాల్యమున సేయు
పరిణయంబది యెట్టిబంధ మయ్యా ?
ధవున కొందఱుసతుల్ తనరిన కలుఁగని
కలుషంబు సతి కెట్లు కలుగునయ్యా !

గీ. జగతి నానంద మొకరి స్వత్వమయ్యా ?
అవని సౌఖ్యమే సృష్టిరహస్య మయ్యా
గ్రంథమున కాక, కలుషంబు కలదఁటయ్యా !
వలఁచి వచ్చినసతిఁ దోసియ పాడియయ్యా !

తుకా — మానినీ ! మానమువహించిన ట్లంతయుదుర్మద క్రోధ పిశాచావేశితవై కన్నుఁగానక భవ్యతరభారతీయపరిణయవిధులనే దూషింపసాఁగితివా !

సీ. స్త్రీపురుషులమోహాసిద్ధియే పరిణయం !
బను టార్యదోషమం చరయుమమ్మ !
ప్రణయమే పరిణయపరమార్థ మగునేని
మృగమానవవిభేద మేలనమ్మ !
బదుగైన పతి రోగబాధితుం డైనను
కలకాల మీప్రేమ నిలుచునమ్మ !

ధర్మార్థముల నెల్ల ధవున కర్ధాంగివై
తనరుచే వేదార్థతత్వ మమ్మ!

గీ. కామ్యతుచ్ఛేంద్రియాసక్తి క్షణికమమ్మ
లలన! ప్రేమ మొందును స్వార్థరహితమమ్మ!
ధవుని దైవముగా నాత్మఁ దలఁపుమమ్మ!
శాశ్వతానంద మదియె యొసంగునమ్మ!

నీళ—ఆఁగుము. నీవాహరిభక్తుఁడవు కావా! ఆ శ్రీహరిప్రేమఁ బడయఁగోరెదవా?

తుకా—త్రికరణపూర్వకముగ ఏల?—

నీళ—లోకమున తండ్రిప్రేమఁ బడయవలయునన్న తొలుత కుమారులప్రేమఁ బడయవలయు. కానా! కావున - తొలుత మా కుమారునిపూజ - పిదప మాధవునిపూజ—

తుకా—హరి! హరి! కామినీ! క్షణికసౌఖ్యమునకై ముక్తి సాధమునే, నేలపాలొనర్తువా?

నీళ—ముక్తియా? వెఱ్ఱివాఁడా?—

గీ. ముక్తిసౌధంబునకు రక్తి మొదటిమెట్టు;
హరికటాక్షమందు; మనోహరికటాక్ష
మింతు; ఫలమందు యిందు నానందమొకటి!
రక్తి ననుభవించినగాని ముక్తికలదె?

తుకా—చకచ్చని యుపన్యాసవైఖరి! అసదృశకార్యకరణధారేయతాసూచకమేధాశక్తి! అయినవా! ఓ లోకోత్తరసమ్మోహనదేవతా! నినుగాంచి, భారతదేశమున నబలలు విద్యావతులగుటకు సంతసింతునా? విద్యావతులగుటచే. సనాతనాచారముల మంటఁ గలపి, మను పరాశరాదిస్మృతుల పీటఁబుచ్చి స్వైరిణులై వ్యభిచారిణులగుటకు దుఃఖింతునా?

నీళ—అబ్బ! ఎంతమాటాడితివి. కాని, స్మృతులంటివి. లోకమున స్త్రీ పురుషుల ప్రేమ నామోదింపని స్మృతు లున్నవా?

తుకా—దురితాత్మురాలా! (త్రోసి) మోసమునకు సైత మియ్యకొంటివా! ప్రకృతవిద్యావిధానమున గాక, జ్ఞానార్థకమగువిద్య యందు దోసముఁడదనియు, విద్యావతియగుటచే బుద్ధి పెడదారి త్రొక్కనున్నను జ్ఞానగరిమ దాని మఱలింప సమర్థురాలవనియు నెంచి శాంతమువహించినకొలందియు కన్నుగానవా! నీమోము చూడఁజాలఁ (పోఁబోవ)

నీళ—పొమ్ము! అవశ్యము పొమ్ము. అనాయాసముగ లంభించిన ప్రేమలతికను చేతులార ఛేదించిన నీయట్టి ఘనుని- భక్తిభూషితుని- దయాదాక్షిణ్యబంధములు మాత్రము బంధించునా! పొమ్ము- నిలచితివేల? సంతోషమున పొమ్ము. ఈ సంతోషము దుఃఖముగ మాఱిన మాత్ర మీతన్వంగిని దూరకుము. ఈతన్వంగి యిఁక నీపాలి కాలభుజంగినియైన నది నీదోసమేయని భావింపుము. నేకోరినది మదీయాధరసుధారసపానము:-నీవుఁ గైకొననున్నది. మద్వైరహాలాహల పానము. ఓభక్తశేఖరా! క్రిమికీటకాదులు సైతము వైరనిష్కృతినపేక్షించుచుండ- సకలేంద్రియపాటవసమర్థయగు- "నీస్వైరిణి"- తన ప్రత్యవయవము నుండి యుబికి వెలివడనుంకించుచున్న పరితాపాగ్ని ప్రేరితయగు- 'నీస్వైరిణి'- నీవొనర్చిన మహాపచారమును సైఁచి యూరకుండునని తలంచితివా!

తుకా—(మందహాసమున) సంతోషము సోదరీ! సంతోషమున నంగీకరింతును. నాప్రాణముల హరింతువా? (మ్రొక్కరించి) కైకొమ్ము! భారతపురంధ్రీమణుల సౌశీల్యమునకై వాని నతిసంతోషముగ నర్పింతును. చేలా! సహస్రాళనులు శిరమునఁ బడినను, సకల హింసాయంత్రము లొక్క-పెట్టున నాప్రత్యవయవమును తుత్తునియ రొనర్చినను, నే ననంతజీవములతో- అనంతమాసములతో- సంతోషమున భరింతును?—కాని భీతిల్లను!

నీళ—. అయిన దేనికై భీతిల్లెదవు ?

తుకా—నీకై - సోదరీ ! నిజపాతివ్రత్యమున లోకోన్నతకీర్తిని గడించి, మాతృదేశభక్తిప్రబోధితలై వాపోవు పసికూనలనైన సరకు గొనక - సముద్దండదండహతుల ప్రశాంతభావమున సైచునారీమణుల సుత, భ్రాతృ, పుత్రుల - భర్తల వైరికృధాగ్నికి చేచేత నర్పించినను, మోమున మందహాసమును మానని ధీరచారిత్రిలజన్మచే పవిత్రత నందిన భారతమాతకే నీయొక్కతె కతన యపయశము కల్గునేమో యని భీతిల్లెద !

(అనుబంధము 10)

(నీళ - పశ్చాత్తాపభరమున నిశ్చేష్టయగును. తుకారామ్ - నిష్క్రమించును.)

యవనికపడును.

దృశ్యము: 3.

సమయము: సూర్యోదయానంతరము 10 ఘడియలు.

(దేహూగ్రామమునందలి యొక బయలు; అలంకృతములైన గోవులుండును. పౌరు లుపవేశించియుందురు. సువాసినులును నుందురు. ఒక వేదికయు, దాని చెంత సమున్నతాసనములు నమర్పఁబడియుండును. గంగాధర, రామేశ్వరభట్, శింభాజీ, గోపీచంద్ మున్నగువారుందురు.)

గంగా—విషయముల నెఱుంగుదురుకదా ! మహాజనులారా ! హైందవధర్మసంస్థాపనకై శ్రీశ్రీ ఛత్రపతి శివాజీ మహారాజుగారు దేశమునం దంతటను గోపూజామహోత్సవమును, ప్రత్యేకముగ నొక్క దినమున జఱుప నియమించినారు. ప్రతాపఘర్ దుర్గమును జయించి, సింహగడమున కేగుచు, మహారాజుగారు నేటి యుత్సవమున కిం దేతెంచి, స్వయముగ గోపూజామహోత్సవమును ప్రారంభింతురు. కార్యక్రమము తెలసియేయున్నదికదా ! తుకారామ్ ! ఏడీ ?

రాలేదా ? రాళ్ళశాస్త్రపండితుఁడు. భ క్తిజ్ఞానములచే, మహారాజు సహాయము లేక హైందవమతస్థాపనచేయు విశ్వాసేవాపరాయణుఁడు. వలవచ్చును ? (లోన భేరీధ్వానములు) అదే మహారాజుగారు వచ్చు చున్నారు.

(ప్రవేశము: సైనికపరివేష్టితుఁడై శివాజీ మహారాజు.)

జయతు హైందవధర్మపునరుద్ధరణ దీక్షాబద్ధకంకణా ! విజ యీభవ !

వేదాశీర్వచనప్రవచనములు: స్త్రీలు మంగళహారతి నొసంగుదురు.)

(అనుబంధము 11)

గంగా—శ్రీ జగద్గురు మాస్వామీబాబాగారి మార్గదర్శకత్వ మున హైందవసామ్రాజ్యసార్వభౌముని గోపూజామహోత్సవమును ప్రారంభింపవేడెద ! రాజేంద్రా ! యివియే పరికరములు !

ద్విజులు మంత్రములుచ్చరించుచుండ - శివాజీ గోపూజయొనరించును)

గంగా—భక్తులారా ! ఎవ్వాని భవ్యతరజన్మచే పారతంత్ర్య శృంఖలాబద్ధయై, తేజముమాసి, తానురత్నగర్భయైనను, నిజనందనులు కడుపార యొకపూట తినుటకన్నము లేక, జీవచ్ఛవంబులై చెలంగు దుస్థితిగాంచి, యశ్రుధారాభిషేచనల విలపించు భారతజననికి వీరసూ నామము కలిగెనో ? ఎవ్వాఁడు జననమాదిగ శ్రీరామ భీష్మార్జునాది లోకైక కర్మవీరులచారిత్రశ్రవణముచే, నిజధీరచారిత్రమున, పురాణ యుగములయందేగాక కలియుగమునను, దేశబాంధవమహాత్ములకు తావుకలదని నిరూపించెనో- అయాదర్శకర్మయోగి ఛత్రపతి శివాజీ మహారాజు నొకపరి జయజయధ్వానముల కీర్తింపుఁడు.

(అందఱును "జయ్" ఛత్రపతి శివాజీ మహారాజునకు-జయ్)

శివా—సోదరులారా! సోదరీమణులారా! మహామ్మదీయ ప్రయత్నవజ్రసంఘాతమున నామమాత్రావశిష్టమై, చావనున్న హైందవ

మతధర్మ సస్యమునకు నిజప్రతాపవహ్నిచే బాహుబలమును ప్రక టించి, శాత్రవుల కసిదీరచక్కాడి, తద్రుధిరజలాభిషేకమున మఱల జీవకళనొసంగి, తనుమానప్రాణసర్వస్వముల ధారవోసియైన, కర్మ యోగినై, సుస్థిరమై, సునిశ్చలమై వెలరారునట్లుచేయుటయే యీ శివాజీ జీవిత ముఖ్యోద్దేశము. మేమిప్పుడే కొలఁది దినములక్రిందట బీజాపూర్ సుల్తానుల పరిపాలనమున నున్న ప్రతాపఘుర్ దుర్గమును సాధించి- అందు- హైందవధర్మప్రతిష్ఠ- గోబ్రాహ్మణ వేదచోదిత వర్ణాశ్రమధర్మప్రతిష్ఠల నొనర్చితిమి. అది సుస్థిరముగనుండ మీయా శీర్వచనమును వేఁడువారము.

గంగా—సార్వభౌమా! విప్రాశీర్వచనము లెప్పుడును భవ దీయప్రయత్నవిజయమునే కాంక్షించుచున్నవి. అయిన- ప్రకృతము- త్వదీయధర్మపరిపాలనమున నున్నను వర్ణాశ్రమధర్మముల కించుక భేద ముకల్పించుచు, బ్రాహ్మణాధిక్యత నధిక్షేపించుచు- శూద్రుఁడొకఁ డీగ్రామమున మహాత్ముఁడై ప్రజలకెల్ల వేదరహస్యముల వెదజల్లు చున్నాఁడు. నేను జగద్గురు శ్రీ మాస్వామిజీబాబా మఠాస్థానవిద్వాం సుఁడనగుటచే- యీప్రాంతమున సనాతనధర్మమును పాలింపవలసిన గురుస్థాన మలంకరించినకతన- తమకు విన్నవించు బాధ్యత నాశిర మున నుండుటచే- విధిలేక- నీ నిండుసభయందు- యిట్టిసంతోషసమ యమున విన్నవించు సాహసమునకు పూనుకొనవలసివచ్చెను.

శివా—ఏమీ- భారతదేశమున- నస్మదీయపరిపాలనమున- వర్ణాశ్రమధర్మభంగమునకు తావుకలదా? ఈవిషయమై మాకిదివఱకే విన్నపమేల రాలేదు?

గంగా—క్షమింపుఁడు. అతఁడు భక్తుఁడో యున్మత్తుఁడో తెలి యకుండుటయే కారణము. అంతియకాక కేవల పశుబలసహాయమున కర్మయోగమున, కరవాలబలమున సంపాదించిన రాజ్య మెన్నటికిని సుస్థిరము కాదని, ప్రజలలో ప్రచారమొనర్చుచుండుటచే, యతని

యపరాధస్వరూప మిట్టిదని నిర్ణయింపజాలమి నావచింపమికి కారణము!

శివా—ఏమీ! మాయుద్యమమును సైత మధిక్షేపించుచున్నాఁడా! అయిన నిది సిక్కముగ విమర్శనీయమే కాని- ద్విజేంద్రా యంతనివాదము?—

గంగా—దేవా! పశుబలమున; కర్మయోగము చే సంపాదించిన రాజ్యలక్ష్మి బలవంతమున ప్రజలశిరములపై స్థాపింపఁబడినను, నయ్యదివారి హృదయాగారముల సుస్థిరనివాస మొసర్పవలయునన్న భక్తి జ్ఞానకర్మసమ్మేళన మావశ్యకమని—

శివా—కాదు- భక్తిజ్ఞానములు మోక్షైకసాధనములైన నగుగాక, రాజకీయకార్యరంగమున వానికి తావులేదు. రాజ్యస్థాపన-ధర్మప్రతిష్ట- యిట్టిమహత్తరకార్యసాధనకైకర్మ బలపరాక్రమములపై నాధారపడవలయు- ఇంతవఱకేల? మొన్న ప్రతాపఘర్ దుర్గము- మహారాష్ట్ర శూరాగ్రేసరుల రక్తాజలాభిషేకమున లభించెగాక- భజనలచే- పురాణపఠనములచే లభించెనా! బ్రాహ్మణేంద్రా! చలిచీమకైన బాధింపని యహింసాప్రేమమూర్తులగు బౌద్ధాశోకాదుల ప్రసవించిన భారతజననియే లోకైకకర్మవీరులగు భీష్మార్జునాదుల ప్రసవింపదా? కాదు - ఎన్నఁటికిని కాదు. వృక్షచ్ఛాయల - పర్ణకుటీరముల నివసించి ప్రపంచమున కాధ్యాత్మికబోధసల్పు భక్తులకు వేదాంతోపనిషదూహాప్రపంచమున కాని కర్మరంగమున తావులేదు. కర్మయోగివై, శాత్రవకళేబరసోపానముల నధిరోహించి శౌర్యపరాక్రమహార్మ్యమున - మహారాష్ట్రదేశజననిని రక్తసిక్తాంగముల గొల్చిన కాని, యమ్మాత సుస్థిరయై, సునిశ్చలయై, యానంద మొందఁజాలదు.

(ప్రవేశము: శీఘ్రయానమున—చారుఁడు)

చారు—విజయోస్తు. ప్రభూ! ప్రతాపఘర్ దుర్గము—

శివా—ఓయీ! ఉదంతమేమి? శీఘ్రముగ వచింపుము.

చారు—శాత్రవులు ప్రతాపఘర్ దుర్గమును ముట్టడించిరి. దుర్గముదక్కుట సంశయాస్పదము.

శివా—లక్కోజీ యేమయ్యెను!

చారు—లక్కోజీ వీరస్వర్గమున!—

శివా—భవానీ! అంబా! నీలీలపరమాద్భుతము. ప్రభువునకై-దేశస్వాతంత్ర్యమునకై ప్రాణమర్పించిన యావీరవతంసునికా పరమేశ్వరు ప్రసాదభాగ్యముకలుగుగాక! ఓయీ! నీవీక్షణమునపోయి మేము సైన్యముల సమకూర్చుకొని నాల్గుదినములలో నంపుచేరఁగలమని జయదేవునితో వచింపుము. మొన్న నే వేలకొలఁది దేశభక్తి పూరితులగు మహారాష్ట్రశూరుల పవిత్రతరరక్తధారలు యథేచ్ఛముగ ప్రవహించెను. ఆత్యాగమున దుర్గము మాయధీనమయ్యెను. కాని - మఱల యాదుర్గమునే శాత్రవులు ముట్టడించిరి - సేనలకై సింహగడమున కేగవలయునా? అయిన మిగిలినదెయ్యది? శూరశేఖరుల రక్తధారాభిషేచనమున నే సాధించిన మహత్తరకార్యమెయ్యది?—

చారు—దేవా!—

శివా—ఆఁ - నేను గతించిన? ఇట్లెన్నిపర్యాయము లీ దుర్గమును సాధింపవలయు? సుస్థిరవిజయమునకు భక్తిజ్ఞానములును యావశ్యకములా? (చొక్కానుండి భగవద్గీతనుదీసి) 'కురుకర్మైవ తస్మాత్త్వం' కర్మణ్యే వాధికారస్తే మాఫలేషు కదాచన' లేదు - కర్మరంగమున భక్తిజ్ఞానములకు తావులేదు - ఆఁ - రఘుదేవ్! నీవీక్షణముననే సింహగడమునకేఁగి యందుండు సేనల ప్రతాపఘర్ దుర్గమునకు కొనిరమ్ము. తానాజీతో నాయాజ్ఞవచింపుము. పొమ్ము. (చారుఁడు - నిష్క్రమించును)—కురుకర్మైవ' కర్మాచరణమేనా విధి - 'మాఫలేషుకదాచన'! ఫలాసక్తి నాకు దూరము. (మఱల భగవద్గీతను చూచుచు) ఔను.

శ్లో. "మయిసర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్యాధ్యాత్మచేతసా
నిరాశీర్నిర్మమోభూత్వా యుధ్యస్వవిగతజ్వరః."
భగ. అధ్యా: 3 శ్లోకం: 30.)

ఔనౌ! ద్విజేంద్రా! ఆశీర్వదింపుము (మోకరించి) కర్మవి జయమును!

రంగా—(వేదాశీర్వచనములు) మహిళామతల్లులారా! విజయకన్యాకాకరగ్రహణకుతూహలాయత్తచిత్తుఁడగు నీకర్మయోగి 'ఛత్రపతి' శివాజీమహారాజు నలంకరింపుఁడు.

(స్త్రీలు తిలకమునుంచి - హారతి యొసంగుదురు)

శివా—అనుగృహీతోస్మి! భూదేవోత్తములారా! మహిళామతల్లులారా! భవదీయ పవిత్రతరమంగళాశిషములు నన్ను రక్షించుచుండ పరికించెద కర్మయోగమునకు నేఁడె ట్లాపరాత్పరుఁడు దుర్భిక్షయోగమును ఘటిల్లఁజేసెడినో? ఆకర్షించెద రిపుపరాక్రమాకృష్ట విజయకన్యాకాకరకమలమును మామకతను మానప్రాణసర్వస్వమును ధారవోసియైన! నిలువరించెద నరిసందోహ కరవాలధారాసహస్రముల మామక శౌనూనపటుశౌర్యవహ్నిప్రసరణమున! స్థాపించెద! హైందవధర్మసామ్రాజ్యలక్ష్మిని! రిపుసందోహకంఠ కంఠమాలాలంకృతను చేసి, కర్మయోగవిభూతి మామక బాహుపీఠిని. జయ్! భవానీ! జయ్!

(అనుబంధము 12 కరవాలముల నెత్తి)

యవనిక దిగజారును.

దృశ్యము ౪.

సమయము: మధ్యాహ్నము.

(దేహూగ్రామమందలి బయలు; ప్రవేశము: గోపీదాసు పాండురంగ విగ్రహముతో)

(అనుబంధము 13)

గోపీ—మొత్తముమీఁద నీవును నేనును నొకస్థితియందే యున్నాము. రంగా! నీకును 'నా' యనువారు లేరు. నాకును 'నా' యనువారు లేరు. ఎవ్వరికిని నినుచేరజాలమిచే, నీవును, చేరరామిచే నేమును, యిరువురమును నంటరానివారమే. ఇదియేమి రంగా! యిచ్చటికి కొనితెచ్చితివి. మఱల యే నాటక మాడఁదలంచితివి? వలదు నాయనా! పంచముల కష్టముల నేమహాత్ముఁడు బాపవలయునో? యిదియేమి రంగా! పలుకవైతివి?

(అనుబంధము 14 పాడుచు నిష్క్రమించును)

యవనిక పడును.

శ్రీ రాజరాజేశ్వర్యైనమః — శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యాయనమః.

భక్తతుకారామ్.

తృతీయాంకము

దృశ్యము ౧.

సమయము: ఉదయము.

(శ్రీమాస్వాజీబాబా మఠప్రాంతము; దేవతార్చన_ మంగళహారతి. భక్తులుకొంతమంది_ శంభాజీ_ గంగాధరులుందురు. అందఱికిని తీర్థప్రసాదము లైనపిదప.)

శంభా—స్వామీ! అందఱికిని తీర్థప్రసాదము లైనవి! నేఁ డేల తీర్థఁపుకానుకలింత యల్పముగ నున్నవి?

గంగా—భక్తబృందము స్వాములవారిసన్నిధికి చనుదెంచిన కదా! తీర్థఁపు కానుకలు వచ్చుట! శంభాజీ! తుకారామ్ వైరాగ్యప్రబోధలు ప్రజలలో ప్రబలుకొలందిని స్వాములవారిచెంతకు శిష్యకోటి యరుదెంచుటయు సన్నగిలుచున్నది.

శంభా—వ్యాపారమునను నంతియె స్వామీ! అడుగనివారిది పాపము- కాని- యతనికి "ఆంక్ష" పత్రిక పంపిన—

గంగా—కులమునుండి బహిష్కారమా? అది యిదివఱకే యొసంగబడినది. దాని నాతఁడు సరకుగొనినకదా? యిఁక సనాతన ధర్మప్రతిష్ఠాపనాచార్యుఁడగు శ్రీఛత్రపతి శివాజీమహారాజునకు నివేదించుటమాత్రము మిగిలినది.

(ప్రవేశము: రామేశ్వరభట్టు)

రామే—అభివాదము లు! గురుపాదసరసీరుహములకు—

గంగా—కళ్యాణమస్తు! ఏమయ్యా! నీయప్పు తీఱినదా?

రామే—చిత్తము. తుకారామ్ శేటుగారి పుణ్యమున—

గంగా—ఏమిపుణ్యమయ్యా? గోవునుచంపి చెప్పులుదానము చేసినట్లు గోపీచందు బాకీ నివ్వక నీకిచ్చుట పుణ్యమా!

రామే—చిత్తము. అదే నేనును యోజించుచున్నాను. అప్పు తీఱినదన్నమాటయేగాని, యాతని దివానుగానున్నప్పటినుండి యతని భార్య జిజియాబాయిచే, దినమున కొకకోటి మంగళాష్టకములు కలుగుచునేయున్నవి.

గంగా—వింటివా! శంభాజీ! శూద్రస్త్రీ బ్రాహ్మణుల నిందించుటయా! బ్రాహ్మణజాతి కెంతయవమానము!

రామే—భాగ్యము. దానికి తగినప్రాయశ్చిత్త మొనర్చుట కైయే నేనాతని యుద్యోగము నంగీకరించితిని. చీడపుడుగుపోలె చెట్టునంటియే చెట్టును నాశన మొనర్పవలయుకదా?

శంభా—భళి! అది కార్యలక్షణము.

గంగా—ఏమయ్యా! తుకారామ్ స్వాములవారి దాసుఁడై సమాశ్రయణమందునట్లు చేసితివా! రాజమాన్యసనాతనధర్మప్రతిష్ఠాపనాచార్యబిరుదములును, మతవిద్వాంసపదవియు లభింపగలవు. ఏమందువు?

రామే—వెఱ్ఱివాఁడా! 'సిరిరా మోకాలడ్డువారుం'దురా?

(లోన - అనుబంధము 15 లోని చరణము.)

శంభా—అదే - తుకారా మీవైపునకే వచ్చుచున్నాఁడు.

రామే—శంభాజీ! అయ్యదియేకదా నీపాలము. నీవెట్లయిన తుకారాము నాపాలమునకు కాపరిగ నియోగింపుము.

శంభా—నియోగించిన?—

గంగా—అంతమాత్రము తెలియవా! నే నంతయు వచింతును రమ్ము.

(వెడలుదురు. ప్రవేశము: తుకారామ్
యనవిక నెత్తి శంభాజీ పోలము కాన్పించును.)
(అనుబంధము 15)

తుకా—నిర్జనప్రకృతికిని సాధకుని మానసమునకును గల సంబంధమతిమధురము - అనిర్వచనీయము - అనుభవైక వేద్యము - ఔరా! సంసారభారమును భరింపఁజాలక నీవనమున కేతెంచినను - యిచ్చటనూ - విశ్వసంసారభారము - భళి - మాయ - ఇదియే కవనమునకు సమయము—

(ఉపవేశించి వ్రాయుట కుపక్రమించును: ప్రవేశము: శంభాజి)

శంభా— శేటుగారూ !—

తుకా—(క్షణమాత్రతనిచూచి) వ్రాసిన దానిని చదువుచు)

సీ. శివునివిల్ విఱచుచో సీతనుఁగాంచుచో,
వీరశృంగారముల్ వెలయుమోము;
అలవిరాఘుని గూల్చు నపుడు పదానులఁబిల్చు
నపుడు కినుకముదంబు నరయుమోము;
ధరణిజ ప్రణయింప ఖరదూషణుల నొంప
యనురక్తి రక్తిమ లలరుమోము;
భానుజుతిలకింప వాలినిపరికింప
కామమోక్షదకాంతి కనెడుమోము;
గీ. క్షితి కబంధుని ముక్తునిఁ జేయుమోము;
జలధిగర్వంబు నణఁచిన చెలువుమోము;
విశ్వమోహన శుభదమై వెలయుమోముఁ
గాంచి ముదమొందు భాగ్యంబు కలుఁగఁగలదె ?

శంభా—తుకారామ్‌గారూ!

తుకా—అబ్బ! గట్టిగ మాట్లాడకుము- (చదువును)

"మాయాజాళనాసే యానామేకరూసీ। ప్రీతీచక్రపాణీఅసోంధ్యావీ!
అసోంధ్యావీప్రీతీ సాధూచాపాయాసీ। కథాకీర్తనాసీసోడూనయే!
సోడూనయే పురాణశ్రవణకీర్తన। మనననిజధ్యానసాక్షాత్కార!
సాక్షాత్కారఘాతీయాసహజసమాధీ!తుకామ్హణేవుపాధిగేలీత్యాచీ"
(మహారాష్ట్రభాషయందలి తుకారామ కృతాభంగము)

శంభా—ఇదియేమి? యిచ్చట నేమివెదకుచున్నారు!

తుకా—ఆఁ- నేనా? అపారసంసారపారావార సంఘాతము నుండి దరిఁజేరుటకై చక్కనిపొలము నన్వేషించుచున్నాను.

శంభా—ఇచ్చట నెంతకాలముందువు?

తుకా—ప్రకృతిరమణికి నాపై విరక్తి కలుగువఱకు.

శంభా—నీ కాహారమునకు దారి?

తుకా—కవితాకన్యకాకరకమల సమర్పిత పాండురంగ సంకీర్తనామృతపానమున!—

శంభా—బాగున్నది- అదే! అందున్నదే నాపొలము. చూచితివా! ధాన్యమంతయు కంకులపై సిద్ధముగనున్నది. అవియే పక్షులు కనిపించుచున్నవా! ఏమందువు? నీవిందేయుండి యాపక్షులను చూచుచుందువా! నీయాహారమును నేసమకూర్చెద!

తుకా—తప్పక చూచుచుండెద!

శంభా—నిక్కమా! నీపై భారముంచి నేవెడలవచ్చునా? ఇందేమైన పొరబాటుగలిగెనా సకుటుంబముగ నేనాకలిచే మాడిచావవలసివచ్చును. ఏమందువు? అర్ధనిమేషమైన కనులు మూయరాదు.

తుకా—వెఱ్ఱివాఁడా! పక్షులనుమాత్రమేల? పశువుల,రాళ్ళ గుట్టల ప్రకృతినంతయు చూచుచుండెద! (కనులు బాగుగ తెఱచి) ఇట్లుచూచుచుండెద! చాలునా! ఇఁకపొమ్ము! (శంభాజీ-నిష్క్రమించును) హేచిద్విలాసా! శ్రీనివాసా! ఆగర్భశ్రీమంతునింట జనన మొసంగితివి. వ్యాపారమే వృత్తిగ సంఘటనమొనర్చి శేటు తుకారా

ముగ నొనర్చితివి. పొలమునందలి ధాన్యమునకును, నాకును, నెట్టిసం బంధములేకున్నను నిప్పు డీపొలమునకు కాపరిగ నియోగించి, 'దాస తుకారామ్' గ నొనర్చితివి. సంసారమహాక్షేత్రమునను సుఖదుఃఖఫలా నుభూతియందు తటస్థునిగనుండునట్లుఁజేసి 'వైరాగ్యదాసతుకారామ్" గ నెన్నఁడొనర్తువో కదా? ఆహా! యిదియేమి? పక్షులు. తండోపతండ ములుగ వచ్చుచున్నవి రండు- పులుఁగులారా! రండు! (ఆనందసూచి కకరతాళధ్వానముల పక్షులెగిరిపోవును- దీనముగ) ఆఁ- ఆఁ! పోవ కుఁడు- ఓవిహంగమతతులారా! యేలపోయెదరు? మీకిలకిలారావము లచే నన్నేల నిందింతురు? నేను నిరపరాధిని- ఓ! నాకరతాళధ్వను లచే భీతిల్లి పరువెత్తితిరా? ఎంతవెఱ్ఱివారలు! తుకారామ్ ప్రాణికో టికి దాసుఁడు చలిచీమనైన బాధింప నసమర్థుఁడు రండు! ఆఁ- వచ్చి తిరా తినుఁడు? యిదే స్వామియాజ్ఞానుసారినై క్షణమైన నే కనులు మూయక కనులార చూచుచు నేయున్నాను. ఉ—

గీ. తినుఁడు; కడుపారనిపుడె? సందేహ మేల
రేపు మఱల లభించునో? లేదో? నరుల
భంగి మీలోన కలహింపవలదు; ప్రాప్త
మున కసంతృప్తి జ్ఞానిలక్షణముకాదు.

ఆనందము- ఆనందము- ఈతిర్యగ్జంతుసంతానమునకున్న యా నందము సైతము మానవసంతతికి లేదుకదా!—

(ప్రవేశము: గంగాధరుఁడు)

భుజింపుఁడు. ప్రొద్దుగ్రుంకికమునుపే కడుపార భుజించి, మీ మీకులాయములకు చనుడు. లోకబాంధవుఁ డస్తమించిన, పాపము మీకు దారితెలియుటెట్లు?

(ప్రవేశము: రామేశ్వరభట్టు దూరమున)

రామే—పతిగృహమను పంజరమునువీడి, నాకరకమలమలంక రింపనున్న నీళాకీరరాజమును తప్పించితివి. ఆక్రమించితివి - వావైరి

పద మలంకరించితివి. తుకారామ్! నీవైన దానిమురిపెముల నానందించితివా? పాతివ్రత్యమును యథాషథమున వాసని విరూపమొనర్చితివి.

తుకా—ఆనందము - ఆనందము. ఈభూస్వామి యెంతటిపుణ్యశాలి. ఈ పక్షిగముల పరమాద్భుత భూరిభోజనమునకు సాక్షీభూతుండనైయుండ నియమించి యెంతయుపకార మొనర్చెను. తినుఁడు. ఆనందము!

గంగా—తీరినది. సంపూర్ణమైనది. ఈభావోన్మత్తునకు పొలము నప్పగించిన శంభాజి ననవలయుఁగాక! తుకారామ్! నీకు జ్ఞానమున్నదా?

తుకా—అభివాదములు. స్వామీ! నాకూ-(తలగోకికొనుచు) జ్ఞానమా! లేదుకాఁబోలు!-కాని భూసురేంద్రా! కామక్రోధాదుల మాని దైవసంప్రాప్తమైన సంపల్లాభమునకై, సంతసించుచు, యనారతపరమానందమున కాలక్షేపమొనర్చు నీపక్షిసముదాయమునకును పరమవైరాగ్యధనులకు మీకును భేదమేమి?

గంగా—అవివేకీ! పక్షులతో మముబోల్చితివా?

తుకా—అదికాదు. (పశువులచూచి ఆనందమున) రండు! రండు! ఆనందము! నిలచితిరేల? ఓ! కంచె యడ్డముగ నున్నదనియా? ఆగుఁడు. నేఁదీసెద. ఇఁక నేమియు నడ్డులేదుకదా? తినుఁడు. ఆనందము. ఆ! ఆ! పక్షులారా! పోవకుఁడు. పోవకుఁడు. స్వామీ! నీర మెందున్నది?

గంగా—ఏల?

తుకా—అబ్బా! శీఘ్రముగ వచింపుఁడు.

గంగా—మూర్ఖా! మాతోట ముండ్లకంచియ నంతయు తీసి పశువులకు దారిఁజేసితివా?

(ప్రవేశము: జిజియ ఆహారముతో)

తుకా—తొలుత నీ రెందున్నదో వచింపుఁడు! నీరు త్రావకున్న పాపమాపత్కులకు బాధకలుఁగదా? బాధకలిఁగిన మందిచ్చు వైద్యులుఁగలరా!

గంగా—నీరుకావలయునా? అవివేకీ! యిదిగో! కన్నీరురాఁగలదు (కొట్టుచు) శంభాజీ! శంభాజీ!

జిజి—ఆ! ఆ!! యిదియేమి?

(ప్రవేశము: శంభాజీ)

శంభా—అయ్యో! అయ్యో! యిదియేమి? నాధాన్యమంతయు నాశనమైనదే? ఓరీ! అధమా!

జిజి—నోరుబిగియబట్టి మాట్లాడుము.

శంభా—మూర్ఖా! నాధాన్యమును నాశనమొనర్చితివా? (కొట్టును జిజియా అడ్డగించి)

జిజి—ఆఁ! ఆఁ! మీరు మానవులేనా? అయ్యో! రక్తము సైతము కారుచున్నదే? పాండావల—నాథా!

(గంగాధర, శంభాజీలు నిష్క్రమము.)

జిజి—నాథా! మీకేల యీయనవసరబాధ! ఊరక కుడిచి యింట కూర్చొనుమన్న వినక యిచ్చటికిరానేల? ఇతరులచే బాధపడనేల? నాకును మీకును యవనుల నాపాదింపనేల?

తుకా—బేలా! సర్వమునకును మానవుఁడు కర్తయని తలఁచితివా?

(అనుబంధము 16)

యవనికపడును.

దృశ్యము: ౨.

సమయము: మధ్యాహ్నము.

తుకారాము గృహము: శ్రాద్ధపరికరములన్నియు సమకూర్పఁబడియుండును. బ్రాహ్మణుఁడును, తుకారామును నుపవేశించియుందురు. మహాదేవుఁ డొకపర్యంకమున పరుండియుండ- చెంత జిజియా నిలిచియుండును. వైద్యుఁ డొకఁడు మహాదేవుని పరీక్షించి- విన్నఁదనమున జిజియాకు సంజ్ఞచేసి వెడలిపోవును. (ప్రవేశము: రుక్మ. కొన్నియడుగులు నడచి- ఆయాసమున)

రుక్మ—ఈదినమే, నాకును- యీప్రపంచమునకును ఋణానురూపబంధము తీఱునట్లున్నది. ఈహతభాగిని జీవితచారిత్రమునవిఁక "రేపు" యను దానికి తావులేదు. శ్రీహరీ! పాండురంగా! నాప్రత్యక్ష దైవమగు నాథుని సేవ యీనాఁడైన మనసార చేయనిమ్ము (సమీపించి) సోదరీ! జిజియా? నాథుఁ డేమిచేయుచున్నాఁడు?

జిజి—నీశ్రాద్ధము బెట్టుచున్నాఁడు! వెధవపీనుగా! కనిపించుట లేదా మహాదేవుఁడు బాధపడుచుండుట?

రుక్మ—జిజియా! మహాదేవునిపై నాకు మాత్రము ప్రేమ లేదా? కాని- నేఁడేలకో నేనెంత ప్రయత్నబలమున నణంచుకొన్నను నాకాయాసమధిక మగుచున్నది. ప్రాణములు- నిలచుపరిపాటి లేదు-

జిజి—ఏమీ? నేఁడింట మామగారి యాబ్దికము జరుగుచుండ నీకు మరణమా? చావనేవలయునన్న సంవత్సరమున నెన్నిదినములు లేవు? చచ్చినను మమ్ముల బాధింప శ్రాద్ధదినమునే యేర్పఱచుకొంటివా?

రుక్మ—జిజియా! అది నాయత్నమా?

జిజి—అధికప్రసంగములు మాని చావనేవలయునన్న రేపటి వఱకును చావకుము! ఈదినమే చత్తునందువా మూలకూర్చొనిక్రిక్కుఱుమనకుండ చావుము.

రుక్మ—బాధ- దుర్భ- రము- దైవమా!

జిజి—ఏమా దొంగవేసము! నీకు సామవచనములు పనికి వచ్చునా? (కొట్టును)

రుక్మ—అయ్యో! జిజియా! (క్రిందపడి నోరుమూసుకొని) బాధచే నఱచిన నాథుని ప్రశాంతమునకు భంగముకలుగదా?

జిజి—బాధ- గీధ- గయ్యాళీ! మఱల నాటకమా (కొట్టును రుక్మ క్రిందపడును. తుకారాము చెంతకేతెంచును.)

తుకా—జిజియా! జిజి-యా! జి జి యా!

జిజి—నాథా! పతి దేవా! జీ వి తేశ్వరా? (అనుకరించుచు)

తుకా—చావనున్నదానిపై కోపమా! జిజియా! రుక్మా! రుక్మా! ఒక్క-మాటాడుమా! నామాట కెన్నఁడు మాఱువలికి యెఱుగవే? వేడికొనినను కరుణకలుగదా? ఏలపలుకవు? నీవు దైవసము నిగ పూజించు నిర్భాగ్యుఁడగు నీనాథునిపై యనాదరణమా?

మహ—అమ్మా ! పురాకృతకర్మవశమున నాజనకుఁడైన ఆ హంతకుఁడేడి ?

తుకా—కుమారా ! (సమీపించును) యిదే నీజనకుఁడు—

మహా—(పర్యంకమునుండి లేవబోవుచు) ఔనా ! నీవు నా జనకుఁడవేనా ? నోరార, మనసార 'జనకుఁడ' నని నీవే వచించు చున్నావా ?

తుకా—(తలవంచి) మహదేవా ! నీవాక్యములందలి యక్షరమును యనేకమహాగ్నిగోళములై. నానిలువెల్ల నిర్దహించుచు, కంఠమును స్తంభింపచేసి, ప్రేమరూపమున వెలివడనుంకించు, నశ్రుధారాజలాశయమును మొదలంట నింకించి నోరార "తనయా"యనుటకైన యసమర్థునిచేయుచున్న సంతాపమే నీవు వలదన్నను, నిరసించినను, హింసించినను, యీ హతభాగ్యుఁడు నీజనకుఁడే యని చాటుచుండలేదా ?

మహ—కావు - కావు. నీవు నాజనకుఁడవుకావు. నేను నీకు తనయుఁడనుకాను. ఇంకను సిగ్గులేక నోరారజనకుఁడనని వచింతువా?

కావు! నికృష్ణముగకావు! నాఁడు నిర్దయుఁడనై పంచసహానిత్రోసినం దున కాదే నాకీదుర్భరబాధ అనలువ మనసార నానొసటలిఖించిన యాయుఃపరిణామమును చేతులార తుడిచివైచి బాధించి - హింసించి న న్నీయకాలమృత్యుదేవత కర్పింపజనించిన నా పురాకృతపాపసర్వ స్వదేవతవు.

తుకా—(తలపట్టుకొని) హా! శ్రీహరీ! దీనశరణ్యా!! చాల- భరింపజాల - యీసంసారదవాగ్ని భరింపజాల!

రుక్మ—నాథా! నాథా! ఉన్నాఁడవా?

తుకా—ఉన్నాఁడు తన్వీ తన్వీ! అందఱి నిందావాక్యశూల ములనైచి, యందఱి ప్రలాపములకు, యందఱి శాపోదకములకు గుఱియై యందఱిబాష్పనీవాపాంజలులకు శిరమొడ్డి చచ్చియు చావక జీవచ్ఛవంబువోలె నీనాథుఁ డింకను బ్రదికియేయున్నాఁడు. చావలేదు. ఇందేయున్నాఁడు.

రుక్మ—(తుకారామ్ సమీపింప) నాథా! ఆయాసము— క్షమాపణ—

తుకా—క్షమాపణయా? దేనికి? నాయట్టి నిష్కరుణకఠిన కిరాతకచండాలున కర్ధాంగినివైనందుకా? అయ్యో! దేవీ! ఎట్టి దుర్భరబాధల ననుభవించుచున్నను, యెంతటి మహత్తరకార్యకరణ సంతాపమున మునింగియున్నను, నేను చెంతకేతెంచి "రుక్మా" యని పిలచినంత నీవొకకృత్తైవెన మందహాసమున "నాథా!" యని పలుకు చుంటివే? నన్నిక యాదరించువా రెవరు? మాటాడించువా రెవరు? దైవమా! యీసంతసముకృష్ణైన యీనిర్భాగ్యునకుండరాదా? రుక్మా! నీవు సాధుచారిత్రవే? పరమపతివ్రతాశిరోమణివే? నీకా యీయకాలమరణావస్థ! నీకా యీఘోరహింసాయుక్తదుర్మరణము.

(ప్రవేశము: శంభాజి)

శంభా—ఓరీ! దొంగా! తుకారామ్! ఎందుదాఁగితివి?

జిజి—(కోపముస) పొమ్మావలె. దురాత్మా! యింట మేమే చచ్చుచునుండ నీబాధయొక్కటియా?

శంభా—చచ్చినను సరియే- మంటగలిసినను సరియె. మీరే యేట మునింగిన నాకేమి? (తుకారామ్ స్తబ్ధుండైయుండ మెడబట్టి) ఓరీ! తెమ్ము! నాధాన్యమును!

తుకా—నీధాన్యమా? సోదరా! "నీవి" యను ధాన్యము నా పశువులును పక్షులును నారగింపలేదా? భుజింపంబడినవాని మరల తెమ్మన్న నే నివ్వగలనా?

శంభా—ఇవ్వకున్న నీవొనర్చిన ధాన్యనాశనమునకై నేను సకుటుంబముగా చావవలయునా?

తుకా—వలదు. సోదరా? మీయందఱిప్రాణము లా ధాన్యముపైననే యాధారపడియున్నవా? నిక్కమా? రాజాధిరాజులనైన సరకుగొనని మృత్యుదేవత నీధాన్యముపైననే యాధారపడియున్నదా? కానిమ్ము! యీగృహమునందున్న వస్తువులలో నీయిచ్చవచ్చినవానిని గైకొని విక్రయించి సుఖముగ స్థిరజీవులై మనుండు.

జిజి—ఆ! ఏమిత్యాగము. దానకర్ణులు! యింట నేమూల చూచినను ధనరాసులు మూల్గుచున్నవనియా యిచ్చవచ్చినరీతి దాన మొనర్చుచున్నారు.

తుకా—దేవీ-

జిజి—చాలునిక. పడియుండుమావల. నీయట్టి చేతగాని వానికి పెత్తనములు కూడనా? ఓరీ! అధమా! ఊరకపోయెదవా లేదా?

శంభా—కదలను. నేడు నాధాన్యమైనరావలయు. లేకున్న నాప్రాణమైన పోవలయు.

తుకా—దేవీ! వేడికొందును. నాకొఱకుగాకున్న యనాదిగ మావంశమునకే విమలయశశ్చంద్రిక నార్జించిన పతిభక్తికొఱకైన-నీ

వింకను కొంతకాలము సుమంగలీత్వమును కోరుదువేని యీవిషయ మున మాత్ర మడ్డురాకుము.

జిజి—బెదరింతువా? వలదు. అడ్డమువచ్చిన నీకు పాదరక్షా ప్రయోగము తప్పదు.

తుకా—(తలవంచి) శ్రీహరీ! రంగా!

జిజి—కన్నవారి పాదరక్షాప్రయోగముకన్నై చుటకన్న భార్య పాదరక్షాప్రయోగమధికమా!

తుకా—రంగా! పాండురంగా! నీకరుణ- నీదయార్ద్రభావము- నీభక్తజనపరీక్షామనీషయప్రతిమానము-అనిర్వచనీయము. నేదుర్బలుం డనే? పాపపంకిలనిమగ్నుండనే? మమకారబాధితుండనే? యీవిషమ పరీక్ష భరింపగలనా? అయ్యో! ఈసంసారదవాగ్ని యంతకంతకుదుర్భ రమగుచున్నదే? దేవీ! కృతజ్ఞుండ చక్కని యుపదేశమొనర్చితివి. ఆ జన్మముం దీని మఱువను నీయుపకార మీజన్మమునతీర్పజాలకున్నను ముందుజన్మముననైన తీర్తును.

మహా—అమ్మా! (తుకారామ్ సమీపించును)

తుకా—ఏమి నాయనా?

మహా—వలదు. నాచెంతకురావలదు. ఈకొన్ని ఘడియలైన జీవించియుండుట నీకిష్టములేదా? ఏమీ! అవినిక్కంపు కన్నీటిధార లేనా?

తుకా—కావు. తనయా! యివి కన్నీటిధారలుకావు. శోక భరంబునను నీనిందావాక్యభరంబునను కఱిగి కన్నీటిరూపమున ప్రవ హించు నాపంచప్రాణసర్వస్వ ధారలు. మహాదేవా! నీవొక్కమరణ బాధ ననుభవించుచున్నాండవు కాని, యీలోకమున నేవైద్యులచే కాని, యే యోషధీరాజములచే కాని యెన్నటికిని శాంతినందని వేద నాయాతహింసాగ్ని నిర్దహించుచుండ క్షణక్షణమున కీ నిర్భాగ్యుం డనేక శతసహస్రమరణవేదన లనుభవించుచుండ లేదా?

జిజి—నిక్కమే? అయిన చావరేల?

తుకా—దేవీ!

జిజి—ఔను. శిష్టవారి పాదరక్షాప్రయోగములు సైచు నీకు సతిగా నుండుటకన్న విధవనైయుండుట మేలు.

తుకా—(మోకరించి రెండుకరములశిరమును పట్టుకొని జిజియాను చూచుచు) ఓ తుకారామ్ నామకజీవచ్ఛవమా! యిందఱిన్ని విధములనీమృతికై శాపోదకములొసంగుచున్నను నీవ్యర్థతరజీవితగ్రంథమున కానలువ 'సమాప్తి" యని వ్రాయనేలేదా? లోకమున ప్రాణులందఱి సుఖదుఃఖములనేగాక యందఱి యాయుః పరమాణములును యాపరమేష్టి నీకేయొసంగెనా? (గొంతుకబట్టి నులుముకొనుచు) నిన్ను బాధించి హింసించినను నీకు మృతి-

రుక్మ—(కనులు తెఱచి) నాథా! జీవితేశ్వరా!

తుకా—(చేతులు నేలపైనాని క్రిందచూచుచు) లేదు. జిజియా లేదు. ఈనిర్భాగ్యునిపై యామృత్యుదేవతకును కరుణలేదు (తలయెత్తి) ఈకలుషాత్ముడింకను నెందఱిని హింసించి వధింపవలయునో? ఎన్ని వేదనాహింసల ననుభవింపవలయునో!

రుక్మ—బాధ! ఆయాసము. నాథా!

తుకా—అనుభవింపుము. దురదృష్టదేవతా! యీనిర్భాగ్యున కర్థాంగి వైనందున కలుగు ఫలమును సంపూర్ణముగ ననుభవింపుము. నన్నేలపిలచెదవు? బ్రతికియున్న యీనిమేసమేని శాంతిలేక నాస్పర్శచే లోకాతీతవేదనల ననుభవింప నెంచితివా?

శంభా—తుకారామ్!

తుకా—గైకొమ్ము యీయింటియందలి వస్తువుల-

జిజి—వలదు. ఒక్కవస్తువునుతాకితివా శిరము బ్రద్దలగును. (యిక్షుదండమును ధరించి)

తుకా—సంతోషము. నేనేయొసంగెద. యీపాండురంగని మమేయమాయామహిమ (పోబోవ జిజియాకొట్టును చెరుకు, రెండు ముక్క లగును.)

జిజి—మూర్ఖా! అయినదా?

తుకా—(క్రిందనున్న చెరకుముక్కల చూచుచు) ఈకఠిన కర్మని శిరస్పర్శచే రూపుమాసి భూపతితమైనను యీదీనునకు ధర్మో పదేశమునే చేయుచున్నదానవా? ఔను! జిజియా! యిక్షుదండము రెండుతునకలైనను నీనాథుని శిరము బ్రద్దలు కాలేదని చింతింపకుము అది నీదోషముకాదు. కాంతా! యీదీనుని శిరముమాత్రమే గాక హృదయముసైతము కఠినశిలాసదృశమగుచుండ నీవేమిచేయగలవు. (శంభాజీవైపుచూడకయే) సోదరా! మనవివాద మీయిక్షుదండమే పరిష్కరించె. ఇందలి వస్తుసమూహమునం దర్ధము కుటుంబముపాలు రెండవయర్థము నాపాలు కావున (మెడనున్నహారముతీయుచుండ)

(ప్రవేశము: గోపీచందు ఉద్యోగితో)

గోపీ—వలదు. వలదు. యీఆస్తియంతయు నాయధీనమైనది. ఇందలి చిల్లిగవ్వయైన తాకవలదు.

జిజి—చందుగారూ! ఏమి యీయాగడము.

గోపీ—ఇదియా? బాకీనివసూలుచేయు యాగడము. అయ్యా ఉద్యోగిగారూ! నిలచితిరేల?

జిజి—అయ్యా! యిదియా మమ్ము బాధించుటకు సమయము. మేము పారిపోపువారమా! ఆస్తిలేనివారమా?

(ప్రవేశము: రామేశ్వరభట్టు వేరొకవైపునుండి)

రామే—తుకారామ్! ఏదీ నాజీతము.

జిజి—ఏమయ్యా! బ్రాహ్మణా! నీకు కనులు తలకెక్కినవా? నీయజమానిని, దయాపూర్వకముగ నినుఋణవిముక్తునిచేసి నిన్ను పాలించి పోషించుచున్న నీస్వామిని నేకవచనమున సంబోధింతువా? ఏదీ! ధనము. గోపీచందుగారి బాకీకై కావలయును.

రామే—ఎందున్నది ధనము ?

జిజి——ఏమీ! నీవు మావ్యవహారములన్నియు చూచు దివానువుకావా? ఏది! మూలధనముగా దాచియుంచిన మూడువేల వరహాలు?

రా మే——నష్టము. వ్యాపారమున నంతయు నష్టము!

జిజి——నష్టమా! అంగడియందలి వస్తుసమూహము?

రా మే——అప్పులవారిపాలు.

జిజి——పరిహాసములుకావుసుమా! పేటికయందు——

రా మే——చిల్లిగవ్వయైన లేదు

గోపీ——మోసము. మోసము. అయ్యా! ఉద్యోగిగారూ! నిలచితిరేల?

తుకా——ఆగుడు. చందుగారూ! ద్విజచంద్రమా! ధనమేమియు నిలువలేదా? కానిమ్ము. నాపై తృకమగుస్వత్వమంతయు విక్రయించియైన యీచందుగారి బాకీధన మిప్పింపుము.

రా మే——నమ్ముడు. చందుగారూ! ఆ స్తియేమియు లేదు.

జిజి——మూర్ఖా! మాపొలము——

రా మే——గోష్పాదమంతయు లేదు.

జిజి——ఏమీ! యీయూరనున్న మాగృహములు-భూములు తోటలు——

రా మే——అప్పులవారిపాలు అందర్థము నాబాకీకై - విక్రీతములైనట్లు నీనాథుని స్వహస్తలిఖితపత్రము లున్నవి.

జిజి——ఆ - ఆ - దురాత్మా! నీవు బ్రాహ్మణుడవేనా? నీవు మానవర క్తముననే జనించితివా? (సమీపింప)

రా మే——మరియాదగ దూరమున నిలుము. ఎవరికికావలయు నీయుద్యోగము? కావలసియున్న నీపతినే నాచెంత——

జిజి——ఆ! బ్రాహ్మణహంతకా! నీవే మనెదవా! అయ్యా! రాజకీయోద్యోగిగారూ! బంధింపు మీస్వామిద్రోహచండాలుని——

యిదియే—యిప్పుడో—యీక క్షణమునకో చావనున్న నాకుమా కునియాన - యీపాపుఁడు స్వామిద్రోహి - కృతఘ్నుఁడు - చోరుఁడు- లేకున్న వచ్చినరెండుమాసములకే యీగోచిపాతరాయుఁడు రెండు వేలనిష్కములస్వత్వమును సంపాదించునా ! ఊఁ - బంధింపుఁడు - (ఉద్యోగి బంధింపఁబోవ)

తుకా—ఆగుఁడు—వదలుఁ డాబ్రాహ్మణుని పోయినది నా ధనముకదా ! నే క్షమించుచుండ - నాకులేనికోపము మీకేల ? ద్విజ చంద్రమా ! ఏదీ నన్నొకతూరి చక్కఁగ పరికింపుము. మీకంతధన ముపై నాశయేయున్న నాతో నేలవచింపవైతివి ? నేనే మనసార— చేతులార - నాస్వత్వమునంతయు - పరమసంతోషమున నొసంగు చుంటినే ! ఔనా ! నిక్కమా ! నాధనమంతయు పోయినదా ! నా స్వహస్తలిఖితపత్రములున్నవా ? ఔను. సత్యదేవత కావాసస్థానమైన నాలుకయే యిచ్చువచ్చినరీతి తిరుగుట కుపక్రమించిన పత్రములు మాత్ర ముదయింపవా ! మఱచితి - కావలసిన మీచెంత నౌఖరు పదవి నిత్తురా ! సంతోషము ! ఇప్పుడు నన్నావరించిన యాపద తిం చుక తొలఁగిన - సంతోషమున నంగీకరింతు.

రామే—ఏమీ ! ధనమునకేనా !

తుకా—ఆఁ - ఔను - మీరెంత నిర్నామమొనర్చినను యిం కను చచ్చియు చావక పరితపించు మీమానససాక్షిణీదేవత నుద్భో ధించి—మీకును - నాకును -. యీమోక్షధనమును సంపాదించు టకై - కానిండు - ద్విజేంద్రా ! ధనమేమో యార్జించితిరి - కాని -

గీ. ధర్మభంగి మావార లాధనముఁ గూర్ప,
చనియె, నదియు, చెప్పక యె నగ వనట ముంచి;
ధర్మహీనత గూర్చి తద్దాని నొచ్చ
రికనినున్ గూడ వంచించి యేగునేమొ!

పోయిరండు! ద్విజేంద్రా! నాభార్య క్రోధమానస! ఆయమ మీ మ్మామియు ననకమునుపే పోయిరండు!

రామే—పోవుటయా! నాకింకను రెండుమాసములు జీతము రావలసియున్నది. దాని నిచ్చినకదా!—

జిజి—ఇంకను నీకు జీతమా! ఓయీ! కులపాంసనచండాలా! నీవు కఠినకిరాతకర్తమున జనించితివా?—నీకు దయాదాక్షిణ్యములు లేవా?

రామే—కార్యవాదిని దయాదాక్షిణ్యములు, యుచితానుచితములును బాధించునా?

బ్రాహ్మ—శేటుగారూ! నేఁడేమి శ్రాద్ధకర్మ యున్నదా? లేదా?

తుకా—స్వామీ! దయాపూర్వకముగ నీద్విజేంద్రుఁడు బ్రదికియున్న మాకందఱికిని నొక్కనిమేసమున శ్రాద్ధము చేయించుచుండ చచ్చినవారికి మీరు చేయింపఁజాలరా?

మహా—(పర్యంకమునుండి యర్ధము లేచుచు) ఆఁ- ఆఁ- రాను- రాను- నాతల్లిదండ్రుల వదలి నేను రాను. అయ్యో- బాధ-

తుకా— } (చెంత కేతెంచి) మహాదేవా! మహాదేవా!
జిజి— }

మహా—రక్షింపు- ము- అయ్యో- భ- య- ము- అమ్మా- భ- వా- నీ- (మరణించును)

తుకా— } హా- మహాదేవా!—శ్రీహరీ!
జిజి— }

రా. ఉ—(ఇంటనున్న వస్తువుల తీసి బయట వైచిన తరువాత మహాదేవునిపర్యంకమును సమీపించి ఈడ్చివేయు మీశవమును మా కీమంచము కావలసియున్నది—

(తుకారామ్ క్రోధాశ్చర్యసంతాపముల చూచుచుండ)

జిజి—అయ్యో! యిదియా సమయము!

గోపీ—మానసుఁడు. ఆమంచముక్రింద నేమైనదాఁచినారేమో!

ఉద్యో—(మహాదేవుని శవముపట్టి) తీసివేయుమః—

తుకా—ఆఁగుము- నిలుము దూరమున! నీవు భారతీయుఁడ వేనా! మానవజనసామాన్యములైన దయాదాక్షిణ్యపశ్చాత్తాపములు నీయందుమాత్రము నేఁ డట్టె విధ్వంసితములయ్యెనా? ఈ బాలకుని తుదియుచ్ఛ్వాస మింకను తనవేఁడిమిని బాయలేదే! నీకు పాపభీతి లేకున్నను- వీనిమోమున తాండవమాడుచు- తుద కంటఁబడు నా బారిఁ జిక్కుట తప్పదని చెప్పకచెప్పుచున్న మృత్యుదేవతను గాంచి ననైన భీతికలుఁగదా?

గోపీ—(ఉద్యోగి సందేహింప) పోయెదవా? ఉద్యోగమునకు దత్తాంజలి యొసంగెదవా! (ఉద్యోగి సమీపింప)

తుకా—మానవా!- మానవరూప ఘోరకఠినపిశాచమా! (రెండుచేతుల నుద్యోగికంఠమును బట్టి) తనువుపై నీకాసలేదా?—

రుక్మ—(ఇంచుక లేచి) శాంతము- శాంతము- జీజీ!— శాంతము-

తుకా—(స్తబ్ధుఁడై- చేతులు తమంత యుద్యోగికంఠమును వీడ) ధన్యవు- రుక్మా!- ధన్యవు! దుర్భరమరణావస్థనుండియు నీయర్ధాంగినీత్వమును సార్థకపఱచి, నేను దురంతక్రోధ పిశాచమునకు బానిసనగుటఁ గాంచి- యజ్ఞానావస్థనైన- "శాంత" మనెడిమంత్ర రాజము నుపదేశించితివా! ధన్యవు! రంగా! పైనతేయుతు రంగా! నీ వపూర్వకరుణాసముద్రుఁడవు! అయినదా! యింకేమైన నున్నదా! చూడుము. వెదకుము. భక్తచారిత్రములనెల్ల - క్రొత్త క్రొత్తబాధల క్రొత్తహింసల వీనికై సృజింపుము. అపుడు నీ వార్త రక్షకుఁ డగుదువు. దీనశరణ్యుఁడ వగుదువు.

జిజి—చంపుగారూ! మమ్మిట్లు బాధించుట న్యాయమా?

తుకా—బేలా! నీ కింకను పిచ్చి వదలలేదా? అయ్యో నా భార్య పొరపడినె! ఆతన్ని మీరింకను సువివేకమానవజాతికి చెందిన

నా రనియె భావించుచున్నది. క్షమింపుఁడు - కాదు - పాపము - మీహృదయములమాత్ర మాపరాత్పరుఁ డయోమయకరాళ శిలలచే నిర్మించెననుట యాతఁడ్వంగి యెఱుఁగడు. ప్రపంచమున నందఱు గతిం చినను, మీరుమాత్రము, మీయన్యాయద్రోహకార్యములచే నార్జిం చిన ధనరాశిని సింహాసనముగఁ జేసి, కలకాలమిల్లే మనియుందురని యెఱుంగరు కానిండు; నిరపరాధియగు నొకబాలకుని యొక్కయు, నబలయొక్కయు ప్రాణము లున్న నేమి! చన్న నేమి! లోకమున ధనమేకదా ప్రధానము. ఆఁ - జిజియా! మహాదేవుని - కాదు - మహాదేవునిశవమును - దుఃఖింపకుము. బేలా! దుఃఖించుటకు మనకు వ్యవధియేదీ - అవలనుంచుము - వలదు—

గీ. చనుచునున్నారు ప్రీతిని మేసంబు, ప్రాణ
ఱెంద, ఱెందటో వార్కి యేడ్చి రబల!
మఱల రా రొక్కరును, కృపామతిని, బేల!
మృత్యుహృదయంబు కన్నీట మెత్తవడునె!

లేక యేడ్చెదనందువా? బిగ్గరగ నేడ్వుము! నీరోదనధ్వాన ములే రోదసీకుహరము నిండి, యీయజాండభాండమును భేదించి, యందెందోయుండెడి యావేదండవరదుని హృత్పుండరీకమున దాఁగి యున్న కరుణ, దయ, వాత్సల్యములను వెలికి లాగఁగలవేమో చూ చెద! రుక్మా! రమ్ము! పరలోకమున కేగుచు, పరమపాతకియగు నీపతితొడపై నించుక విశ్రమింపుము! మరణించుదానికి మంచమైన నేమి—మండుసగ్నియైన నేమి,

జిజి—నాథా!—

తుకా—శాంతము! మృత్యుదేవతా! నీకపుడే యొకప్రాణ పుష్పబలియొసంగితి. నీవిపుడు గ్రహించుచున్న యీయమూల్యరత్నము విల యెఱుంగుదువా! ఇది లోకాతీతపతిభక్తిసమేత! రుక్మా! నన్నేల యాదరించువా రెవరు? మాటాడించువా రెవరు? దైవమా?

యీసంతస మొక్కటియైన యీనిర్భాగ్యున కుండరాదా! పరుండుము రుక్మా! యిదియే నీనాథుఁడు నీకొనర్చు కడపటియుపచారము. ఈనిర్భాగ్యునియంకపేటికయే నీమరణశయ్య! వింటివా! వీని కీవిశాల ప్రపంచమున యీ శరీర మొక్కటితప్ప నాయనునదేదియును లేదు.

(ప్రవేశము: రాజభటుఁడు.)

జిజి—ఇదియేమి మఱల క్రొత్తయనర్థము!

రా. భ—శేటుగారూ! మీ దివాను రామేశ్వరభట్టు నేరారోపణచే మిమ్ము బంధింప రాజాజ్ఞయైనది.

తుకా— అయినదా! ద్విజచంద్రమా! ఈశరీర మొక్కటియైన 'నాది' యని భావించియుంటిని. దానిని సైతము ఛేదించి, దాసున కీ యుపకారమును మీరే యొనర్చితిరా! సంతోషము. (భటునితో) నిలిచితివేల? బంధింతువా! కానిమ్ము! రుక్మా నీ కీయాశ్రయమును కూడ దైవము తీసివైచెను. నే నేమిచేతును. అనుభవింపుము! శృంఖలములఁ దెచ్చితివా! బంధింపుము. కావలసినదే! తుకారామ్! పాండురంగఁడనియు, భక్తియనియు విశ్వసించినందుల కీప్రతిఫలము నీకు కావలసినదే!

బ్రాహ్మ—శేటుగారూ! శ్రాద్ధకర్మ యున్నదా! లేదా?

తుకా—సందేహమేల? దయాపూర్వకముగ నీబ్రాహ్మణోత్తముఁడు బ్రదికియున్న మాకందఱికిని నొక్కనిముసమున శ్రాద్ధమును చేయించుచుండ చచ్చినవారికి కొఱఁతకల్గునా!

శంభా—ఓరీ! దొంగా! నాధాన్య మేదీ? నాగతి యింతయేనా?

రామే—నాజీతము తుకారామ్!

తుకా—దాసుఁడు - అభివాదనమొనర్చుటకైన యసమర్థుఁడైన - దాసుఁడు - ఈనిర్భాగ్యునిచెంత నేమియు లేదే - తనువు రాజభటుల యధీనము; ఆస్తి - గోపీచందుగారి పాలు; భార్యాపుత్త్రి

లు - ఆప రేతపతియధీనము; మానసమన్ననో - సకలాంగముల నుడికించు క్షణక్షణప్రదహ్యమానదుర్భరసంతాపాగ్నిపాలు! అయ్యలారా! మీకు తృప్తియేకలుగునేని - వీనిచెంత - యింకను రక్తమాంసములున్నవి - మీయిచ్ఛవచ్చినరీతి పంచుకొనుఁడు !

రుక్మ—నాథా ! మాకేదిదిక్కు ?

తుకా—మృత్యువు—రుక్మా !

జిజి—ఛీ - ఛీ - అందఱిని చావమందువా ?

తుకా—ఔను - అందఱికిని మరణమే శరణ్యము ! చావుము రుక్మా ! నీ కీలోకమున తావు లేదు బేలా ! కలికాలమున - యీ లోకమున - నినుబోలు సాధ్వీమణులకు తావు కలదా ? చావుము - మీ యిరువురిపరలోకప్రయాణమును, నా కారాగారప్రయాణమును నొక్కతూరియే ప్రవర్తిల్లితీరవలయు. చావుము - మీ యిరువురిమరణమును కనులార చూచినకాని నాకు సంతసము కలుగదు.

రుక్మ—నాథా ! - నాథా !-

తుకా—చచ్చితివని తలంచితినే ! రుక్మా !- యింకను చావలేదా ! బేలా ! స్వార్థభూయిష్ఠమగు నీప్రపంచమును వీడి - యేలోకమునకో యేగుచు, నింకను "నాథా" యని సంబోధించి యేల పాపమార్జింతువు ? వీఁడు నీకు నాథుఁడా ! ప రేతనాథుఁ డగుఁగాక ! చావుము. (హృదయమును కొట్టుకొనుచు) చూచితివా ! బాధలేదు-యీహృదయ మిపుడు కఠినశిలాసదృశము. హాహాహా - చావుము. జిజియా! నీవును చావుము. బ్రాహ్మణా ! నీవును - నీవు - అందఱును చావవలయు, రుక్మా ! చావుము. శీఘ్రముగ - ఆఁ - ఒక్కక్షణము. తొలుత పైతృకర్మ - పిదప నీమారణకర్మ ! కానిమ్ము ! బ్రాహ్మణా! పిలువుము పితృదేవతలను—

(బ్రాహ్మణుఁడు మంత్రము ప్రారంభింపః—
ప్రవేశము: గంగాధరుఁడు.)

గంగా—వీలులేదు - గురుధిక్కారమునకై యితనికి కులబహిష్కారశిక్ష విధింపఁబడినది.

బ్రాహ్మ— స్వామీ !—

తుకా—వీలు - లేదు - హాహ్హాహ్హా ! వినిపించుటలేదా ? వెఱ్ఱి బ్రాహ్మణా ! నాకు శ్రాద్ధము జరిగినకాని, నాచే శ్రాద్ధకర్మ చేయించుటకు వీలు - లేదు. నీకును సంతియే రుక్మా ! బ్రాహ్మణోత్తముల వేదమంత్రముల సాయములేకయే నీవు స్వర్గారోహణ మొనర్ప వలయు. చాలును. శీఘ్రముగ - పాపము మనయింటికే తెంచుటకై - విమానారూఢులై పితృదేవతలు సిద్ధముగ నుందురు కాఁబోలు ! నీవు - రుక్మా శీఘ్రముగ మరణించి - స్వర్గమునకేగి - యోవెఱ్ఱి పితృదేవతలారా ! మీకు శ్రాద్ధము లేదు - మంత్రములేదు - పిండ ప్రదానము - లేదు - తర్పణము - లేదు -

శంభా—నాధాన్యము తుకారామ్!

తుకా—లేదు- లేదు.

రామే—నాజీతము?

తుకా— లేదు-

గోపీ—నాబాకీ?-

తుకా—

ఉ. లేదు ధరిత్రి ధర్మకళ- లేదు జగంబున సత్యశక్తియున్
లేదు ప్రపంచసంభరణలీలయు, నీశ్వరభక్తి చిన్మయా
మోదవికాస మెందులనులే దదె లోక మలోకమయ్యె నా
వేదము, రంగఁడున్, స్మృతులు, విప్రులు,భక్తులు లేరు-లేరిలన్.

గంగా—అయినదా! తుకారామ్! కులక్రమాగతమగు గురువుల పూజమాని, రాళ్ళనుండియు, చెట్లనుండియు నేర్చినవిద్యచే, పంచముని పాదదాసుఁడగుట కిదియే ఫలము! ఇదిగో నీరంగఁడు! (విగ్రహమును చేతికిచ్చుచు) గురువుగ్గారేల? రక్షింపనీపాండురంగఁడు కలఁడుకదా!

తుకా—కలఁడా? పాండురంగఁడు కలఁడా? ఏఁడీ—ఎక్కడ? ఎందున్నాఁడు? చూచితిరా! యిదియా? మట్టిబొమ్మ! స్వార్థపరులగు జడదారులు లోకవంచనార్థము నిర్మించిన మృణ్మయ విగ్రహము. లేఁడు- పాండురంగఁడు లేఁడు- వేదములు లేవు. భక్తులు లేరు లేరు. హే సనకసనందనవందనసందనా! నీవు కలవా? లేవు- లేవు- కల్ల- అసత్యము- అంతయు భ్రాంతి— ఓపండరినాథా! నీవు పరమపద సనాథుఁడవా! కావు. కావు నీవుండుటయే నిక్కమైన, వేదములు సత్యములైన ప్రపంచమున హైందవమతమే యథార్థమైన- యేదీ రమ్మ! (విసరి నేలపై) హాహ్హాహ్హా! ప్రుంగితివా! చూర్ణమైతివా! హాహ్హా ఎందుచనినె నీయమేయమహామహిమ! నన్ను రక్షింపఁజాలకున్నను తుదకు నిన్ను నీవైన రక్షించుకొనఁగలిగితివా! నీమహిమయంతయు నింతయేనా? హాహ్హాహ్హా! యిదిగో నిన్ను కాలిరాచి—

(లోన- వీధిలో- రోహిదాసు- అనుబంధము)

(తుకారామ్ చకితుఁడగును- మానసికగగనవీథినావరించిన ప్రబలసందేహగాఢతామిస్రమును భేదించు ఆశాపూరితవికాసము మంద మందముగ నాక్రమించుచుండ- భటులచే నీడ్వఁబడుచుండ-)

యవనిక పడును.

దృశ్యము 3.

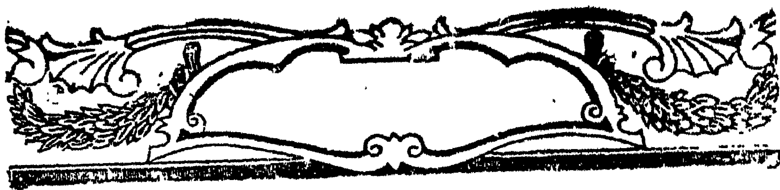
సమయము: సాయంకాలము.

తుకారాము గృహసమీపప్రదేశము: రోహిదాసు కొందఱు రాళ్ళురువ్వుచుండ_ కొందఱు కసరుచుండ)

(అనుబంధము 18)

రోహి—అకటా! పంచముల బాధలు- భరింపరానివే- ఏమి చేతును? రంగా?

గీ. ఏల సృజియించినాడ వీమాలజనుల?
నెవ్వ రేవేళ నిందించి హింస సేయ
మారువలుకక తలవంచి బ్రదుక నీవె
వ్రాసితో నొసట? విధియొ? ప్రాప్తియే మొ? (నిష్క్రమము)

శ్రీ రాజరాజేశ్వర్యైనమః — శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యాయనమః.

భక్తతుకారామ్.

తురీయాంకము

దృశ్యము: ౧

సమయము: ప్రాతఃకాలము

(గోపీచందుగృహమునందలి యొకగది; అద్దమును చూచుచు- నీళ- నిట్టూర్పు విడచి)

(అనుబంధము 19)

నీళ—(పాట నాపి) లేదు- భారతీయసారస్వతమున పాతి వ్రత్యము- పతిభక్తియను సువర్ణాక్షరములే కాని ప్రణయము, సౌందర్యము లనునవి గగనకుసుమాయమానములు- వినుము. భక్తి-అంతయు భక్తి స్వార్థభూయిష్ఠమగు భక్తికాదు- నిర్మలభక్తి- దాని యందే ప్రేమ.

(అనుబంధము 19 యందలి చరణము)

(ప్రవేశము: గోపీచందు)

గోపీ—నీళా! నీళా!

నీళ—(చూడకయె పాడుచుండును)

గోపీ—(సమీపించి భుజముపై కరమిడి) నీళా!

నీళ—(పాట నాపి మగని నవలోకించుచు- మోకరించి)

(అనుబంధము 19—మఱల)

గోపీ—నీళా! మఱల యింటికి వచ్చితివా? (లేవనెత్తి) ప్రేయసీ!—

నీళ—ఆఁ! అదియే ప్రాణేశ్వరా! (అతనిశిరమును రెండుకరముల గ్రహించి) చూడనిమ్ము! కనులార నీమూర్తిని చూడనిమ్ము.

గోపీ—నీళా!—

నీళ—ఔను- మనసార చూడనిమ్ము. హే! పతిదేవా! నీవు దైవమవు- నేను నీ కాజన్మదాసిని- యిది భారతీయపరిణయరహస్యమఁట!- చూడనిమ్ము! ఈదీనురాలిహృదయమున దైవేచ్ఛచే- సహజముగ- కాదు- పాపదాయకముగ- భూదేవోత్తముల పవిత్రతనవేదాశీర్వచనమంత్రాక్షరవిరుద్ధముగ- జనించినయనురాగమును- తీసివైచి, చేతులార రూపుమాపి, నిర్నామమొనర్చి- హాహా! వినుచున్నాఁడవా? పతిదేవా!- యీహృదయమున యీలోకముననేగాక-యుత్తరలోకముననను, ననుబాయని నీమూర్తిని ప్రతిష్ఠింపవలయు- స్థాపింపవలయు.

(ప్రవేశము: జోకాబాయి దూరమున నీళనుచూచి నిలచును)

గోపీ—ఇదియేమి? నీళా!—

నీళ—ఇదియా? పతిభక్తి! పాతివ్రత్యము! ఇదియే ప్రపంచమున కంతయు భారతమాత చాటుచున్న పరమోత్కృష్టధర్మము- యిదియే హైందవవైవాహికమంత్రసారము-

జోకా—(జనాంతికముగ) మఱల యీనిర్భాగ్యురా లెక్కడనుండి దాపరించిందిరా బాబూ!—

నీళ—(మోకరించి- పతిపాదములఁ బట్టి) వింటివా! పతిదేవా యీచరణములే యీదాసికి భవాబ్ధిసంతరణకారణములు-

గోపీ—నాచరణములే? కుంభదీపికాన్యాయమున నా?

నీళ—జన్మజన్మాంతరకృతపాపపరిహారణములంట!—

జోకా—నీ మొహామంట—

గోపీ—అబ్బో! అంతగొప్పవేకాని - గేహేశూరన్యాయముననా ?

నీళ—అనురాగభక్తిసుధావాహినీనిలయములంట!-(అనియంత పీఠినుంప చరణముల లాగును. గోపీచందు క్రిందబడును.)

గోపీ—అమ్మా! - అమ్మా!-

జోకా—ఆఁ - ఆఁ - వెధవపీనుగా! యిదెక్కడివల్లకాటి భక్తియే ?

నీళ—(నిశ్చేష్టయై యిరువురిని చూచుచుండును.)

జోకా—నీకేమి దయ్యముపట్టినదా! భూత మావేశించినదా? (కొట్టఁబోవ)

గోపీ—(క్రిందనుండియే) జననీ!—

జోకా—(ఆగి - గోపీచందును చూచుచు ఆఁ - ఏమి పుత్రరత్నమా ?

గోపీ—హాం (గొంతుక సవరించుకొనుచు) నే చెప్పున దేమనిన—

జోకా—ఆఁ - నే వినున దేమనిన—

గోపీ—సీళ యేమియు తెలియని ముగ్ధ. 'భస్మచ్ఛన్నాగ్ని న్యాయము.

జోకా—నీవు సర్వమును తెలిసిన పండితుఁడవు. మూర్ఖ న్యాయము—

గోపీ—అది కాదు మాతా!

జోకా—అది కాకున్న నింకేమి పుత్రకా ?

గోపీ—మఱి - యేదో - యథారాజీన్యాయమున—

జోకా—నీ మొహంన్యాయము - మూర్ఖా! (నీళతో) అలా చూస్తూన్నావేం ?—

నీళ—శాంతము. భవ్యతరప్రేమవాహినియం దీర్ష్యాక్రోధము లకు తావులేదు - పతిదేవా! ఈ దాసికి భవదీయచరణములే ముక్తి సౌధసోపానములు—

గోపీ—కావు - కావు - దూరమున నుండుము - అమ్మా!-

జోకా—అయ్యో నాయనా! ఇదెక్కడి విలక్షణపుపెండ్లము దొరకిందిరా బాబూ నీకు ?

(ప్రవేశము: రామేశ్వరుఁడు)

గోపీ—బాబూ! మళ్ళా తయ్యారైనారా ? మే మేదైన మాట్లాడుకుంటూంటె సరి - తాము "హాజరు"

జోకా—గొప్పపండితులు కదా స్వామీ! విద్యాసద్గుణాలు ఒక్కచోట యుండవా యేమి ?

రామే—అదికాదు జోకాబాయిగారూ! మీకోడ లిపుడు తుకారామ్‌చెంత క్రొత్తవిద్య నభ్యసించినది. దాని నిచ్చట యనుభవ పూర్వకముగ నేర్చుకొనునఁట—

గోపీ—ఏమివిద్య ? కార్యార్థిన్యాయమున అడుగుచున్నాను !

నీళ—నిర్మలప్రేమవిద్యను !

జోకా—అదేమిటి ? నీళా !

నీళ—ఔను - మాతా! రాగద్వేషాదిదుర్గుణవిధానమై, పశుపక్షులకు సైతము సహజమగు యన్యదేశీయాంగనల తుచ్ఛేంద్రియ సంజాతమగు మోహావికారము కాదు - భారతీయప్రేమ. తైలధారవోలె నిశ్చలమై నిరుపమానమై జాగ్రన్నిద్రాస్వప్నావస్థలయందును మానక, నైహికాముష్మికముల సతీపతుల నైక్యమొనర్చి, యేగురువ రేణ్యులచేకాని, యేరాజమార్తాండులచేకాని, తుదకు ముడివైవగలిగిన యావేదమంత్రములచేకాని—ఛేదింపరాని బంధమై, వివాహానంతరమున జనించి - మరణించి నను బాయని ప్రేమబంధము—

గోపీ—నిత్యమై, నిర్మలమై నిరుపమానమై, నిర్వికారమై, అబ్బా! ఎంతపెద్దమాటలు - చిట్టాఅవర్జాలలో యివి లేవు.

జోకా—అయితేనీళా! మళ్ళా యింటి కెందుకొచ్చావు?

నీళ—ఆ ప్రేమవిద్య నిచ్చట నేర్చుకొనుటకు - యీపాఠశాలలో—

జోకా—నయమే బాబూ! నాయింటిని బడి అన్నావుకాని-యింకా సత్రమనలేదు-

నీళ—కాదా తల్లీ! యిదియే భారతీయగృహముల యుత్కృష్టతరపూర్వాచారములని నిరసింపబడుచున్న హైందవధర్మముల కావాసస్థానమైన పతిగృహమే—

సీ. తల్లికై వడి నన్నితప్పుల సైచి పు
ణ్య మొసంగు సతుల దేవాలయంబు;
వలదన్న, సద్గ్రంథపఠనకష్టము లేక
పలుశాస్త్రముల నేర్పు పాఠశాల,
శ్రమలేక, తనయంత, సర్వంబు సమకూర్చి
యానంద మొసఁగు విహారభూమి;
హరిహరాదులనైన నాడింపఁగల భవ్య
మహిమ చేకూర్చు సన్మంత్రశాల;

గీ. సతులయనురాగసర్వార్థసాధకంబు
కాంతసౌభాగ్యకల్యాణకల్పకంబు
ప్రణయత్యాగోపదేశవైరాగ్యశాల
పతిగృహం బెందు, సతులకు పాఠశాల.

జోకా—అమ్మగయ్యాళీ! ఎంతచదువుచదివితివే! గడపదాటితె మళ్ళా నాగుమ్మం తొక్కటానికి వీల్లేదని చెప్పలేదూ! ఎందుకొచ్చావు సిగ్గులేక - నడూ యీపాటికవతలికి—

నీళ—అమ్మా! గురూపదేశ మయినపిదప తండ్రియింటికి వెళ్ళిన నచ్చటను నాకు తావు లేదఁట!- యీగృహమును వీడ నాకు ఆజ్ఞ లేదు.

జోకా—ఇదిగో చీపురు ఆజ్ఞ - పోయెదవా! లేదా?—

(ప్రవేశము: రోహిదాసు మేన రక్తము స్రవించుచుండ)

జోకా—దయచేయండి బాబూ! లోపలికి దయచేయండి.

రోహి—అమ్మా!

జోకా—సందేహ మెందుకు నాయనా ! శూద్రుఁడు మహాత్ముఁడై యగ్రజన్మాలవారి కాచార్యుఁడైనప్పటినుండీ కడజాతివారికి కనకాభిషేకాలు జరుగుతున్నాయి. బాబూ - దేవతాగృహంలో పీట వేయమందువా!

రోహి—అమ్మా! మారంగనికి దాహమగుచున్నది.

గోపీ—అమ్మా! వాన్ని యేమీ యనకుము. వానివ్యవహార మంతా "పయోముఖవిషకుంభన్యాయం"

జోకా—దాహమా! దేవునికి తీర్థము కావలయునా?

రామే—అధమా! దాహమని యిలు చొచ్చెదవా! నూతికడ కేగ లేకపోతివా?

రోహి—అయ్యో! పోయితిని- కాని- యందున్నవారు నన్ను కసరితిట్టిపొమ్మనిరి. బాలకులు రాల రువ్విరి. నదికి పోవ- కొందఱు పుణ్యాత్ములు కుక్కల నాపై ప్రేరేపించిరి.

నీళ—అయ్యో! పాపము! ఎంతదారుణము ? భారతదేశమున! కుక్కలకున్న స్వాతంత్ర్యముసైతము సజాతీయమానవునికి లేదా ఓయీ దీనుఁడా ! ఆగుము నేనిచ్చెద నీరమునిని—(లోనికేగును)

గోపీ—అమ్మా! రక్తముకూడ కారుచున్నదే!—

జోకా—ఏం- అయితే!

గోపీ—అబ్బే! చెప్పాను- అంతే- అంతే- అప్రసక్తనిషేధ న్యాయము!

రోహి—స్వామీ! మీకును యేదైన దెబ్బ తగిలిన రక్తము వచ్చునా ?

గోష్టీ—రాగుమటీ?—

రోహి—నిక్కమే! అగ్రవర్ణములవారి శరీరములును నంట రానివారి శరీరములవలె రక్తమాంసములతోనే నిర్మింపఁబడినవా?

గోష్టీ—ఆఁ- అర్ధజరతీన్యాయ మటరా?

రోహి—స్వామీ! మీరక్తము బంగరువర్ణము కలిగియుం డునా?

గోష్టీ—ఓరి బుద్ధిహీనుఁడా! మారక్తమును యెట్లాగానుండును.

రోహి—అయిన నంటరానివారికిని నగ్రవర్ణములవారికిని భేద మేమి?

గోష్టీ—ఇదియూ నీప్రశ్నలకు కారణము- బాగున్నది. స్వదీ పచుంబన న్యాయమా! అది నీకర్మ.

రోహి—నాకర్మ నన్ను బాధించును కాని, నన్ను తాఁకిన మిమ్ములను కూడ బాధించునా?

(పునఃప్రవేశము:—నీళ- నీటిచెంబుతో)

నీళ—ఇదిగో నీళ్ళు.

జోకా—ఇదేమి పోగాలమే! కడజాతివారికి దాహ మిత్తువా!

నీళ—అమ్మా! దాహముచే వాఁడు ప్రాణములు బాసినన?

జోకా—మటీమంచిది- ఒకఁడు కాదు వేయిమంది చండా లులు చస్తే మాత్రం మేంమతం పూర్వాచారాలకోసం?

రోహి—అమ్మా! చావనున్న వానికి నీరిచ్చిన మతమంతయు పోవునా?

జోకా—పోదూ మటి- మన్నుగొట్టుక మటీ పోతుంది—

నీళ—అకటకటా! జగదేకజనకుఁడగు నాపరమేశ్వరునిచే సృజియింపఁబడిన, యీసర్వేశ్వరస్వరూపుండగు నొకసజాతీయ మానవ జీవితముకన్న మత మెక్కుడగునా? అమ్మా! మతములు- ఆచారములు - మానవకల్పితములు. మతములను- ఆచారములను

మఱల కల్పింపవచ్చు కాని. అమ్మా! ఒక్క ప్రాణి తన జీవితమును బాసిన- యీలోకముననున్న మతములన్నియు కలిసినను ఆచారముల యావచ్ఛక్తిని వినియోగించినను, నొక్కక్షణమైన చనిన జీవితమును మఱల నొసంగఁగలవా?

గోపీ—వలదు నీళా! అమ్మమాట వినవలయు!

నీళ—భాగ్యము. పతిదేవా! ఓయీ నిర్భాగ్యుఁడా! తుకారామ్ నీమాహాత్మ్య మెఱింగిన నేమి? నీకు దృఢభక్తి యున్న నేమి? నీవంటరానివాఁడవు. నీవా దైవముచే సృజింపఁబడలేదు- నీవు మానవుఁడవు కావు. వింటివా! నీవు తపించి చచ్చిననుసరియే నీకిందు దాహశాంతికై యొకనీటిబిందువైన లభింపదు. మాబాధల- మాహింసల భరించుటకై యాసర్వేశ్వరుఁడు- కాదెవరో క్రొత్తదైవమో- దయ్యమో మిమ్ముల సృజించియుండవలయు—

రోహి—ఔనా! రంగా! అంతయేనా?

గోపీ—రంగా యుఁట! చవటపీనుగా! ఏదో మేము భార్యాభర్తలము. "అభావవిరక్తిన్యాయమున"- కాదు- "మార్జాలమూషకన్యాయమున"- అదియుకా దేదో- వెధవన్యాయమున- సరససల్లాపము లాడుచుండ- నీవు మేషయుద్ధన్యాయమున నడ్డువచ్చెదవా? నీరంగఁడు- (అని విగ్రహమును లాగి విసరిపారవేయును)

రోహి—ఆఁ- ఆఁ- నన్ను శిక్షింపుఁడు కాని- నారంగని మాత్రము—

జోకా—రంగఁడు- సీతల- ఒరేయి!- గెంటేయ్యండి వీనిని—

రోహి—అయ్యో! అయ్యో! రంగా! యీయంటరానితనమున కదా నీకును నాకును యెడఁబాటు గలిగె! యింత యధర్మమా!

(అనుబంధము 20)

(నిష్క్రమము- యవనిక పడును)

దృశ్యము 2.

సమయము: ఉదయము.

(ప్రతాపఘుర్ దుర్గప్రాంతము—ప్రవేశము: తుకారామ్)

తుకా—

సీ. అనురాగసిరుల తా నలరించె నేకనుల్
జానకీప్రథమవీక్షణమునాఁడు;
వాత్సల్యలహరి తా ప్రవహించె నేకనుల్
అలవిభీషణు బ్రోచి యలరునాఁడు;
కనలున కెంజాయ తనరారె నేకనుల్
తోయధి పైనంబు తోడుగునాఁడు;
కరుణను చాటె నేకనుదోయి, మొగిలి
పండ్లిచ్చు శబరి కాపాడునాఁడు;
గీ. అలరి యేకనుల్ గజరాజు నార్తి బాపె
నట్టికన్నులు, శ్రుతిశిరోన్యస్తమణులు
మునిజనామృతధుని లీకఠినునికతన
వగను బొప్పముల్ కార్పంగవలసె నకట!

(అనుబంధము 2)

(నిష్క్రమును - యవనిక పడును.)

దృశ్యము 3.

సమయము: ఉదయము.

(ప్రతిపఘుర్ దుర్గమున - నొకవిశాలశాల - భవానివిగ్రహము చెంత నుపవేశించి శివాజీ పూజించుచుండ దూరమున - గంగాధరరామేశ్వరు లుందురు.)

గంగా—(రామేశ్వరునితో రహస్యముగ) భట్టుగారూ! యెట్లున్నారు?

రామే—దుర్భరము ! స్వామీ ! "నీకు హృదయవేదన"యని తుకారామ్ వచించినప్పటినుండి - దేహమున దుర్భర మగుమంట - అంతయు మీబోధనపై యొనర్చితిని—

గంగా—వెఱ్ఱివాఁడా ! అది యెంతసేపు - ఒక్క సహస్ర నామార్చనతోసరి - అదిగో పూజ అయినది - రమ్ము.

శివా—

శ్లో. కర్మణైవహిసం సిద్ధిః మాస్థితా జనకాదయః
లోకసంగ్రహ మేవాపి సపశ్య న్కర్తు మర్హసి.

గంగా—

శ్లో. యద్య దా చరతిశ్రేష్ఠ స్తత్త దేవే తరోజనాః
సయ త్ప్రమాణం కురుతే లోక స్తదనువర్తతే.
(గీతా)

శివా—అదియే సమస్య ! అభివాదములు బ్రాహ్మణేంద్రా ! శత్రుమస్తిష్కముల పూలబంతులవలె చెండాడుచు వీరస్వర్గమునకు సోపానముల నిర్మింపఁజాలు కరవాలమునకును చొరరాని తావులు కలవు నిక్కము. సందియము లేదు.

గంగా—రాజేంద్రా !

శివా—లేకున్న - మేము మఱల సాధించిన యీప్రతాప ఘుర్ దుర్గమున నేఁబడిక న్న నెక్కుడు సైనికులు లేరు - కాని, స్వామీ! ఆదుర్గమును సాధింపవలసిన యావశ్యకత మాకు కలుఁగలేదు. రక్త పాతములేక, శాంతముగ - తనయంత నాదుర్గము మాయధీనమయ్యె !

రామే—మహాప్రభూ ! తమబలపరాక్రమములవలన—

శివా—కాదు - ద్విజేంద్రా ! దానికికారణము మారఘుదేవు ప్రజలకు బోధించిన యుపదేశము. కరవారము ధరించుకేల చిఱుత లును, సింహనాదముల నుచ్చరించునోట పాండురంగసంకీర్తనా ధ్యానములు. ఔను - అతఁ డిటీవల భక్తుఁడు. జ్ఞాన - ఆ తుకారాము విరచితాభంగములనే—

(ప్రవేశము: భటుఁడు)

భటు.—విజయోస్తు! దేవా! తుకారాముని కొనివచ్చితిమి, కాని, మార్గమధ్యమున నాతఁడు "రంగా, రంగా" యని వెదకుచు నటునిటు పోవుచున్నాఁడు. దేవరయాజ్ఞ?

గంగా—రంగ డింకున్నాఁడని పిలుచుకొనివచ్చిన?—

భటు—(శివాజీయాజ్ఞకై యొకక్షణము వేచి- యతఁడు మిన్నకుండుట పరికించి- మౌన మర్ధాంగీకారముగ భావించి వెడలి పోవును)

శివా—ఏడియు సవిమర్శగ పరిశోధించినపిదపకదా నిర్ధరింప వలయు!

గంగా—నిక్కమే- కాని మహారాజ్! ద్రోహుల శిక్షింపక వదలిన యుపేక్షచే నాద్రోహాంకురము పెరిగి ప్రమాదమైన, మాన్పుట కష్టముకాదా!

శివా—సత్యమే రాజద్రోహమును- మతద్రోహమును నెం దును సైపకూడనివే.

(ప్రవేశము: తుకారామ్—సావేగముగ)

తుకా—

శా. చోరుం డీపురి నున్నవాఁ డొకఁడు; యీశుద్ధాంతమం దల్లదే!
శ్రీరామామణిచిత్తచోరుఁ డతఁడే శ్రీవేదచోరుండు త
న్నారాధించి భజించుమామకమనోహంకార చోరుండు మీ
రేరుక్ చూడఁగలేదె? వేఁడెద నతం డెందుండెనో తెల్పరే?

శివా—ఆనవనీతచోరుఁ డంతసులభముగ కాన్పించునా?

తుకా—

ఉ. ఆతఁ డసాధ్యచోరుఁడని యాత్మ నెఱుంగుడు; వేదశైలమం
దాతతచోరుఁడై విడిచి దాగిన, ధారుణి త్రవ్వి నిల్పినన్
ధాతను చేరి, శాపఁడయి ధర్మపుబిచ్చము నెత్తఁబోయినన్
పూతమనంబున న్నతని పోవక పట్టిన భక్తిరజ్జులన్

శివా—సంతోషము ఉత్తమాశయము. అయ్యా! నీ వెవరు?

తుకా—నేనా- పాండురంగభక్తుఁడను.

శివా—నీవు పాండురంగభక్తుఁడవా!

తుకా—కాదు- భక్తదాసుఁడను- ఎఱుఁగను మహాత్మా! ఎంతప్రయత్న మొనర్చినను నే నెవ్వరగుటయు యిదమిత్థమంచునిర్ధరింపఁ జాలకున్నాను ఆర్యా! దయయుంచి, నీవే నే నెవ్వరగుటయు వచింపవా?

శివా—బాగున్నది. నీ వెవ్వరగుటయు నీవే యెఱుఁగవా? పోవనిమ్మ- నీభార్యాపుత్రులైన నీ వెవ్వరగుటయు దెలుపరా?

తుకా—వారివలననేకదా నాసందియ మధికమగుట! నా భార్యలు తమసేవయే నీకిహపరార్థసాధకమని యనవరతము బోధించుచుందురు. తనయులు, బాంధవులు, నను జనకుఁడనియు, కుటుంబ భారవాహకుఁడనియు భావింతురు. నా కుమారుఁ డొకఁ డిప్పుడే చిన్నతనమునుండి పెంచిన జననీజనకుల వీడి, గృహమును త్యజించి - యెచ్చటికో - యేటికో చనియె - "నా" యనువారిలో మఱియొక తెచననున్నది కాని చెంతనుండియు యీ "నేను" దుర్భరమగఖమును మాత్రము సైకొనఁగలిగెఁగాక !—వారిబాధయందు తుద కొక శతాంశమేని సైకొనఁజాలదయ్యె. అయ్యా! యీప్రపంచదూషసంసారమున, కామక్రోధాదిరోగములబారినుండి రక్షించుచు, జ్ఞానవైరాగ్యాదియాహారతృష్ణలఁ దీర్చు నాజగదేకజనకునకును యీ "నేను" యనుదానికిని గలసంబంధము నీవైన వచింపఁగలవా ?

శివా—సమంజసము. నీపేరైన యెఱుంగుదువా ?

తుకా—ఈ జన్మమున-- యీదేహమునకు కారణభూతులైన వారు లోకవ్యవహారమునకై - యీయస్థిపంజరమున కిడినపేరు తుకారామ్‌మోరే !

శివా—సంతోషము - స్వామీ ! యితని యపరాధ మేమి ?

రామే—దేవా ! మహారాష్ట్రరాజ్యప్రతిష్ఠాపకులై, సనాతన ధర్మసంస్థాపనాచార్యులై భూమి కవతరించిన యపరశివమూర్తియో యన నలరారు దేవరచిత్రభానుభానుమండలమండితమండలాగ్రసము ద్దండభుజాదండ మెల్లెడల జాగరూకమై యుండ, యీనిందితుఁడు రాజద్రోహియై—

శివా—ఏమేమీ ! బీజాపురసుల్తా నొకవంక, ఢిల్లీసార్వభౌముఁ డొకవంకను వెంటనంటి తమయక్షౌహిణీసేనాసముద్రముల మము ముంచుచుండ, స్వగృహముననే యిట్టిహాలాహల ముదయించునా ? కల్ల - నీవు రాజద్రోహివా ?

తుకా—నేనా ? ఔను - ద్రోహినే - మారాజునకు—

శివా—సత్యమా ?

తుకా—అఁ - సత్యమే ! లోకమున "సత్యము" యనున దెంత సత్యమో యిదియు నంతసత్యమే !

గంగా—మూర్ఖా ! లోకమున సత్యమే లేదా !

తుకా—ద్విజేంద్రా ! లోకము సత్యమా ! లోకాంతరస్థిత చరాచరవస్తుసముదాయము సత్యమా! లోకాలోకనదీనదతరులతా తా రాప్రకీర్ణమగు నీయనంతపృథ్వీమండలము సత్యమా ! అంతయేల ? నీవు సత్యమా ! నీ వతిప్రియాసపడి యుద్ధరింప నెంచుచున్న నీమతము 'సత్యమా' ?

గంగా—అవివేకీ ! మహారాజుగారి సమక్షముననే—

తుకా—ఎవరు మహారాజు ?

శివా—అయ్యా ! ప్రకృత మీమహారాష్ట్రదేశము నంతయు జయించి, పరిపాలించు మహారాజును కానా నేను ?

తుకా—ఔనా ! నీవే వచించితివా ! హాహ్హాహ్హా ! ఇదివఱకు నీవు మహారాజువేమో యని యించుకయైన సందియ ముండెను. దానినిసైతము నీవే తీర్చితివి. సోదరా ! ఈ విశాలప్రపంచమున యీ

యనంతకోటిజీవరాసులలో, ముందు మిగిలి, యెద పైచేయిడి. 'నేను మహారాజు' నని నీవే వచించితివా! ఇతరులకు ప్రభువగుటకు ముందు తొలుత నీకు నీవు ప్రభువగుదువా! నిన్ను చేరి బాధించు కామక్రోధాహంకారముల జయింపలేదే! యన్యులను జయింపఁగలవా? పోవ నిమ్ము. మహారాజువనియే యంగీకరింతును. వెనుకటిజన్మమున?

గంగా—మూర్ఖా వెనుకటిజన్మమునను మహారాజుగారే!

తుకా—ఆఁ-మీరు చూచివచ్చితిరికాఁబోలు!-కానిండు. ఆ వెనుకటిజన్మమున?

గంగా—నీతలకాయజన్మమున—

తుకా—పోవనిండు- ఇఁక రానున్నజన్మమున?

శివా—సమంజసము- కాని- రాజద్రోహ మొనర్చితి వంటివే! యే రాజునకు?

తుకా—మారాజునకు- మానాధునకు.

శివా—నీనాథుఁ డెవఁడు?

తుకా—

మ. సిరికిన్ నాథుఁడు, సృష్టినాటకము తా చిత్రించునాథుండు, వే
దరమా మానసనాథుఁ, డాశ్రితమునీంద్రాత్మానునాథుండు, దు
స్తరసంసారనిమగ్నమానవమనోద్ధారాత్తనాథుండు, పం
ఢరిశ్రీనాథుఁడె నాకు నీకును మనోనాథుండు భూపాలకా!

శివా—బ్రాహ్మణా! నిదర్శనపూర్వకముగ నీమహానీయుని రాజద్రోహి యని నిరూపించుబాధ్యత నీపైఁ గలదు.

రామే—సామ్రాట్! యీనిందితుఁడు మహమ్మదీయుల నాశనము నుండి యూడిపడినట్లు జనులకు బోధించుచు, మహారాష్ట్ర జాతికే కళంక మాపాదించుచు—

తుకా—నిక్కమా! స్వామీ! ఏదీ నన్ను కనులార పరికించుచు వచింపుఁడు.

రామే—(తలవంచి) శాస్త్రవులతో యుత్తరప్రత్యుత్తరముల-

తుకా.—ద్విజచంద్రమూ! తల వంచితి వేల? దాసు నేలచూడఁ జాలకున్నారు? చేసినాగ యీదీనుని యురికంబ మెక్కించినకాని మీకు సంతసము కలుగదు !

శివా.—(భటునితో) ఓరీ! నీవు పోయి- (యేదియో వచించి భటుఁడు నిష్క్రమింపఁజేసి) రామేశ్వరభట్! నీవు బ్రాహ్మణుఁడవేనా? ధనాశచే తోడిమనుజుని ప్రాణముల కెసరు వెట్టితివా? హెచ్చరిక. యీయపరాధమును ససాక్షికముగ, సప్రమాణముగ నిరూపింప వైతి వా యురికంబమున నీపాపములకై ప్రాయశ్చిత్తమనుభవింపఁ గలవు. నీకు మూఁడుదినములు గడువొసంగితి. భటులారా కొనిపొండీపాపుని-

(ప్రవేశము: సేవకుఁడు. చిఱుతలు, తంబూరలతో- సువర్ణ కలశముతో- వానిని తుకారాముచెంత నుంచును) గైకొమ్ము! భక్తశేఖరా! అదిగో సువర్ణకలశము- దానినిండ బంగరునిష్కము లున్నవి. అవిగో తంబూరయు, చిఱుతలును—గైకొమ్ము.

తుకా.—నాకే. భళి! రాజేంద్రా! నీ విపుడు రాజేంద్రుఁడ వనుట యంగీకరించితి నాకివ్వఁదగినదాని నిచ్చితివి. (తంబూరనుచిఱు తలను గైకొని)- రంగా! రంగా! ఏమి నీకరుణ! (పోఁబోవ)

శివా.—ఆగుము భక్తశేఖరా! స్వీకరింపు మాబంగరుకలశ మును భక్తిపూర్వకముగ నీశివాజీ సమర్పించుచున్నాఁడు.

తుకా.—వలదు. రాజేంద్రా! ఆపెనుభూతమునకుమాత్రము న న్నప్పగింపకుము. నే భరింపఁజాల!

శివా.—పరీక్షయందు తీర్ణుఁడవైతివి బహుమానము వలదా! అనుగ్రహింపుము. తప్పను.

తుకా.—(అనుబంధము 22)

శంభా.—దేవా! యితఁడు నాపొలమునందలి ధాన్యమునుపశు వులకును పక్షులకును నర్పించి నాశన మొనర్చెను.

తుకా.—నేనా! కాదు సోదరా! పాండురంగఁడు.

శివా—ఆర్యా! పాండురంగఁడితనిధాన్యమును హరించెనా? అయిన నితనిధాన్యము నెవ్వరిత్తురు?

తుకా—పాండురంగఁడు!

శివా—పాండురంగఁడిచ్చునా? యోచించి వచింపుము.

తుకా—తప్పక! పాండురంగఁడే!

శివా—నిక్కమా! ఈకలియుగమునపాండురంగఁడేయిచ్చునా?

తుకా—వెఱ్ఱివాఁడా! దృఢభక్తియొకటి యుండవలయుఁగాక, కలియుగమునమాత్రము మహాత్ములు లేరా? పాండురంగఁడు లేఁడా? భక్తులు లేరా?

శివా—సరియే-కానిమ్ము. విధ్వంస మొనర్పఁబడిన యీపైరు మఱల యొక్క దినముననే ఫలించి కోతకు సిద్ధమగునా?

తుకా—సందియమా?

శివా—సమంజసము. అయిన నిదియే నీపరీక్ష-కాదు హైందవ మతపరీక్ష-భక్తశేఖరా! దీన నీవు కృతార్థుఁడ వైతివా లోకమున హైందవమతము నిత్యమై, నిరుపమానమై వెలుంగఁగలదు. లేకున్న-ప్రపంచమున వేదములులేవు-ధర్మము లేదు-దైవము లేదు. ఆ నాల్గవఘడియ యందే నీకై సిద్ధపఱుపఁబడిన యుఱికంబమున నీవును లేవు. హైందవ మతమును లేదు. ఆయుత్తరక్షణముననే హైందవసామ్రాజ్యసంస్థాపనా బద్ధకంకణుఁడగు నీశివాజియు లేఁడు. ఇదియే నీకు-నాకు-కర్మయోగము నకును-భక్తియోగమునకును పరీక్ష. ఆపాండురంగనిపరీక్ష.

తుకా—(అనుబంధము 22) (నిష్క్రమము)

శివా—భటులారా! రేపు తొలిజామువఱకీమహానీయుఁ డెందు సంచరించినను సరియే-ఊరక వెంట నుండుఁడు. ఉదయమున మాత్ర మీతని శంభాజీపొలముచెంతకు కొనిరండు అందే యురికంబమును సిద్ధముచేయుఁడు మఱచితి. రామేశ్వరభట్టును సైతముకొనిరండు.

భటు—(నిష్క్రమము.)

శివా—భవానీ! అంబా! యిది నీపరీక్ష. నీకుమారు నెట్లు కాపాడెదవో! (మోకరించి-విగ్రహము చెంత) నీయదే భారము.

(యవనిక పడును)

—⊙—

శ్రీరాజరాజేశ్వర్యైనమః—శ్రీసుబ్రహ్మణ్యాయనమః.

భక్తతుకారామ్

పంచమాంకము.

దృశ్యము: ౧

సమయము- రాత్రి

(శ్మశానప్రాంతము:—ప్రవేశము: సావేగమానసయై నీళ.)

నీళ—గురూజీ! మహాత్మా! ఎందున్నాఁడవు! అయ్యో! యిది యేమి? శ్మశానభూమి- ఔను- పతిగృహమును మనసార త్యజించిన సతు లెట్టిమణిమయమందిరములనున్నను నవి శ్మశానప్రాయములే కదా!- గురూజీ!

(ప్రవేశము: గంగాధరుఁడు)

గంగా—ఎక్కడికి? ఎందుకు?- మఠమును వీడి యీనిశాసమయమున యిం దేమొనర్చుటకు? గంగాధరా! యింతయే! తుద కంతయునింతయే- కర్మయోగమున కంతయు—నింత- యే- "కర్మణైవహి సంసిద్ధిః"

(ప్రవేశము: రోహిదాసు)

(అనుబంధము 23)

రోహి—ఏఁడీ నారంగఁడు?

నీళ—ఏఁడీ నాగురువరేణ్యుఁడు?

గంగా—గురువు-తుకారామ్! రేపు సూర్యోదయానంతరము నాల్గుఘడియలకు యురికంబమున ప్రాణముల వీడినపిదప- గురువు-తుకా-రామ్- కర్మనైవ—

నీళ—(రోహిదాసుతో) మహాత్మా! నాగురుఁ డెందున్నాఁడో వచింపుమా!

రోహి—తల్లీ! నారంగఁ డెందున్నాఁడో వచింపుమా!

నీళ—అయ్యో! నాగురువును చేరుటకు నాకేదిదారి?

రోహి—అయ్యో! నారంగఁ డమాయకుఁడు. నిన్నటినుండి యాహారములేదు. అతని నెవ్వ రాదరించువారు? ఎవ్వ రన్నమిడు వారు? నాకేది దారి?

గంగా—ఉన్మాదవైద్యాలయము మిద్దటికిని. మూర్ఖా! కర్మభూమియగు నీదేశము గొడ్డువోయినదా! కడజాతివానికి-కమలాక్షుఁడట!

రోహి—స్వామీ! కమలాక్షుఁడో యెవ్వరో నాకు తెలియదు. నారంగని వదలిమాత్రము నేబ్రతుకఁజాల! మీరేమైన నారంగని చూచితిరా?

గంగా—ఆఁ- చూచితిని.

రోహి—(సంతసమున) ఎక్కడ? ఎప్పుడు?

గంగా—అదిగో! నీశిరమున—

రోహి—నాశిరముననా! నిక్కమే! హాహ్హాహ్హా! ఎంతవెఱ్ఱివాఁడను! రంగా! నిన్నటినుండియు నాతలయందే యున్నాఁడవా! అయ్యో! రక్తమాంసములతో నిండిన నాతలయం దెంతబాధపడుచున్నాఁడవో! ఆఁగుము నాయనా! వెలికిఁ దీసెద. (రాతిపై శిరముబ్రద్దలుచేయఁబోవ)

నీళ—ఆఁగుము. అందు లేఁడు.

రోహి—లేఁడా! అయిన నేఁడీ! ఆఁ- రంగా!—

గీ. తప్పులున్న దండింపుము, తాళికొందు
సరికదా, కోప మింకేల, చాలు, సైఁపఁ

జాల, రాఁగదే! దాసుని సంతరింప!
గజ్జెలందెలు చిఱుకాళ్ళ ఘల్లుమనఁగ!
(నిష్క్రమము-నీళయును)

గంగా—ధన్యుఁడవు. తుకారామ్! అదిగో! యిచ్చటికే వచ్చుచున్నాఁడు. ఏ మాతని తేజము! శారదచంద్రికఁబోలె తళతళచాలనంబు లేక, సర్వప్రమదావిర్భవమై, సరళమై, సాంద్రమై, సార్వజనీన సంతోషదమ్మనై, మానకహృదయమున నిదివఱకున్న మాత్సర్యాదుల మాయించి, నిర్మలప్రేమజ్యోతిని భక్తిరూపముగ మార్చుచు బలవంతమున నైన కరముల మోడ్చి జోహారొనర్ప సేయుచున్నది. ధన్యుఁడవు-కాని-'కర్మణ్యేవహి'
(ప్రవేశము: తుకారామ్.)

తుకా—
సీ. పిలిచిన "నో!" యంచు వెలఁది పుత్రుల పీడి
భృత్యునిగతి పరువెత్తవలయు;
తలఁచిన, పదివేసముల నైన నటకుని
మాడ్కిఁ దాల్చుచు రూపు మాయవలయు;
ధ్యానింప వెఱఁగంది మానిహృద్గృహాలలో
బారతో బంది వై డాఁగవలయు;
తినుమన భాగ్యమంచని యెవ్వ రేవేళ
యేమొసంగిన భుజియింపవలయు;
గీ. జాలిపడువారు లే రొక్కక్షణము హాయి
గ నిదురింపఁ గనవు; దైవ మని హసింప
నేమిసౌఖ్యమో నాయనా! యెఱుఁగనయ్య!
ప్రథితకరుణాంతరంగ! శ్రీపాండురంగ!
యిదియేమి? (మోకరించి-యెముకను గొని)
గంగా—తుకారామ్! అదియేమి?

తుకా—అభివాదనములు! యిదియా మెనుక! కాయ మగ్ని పాలైనవేళ తనచర్మవస్త్రాచ్ఛాదనముఁ దొలంగి-బాంధవులకరముల సంచయన మందఁజాలక-మాటాడించువారు లేక-భూశయన మొనర్చిన యస్థిరాజము! స్వామీ! బ్రతికియున్నతఱి నిది యేప్రాణిదేహ మలంకరించియుండెనో?

గంగా—ఆఁ-నినుఁబోలు పిచ్చివానిదై యుండవలయు.

తుకా—(తల యూపుచు ప్రకృత మిది యెంతజుగుప్సాకరముగ నున్నది. ఇది యేసుందరీతిలకరాకాసుధాకరబింబమును మీరు నాననాబ్జము నలంకరించి విటహృదయభేదకాపాంగవీక్షణమాలికా పరంపరల ప్రసరించెనో మీ రేమైన నూహింపఁగలరా?

గంగా—అగుఁగాక-అయిన—

తుకా—లేక నిది యేభూసురోత్తమునిగళమునవో—

గంగా—ఛీ-ఛీ-మూర్ఖా!

తుకా—నిక్కువమే! అంతయే-ద్విజచంద్రమా! మీరును నింతయే! నేనును నింతయే! అందఱును నింతయే-బ్రాహ్మణుఁ డగుఁగాక-పంచముఁ డగుఁగాక-మహీమండలేశ్వరుఁ డగుఁగాక—పిడికెడన్నము లేని బీదయగుఁగాక-యింతయే-ఆశాపూరితహృదయమున నీప్రపంచమెల్ల మ్రింగఁజూచుప్రాణియే-యసువు లించుక బాయ మూడడుగుల మేర కేని చాలఁడు. ఇదియే భ్రాంతిరహస్యము ఇదియే జీవిత మాయానాటకమునందలి ప్రధానరహస్యము.

గంగా—నిక్కువమే-కాని—

తుకా—ఇది తరుణీమణీవదనేందుమండలాలంకృతాస్థిరాజము కాదు. ఇది యేపరమసుజ్ఞానికంఠసీమనో యలంకరించిలోకోద్ధరణమునకై యొనర్చిన నిరంతరజ్ఞానోపదేశమున వినువారిని పవిత్రులఁజేసి తానును పవిత్రమై యుండవలయు.

గంగా—(ఆశ్చర్యమున) ఏల?

తుకా—కాకున్న నిప్పుడును చెప్పకయే మనకు జ్ఞానోపదేశముచేయునా! (ప్రవేశము: జిజియా)

జిజి—నాథా! నాథా! మహాదేవుఁడును, రుక్మయు—

తుకా—మరణించితిరా! సంతోషము!

(ప్రవేశము: శివాజీ)

జిజి—మరణించిరన్న సంతోషమా! తుదకు నేనుకూడ—

తుకా—మరణింతువా! మఱియు సంతోషము-బంధములొక్కటొక్కటిగ వీడుటకు సంతసించుటకుమారు దుఃఖింపుమందువా?

జిజి—వానికి సంస్కారము?

తుకా—ఔను- రమ్ము-అగ్ని కర్పించి కృతకృత్యులమగుదము.

(జిజియా- తుకారాములు నిష్క్రమణము.)

శివా—ధన్యవు! భరతమాతా! భోగార్హవస్తునిర్మాణకౌశల్యమునఁ గాకున్నను, నీపుత్రు లాధ్యాత్మికాదర్శముల ప్రపంచముననగ్రస్థాన మలంకరింపఁగలరు! చూడుము బ్రాహ్మణేంద్రా! రేపు ప్రాతఃకాలమునకు పొలము ఫలించుచుండె- ప్రాణములు పోవుచుండెయను కఠినశాసనము శిరమున నున్నను, భార్యాపుత్రుల నగ్ని కర్పించి-నిర్వికారుండై- నిశ్చంచలుఁడై- యానందైకమూర్తియై- నృత్యము చేయుచున్నాఁడు. ఈదృశ్యము నేకవీంద్రుఁడైన వర్ణింపఁగలఁడా! ఏచిత్రకారుఁడైన చిత్రింపఁ గలఁడా?

గంగా—కర్మణైవహి- మహారాజా!

శివా—అఁ- ఔను. కిరీటము నామస్తకమున నున్నది కాని. భార్యాపుత్రులదహనసమయమున యాభాగవతవర్యునకు కలిగినయనిర్వచనీయానందమున నొక్క-శతాంశమేని యీకిరీటధారణచే నాకు కలుఁగుచున్నదా? భళి! వేయిశతఘ్నులైనను నొక్క-యాత్మత్యాగిప్రేమపూరితహృదయమును ఛేదింపఁగలవా?

(ప్రవేశము: తుకారామ్ సావేగముగ- జిజియాతో)

తుకా—

శా. ఏఁడీ మామకదైవదైవము సఖుం డేఁడీ? మహోల్లాసియై
యేఁడీ? నాహృదయేశుఁ డెందు చనెనో? యెవ్వారిచేఁ జిక్కెనో?
లేఁ డీతావున పాండురంగఁ డకటా! లేఁ డందురే?- కందునే?
రాఁడే? ప్రాణము బాయనున్న యిదె చేరన్ బోదు నచ్చోటికిన్!

జిజి—(పట్టుకొని) నాథా! నాథా! యెచ్చటికి?

తుకా—రంగా! రంగా! చిక్కితివా! (జిజియాను పట్టుకొని)

జిజి—ఇదియేమి?

తుకా—రంగా! పరమపదసంగా! నానాభవవిభంగా!

శివా—ఆనందము.

తుకా—సనకసనందనాదియోగిహృదయాంతరంగా! కస్తూరికాలేపిత లోకమోహనమనోహరాంగా!

జిజి—నాథా! మాట్లాడరా?

తుకా—నవ్యతరశేషాహితల్పభాసమానసమానవనవ జలధరలీలచిదాలోలకాలకాలపరమమంగళాంగా!

శివా—పాడుము భక్తశేఖరా! రేపు యురికంబము నెక్కవలసినను చాలింపకుము. పాడుము. భవదీయముఖవినిసృతాభంగనినాదములే, మావిజయనినాదముల మీఱి, భారతీయుల హృదయాగారముల భేదించి, నేను కరవాలహస్తుఁడనై - సమరవిజయసహస్రముల స్థాపింపఁజాలని సుస్థిరప్రేమరాజ్యము నొక్కనిమేషమున స్థాపించుచున్నావు. పాడుము - నీయభంగములయందలి యక్షరశతాంశమున కున్నశక్తియేని మాయక్షౌహిణీసేనలకు కలదా?

తుకా—నూత్నకౌస్తుభరత్నరారంజిత కాంతినిశాంతసుశాంత నీలనీరదసమాకారా! చిక్కితివి. ఇఁక వదలను.

జిజి—నాథా!—నేను జిజియాను కానా?

తుకా—సీవా-జిజియా! నారంగని నాకు చూపుమా! నడువఁజాల! ఆయాసమగుచున్నది.

(అనుబంధము 24)

యవనిక పడును.

దృశ్యము ౨.

సమయము: ఉషస్సు.

[దేహూగ్రామము: ఇంద్రాణీనదీతీరమందలి శంభాజీశాలను. ఒకవైపు పాండు
రంగాలయము కాన్పించుచుండును. వేదికపై యురికంబము. స్తంభమున
శిరముంచి తుకారామ్_ఇంచుకదూరమున సాయుధుఁడగు తలవరి_
భక్తసమీపమున జిజియా_ఒకవైపు శివాజీ—భటులు_రెండవ
వైపు రెండుచేతులపై శిరముంచి_సంశయాకులితచిత్తుఁడై
యుపవేశించి గంగాధరుఁడు_యిటునటు పచారు
చేయుచు, డోలాందోళితమానసునిబోలె
శంభాజియు నుందురు.)

శివా—సూర్యోదయానంతరము - నాల్గుఘడియలకు - తుకారామున కురిశిక్ష. రామేశ్వరభట్! ఏఁడీ?

భటు—దేవా! నిన్నటినుండియు కాన్పించుటలేదు.

శివా—ప్రాణభీతి-పలాయనుఁ డయ్యెకాఁబోలు! బ్రాహ్మణుఁడు-కానిమ్ము!

(ప్రవేశము: నీళ-సావేగముగ.)

నీళ—గురువర్యా! ఏఁడీ?

శంభా—(తటాలున నాగి-గంగాధరుని భుజముపై కరమిడును)

గంగా—నిక్కముగ నేడు నాకు పరాభవమే యగునా? ఈ విషమపరీక్షాముహూర్తము సమీపించుకొలందిని నామానసమున నారాట మంతకంతకును నధికమగుచున్నది.

శంభా—పంతులుగారూ! నే నింక భరింపఁజాల! ఏమైన కానిండు. పోయినది నాధాన్యమేకదా! దాన నాకుటుంబమంతయు నశించినను సరియే-ఆమహనీయుని మృతికిమాత్రము నే నైపఁజాల.

గంగా—మూర్ఖా! నేఁడు తుకారామునకు గంగాధరుఁడైన దాసుఁడు కావలయు-లేకున్న- కర్మనైవహి-?

(తలయూచుచు నిష్క్రమము)

శంభా—మహారాజా! చూచితిరా! శాంతముతైనను మనహృదయముల నిర్దహించుచున్న యీమహాభాగుని ప్రేమవీక్షణముల! చాల నేభరింపఁజాల- వేఁడికొందును- దేవా! ఈమహాత్ముని క్షమింపరా! నాయపరాధారోపణ మసత్యము. నన్ను శిక్షింపుఁడు!

శివా—కాదు-శంభాజీ! కాఁజాలదు. మీఱినది మించిపోయినది.

జిజి—రాజేంద్రా! నే నిపుడు పుత్రహీనను- దీనను; నా కిపుడు సౌమంగల్య మొక్కటియే కలదు. దానిని సైతము హరింతువా! అయ్యో! యిట్టివిషమపరీక్ష యెందైన కలదా! ఈకలికాలమున నొక్క-నిమేషమున- పొలమంతయు పండి కోతకు సిద్ధ మగునా?

శివా—కావలయు కాకున్న నాభక్తవర్యునకీలోకమున తావులేదు.

జిజి—దేవా! నాప్రాణములఁ గొని—

శివా—వేలా! ఆత్మార్పణచే నాభాగవతోత్తముని ప్రాణము లురక్షింపఁబడు నేని- నీవొక్క-తె వేల- నేను- తుదకీమహారాష్ట్రదేశమందలి యాబాలగోపాలముప్రాణముల పరమసంతోషమున బలియొసంగుచుంటిని- కాదు- కాఁజాలదు. ప్రకృత మీమహనీయుని ప్రాణములు నాయధీనమున నున్నవని తలంచితివా! నీపతిప్రాణముల పైలోకమున శ్రీపాండురంగఁడు కలఁడా లేఁడా యనువిషయ మాధారపడియున్నది. భవ్యతర హైందవమతయాథార్థ్యమే యాధారపడియున్నది. తెలిసితివా? ఈపరీక్ష నాకును నీపతికినిమాత్రము కాదు. హైందవమతమునకును, బౌద్ధచార్వాకాదినాస్తిక మతములకును సైతము పరీక్ష. అడుగుము నీపతినే ప్రశ్నింపుము. అతఁడు వలదన్న -యీపరీక్షమాని- నేనును నాప్రయత్నమును మానెద—

జిజి—నాథా!- నాథా!-

తుకా—(తలయెత్తి- తల యూపుచు- చేతులు మోడ్చి)

సీ. అరకిసల- కెంపుతో నాటాడుసత్కృపా
పాంగసంగతకాంతి పదము లిడఁగ
సత్వరగతి మాళి చలియించుపెన్జెట
హరిహరైక్యప్రభ నాదరింప
శ్రమ తోయబిందు లురంబు శ్రీచెలిశిరో
మౌక్తికభ్రమలు నెమ్మది కొసంగ
కరువలిసుతుగాంచు కారుణ్యనటనచే
కలికమా భక్తవత్సలత వెలయ,

గీ. చిఱునగవుతోడ సమ్మోహ సిరులనీను
మోము భక్తకల్పక మాచు ముదముఁ బెంప
నీదు కల్యాణమూర్తితో నేగుదెమ్మ
మాని హృదయాంతరంగ శ్రీపాండురంగ!

నాల్గుఘడియలు- మానవజీవితపరిమితి యని నీ వేపరిమాణమును లిఖించితివో దాన శతాంశమేని లేదు- నాల్గుఘడియలు- ససాక్షికముగ, సప్రమాణముగ- నీవో- నేనో నిత్యునుట నిర్ధారితము కావలయు- నాల్గుఘడియలు- రంగా! ఇది పరీక్షకులయాజ్ఞ! సహస్రశీర్షుఁడవై యోచించి, గుణహీనుఁడనియు, నామరూపములు లేని యనామకుఁడనియు, తప్పించుకొనఁజూతువు కాఁబోలు. ఈపరీక్షకుల యెదుట నీయాటలు సాగిరావు నీవు నిర్గుణుఁడవైనను, సర్వసద్గుణముల నలంకరించి నీకు నామరూపంబుల నిత్తురు, రమ్మ- నాల్గుఘడియలు- (ఘంటానినాదము-వ్యవధి 3 ఘడియలని సూచించుచు) కావున్వుడే యొక్కఘడియకడచనియె! చూచితివాయాపొలమును. అదియే ఫలించి యీక్షణమే కోతకు సిద్ధముకావలయు వ్యవధి-మూడు ఘడియలు (అనుబంధము 25)

(ప్రవేశము: గోపీ - జోకాబాయి)

గోపీ—అమ్మా! నీ వేమైన ననుము. భార్యాభర్తలకుఁగల సంబంధముమాత్రము చంద్రచంద్రికాన్యాయము కాదంటివా—క్షీర నీరన్యాయముమాత్రము తప్పదు.

జోకా—అదికాదురా గోపీ—

గోపీ—కాకున్న నేమందువు? తేజస్తిమిరన్యాయమా? లేక గృహదీపికాన్యాయమా!

నీళ—పతిదేవాయనమః!

జోకా—నీళా! నీ విలు వీడినవాది నాతప్పు నెఱిఁగితి-మీరు భార్యాభర్తలు—

శంభా—రాజేంద్రా! మీరు ధర్మమూర్తులు. నాకతనగదా యిట్టి యనర్థము వాటిల్లె-వేఁడికొందును—

శివా—వలదు-శంభాజీ!-వేఁడవలదు వెఱ్ఱివాఁడా! ఆభాగవతశేఖరుని రక్షించుటకును శిక్షించుటకును నేను కర్త యని తలంచితివా! వేచియుండుము నేఁడొక యననుభూతాపూర్వాద్భుత మనోహరదృశ్య మీజగద్రంగమున ప్రదర్శింపఁబడనున్నది. ఈలోకోత్తర నాటకరచయిత-బ్రాహ్మణేంద్రా! సర్వమతసారస్వరూపి-సకలనిగమాగమతంత్రఫలభూతుఁడు—పండితసుబ్రహ్మణ్యస్వరూపి యగుజగన్నాటకసూత్రధారి—నటకుఁడన్ననో దురారాధ్య మగు కర్మయోగమును, సులభసాధ్యమగు భక్తియోగమున సమన్వయ మొనర్చిన మహాతేజోమయరాశి—నేఁడు హైందవమతచారిత్రమున సువర్ణాక్షరముల నాయక్షురునిచే ధర్మవేదబ్రాహ్మణమతసులు లోకాతీతమహిమచే విరాజిల్లుట లిఖింపఁబడుటయో లేకున్న లోకమతచారిత్రము నుండి హైందవమతవర్ణనాపత్రముల చించి, రూపుమాపి యగ్నికర్పించుటయో ప్రవర్తిల్లనున్నది. ఆలకింపుమా. సుముహూర్తము సమీపించుచున్నది.

తుకా—

ఉ. రాఁగదె ! పాండురంగ ! యభిరామబలీశశిరః ప్రసూన, సం
రాగ సురాజరాజసఖ రంజిత భక్తిసుధాప్రసార, స
ద్యోగ మొసంగ రాఁగదె ! భయోరుభవార్ణవమగ్ను నన్నుఁ శ్రీ
రాగనిధాన పెంప నిటు రాఁగదె ! బ్రోవఁగదే, కృపాత్మకా !

చాల ధర్మస్వరూపుఁడవు రంగా ! తొలుత నన్నపరాధియని యధిక్షేపించుటకన్న నీధర్మమును నీవు పాలించితివేమో యోచించు కొనుము. తెలియకున్న భక్తుల నడుగుము. ఇంకను సందియమైన నీ తొలిపలుకుల విస్మరింపుము-దాసుని ప్రతిజ్ఞాపాలన మొనరింపుము. ఏమందువు ? దుస్సాధ్యమా ? ఆఱుమాసములవఱకును ఫలింపనిపైరు సద్యస్కాలముననే ఫలింపఁజేయుట దుస్సాధ్యమనియా ? నమ్మరు-హాహాహా ! రంగా ! నేత్రనిమీలనమాత్రమున జగజ్జాలముల సృజియించి మాయింపఁజాలు నీకిది దుస్సాధ్యమనిన సందఱును నవ్వుదురు.

(అనుబంధము 5 లోని చరణము.)

(ప్రవేశము: శ్రీఘ్రయానమున గంగాధరపంత్.)

గంగా—అపాయము—అపాయము—మహారాజ్ ! శాత్రవ సైన్యము లెట్లో తమయునికి నరసి అతివేగముగ వచ్చుచున్నవి.

శివా—మీఱినది—భక్తిప్రవాహ మప్పుడే యధీనత మీఱి యాటంకముల సరకుగొనక, తల్లిదై వడి, వారు, నీరను భేద మరయక ప్రవహించుచున్నది! అదిగో వినుము! ఆపవిత్రముఖపద్మము నుండి వెలివడుచున్న కీర్తనామృతధారను గోలుము.

తుకా—(అనుబంధము- 26 లోని చరణము)

గంగా—మహారాజ్! మహారాజ్!

శివా—ఎవరు మహారాజు! నేనా- కాను- నేను మహారాజును కాను—యిదియే కిరీటము, యిదియే కరవాలము (తుకారాము చెంత మోకరించి) వీఁడును మీరు రాజద్రోహియని నిందించిన యీ కపటవంచక వేషధారికి- దాసుఁడు.

గంగా—అకటకటా! మాకేది దారి? మాయవివేకముచే పూజ్యతరమహారాష్ట్ర రాజ్యమునకే వినాశముప్పతిల్లుఁగదా! రాజేంద్రా! వేఁడికొందును. మే మున్నను, చన్నను నొక్కటియే! మీరు సుక్షేత్రస్థానమును చేరినపిదపమియిష్టమువచ్చినరీతిశిక్షింతురఁట.తొలుత నిందుండి వెడలుఁడు. మీమనుగడ భారతదేశమాతయొక్క మనుగడ!

శివా—భీతియేల? ద్విజసత్తమా! సనాతనధర్మప్రతిష్ఠాపనాచార్యులగు మీరుండ, పాండురంగాలయము చెంత భీతి కలదా?

గంగా—దేవా! పాండురంగఁడు మి మ్మెప్పుడు రక్షించునా?

శివా—చాలఁడా! పాండురంగడే లేఁడా? అయిన పావనతర హైందవమతమే లేదు - తదీయోద్ధారణదీక్షాబద్ధకంకణుఁడైన శివాజీయు లేఁడు. ఇదియే హైందవమతపరీక్షాసుముహూర్తము. ద్విజేంద్రా! పఠింపుఁడు మీ మంత్రములనెల్ల! ప్రయోగింపుఁడు సనాతనాచారశస్త్రముల! అవలంబింపుఁడు యజ్ఞతపస్సమాధి కర్మయోగశరముల! శిక్షింపుఁడు శత్రునికాయములతో నా రాజద్రోహిని లేదా—ఆశూద్రమహాత్ముని వేఁడుఁడు! ఆమహాత్ముని యాజ్ఞయగునఱ కిచ్చటినుండి యొకయడుగైన కదలను.

(ఘంటానాదము; రెండుఘడియలు-దూరమున ఢీన్ ఢీన్ శబ్దములు.)

శంభా—బ్రాహ్మణా! యిదియంతయు నీతంత్రమే! మహారాజును రక్షించుభారము నీయది.

తుకా—ఔను-నిక్కవమే!

గీ. జీవతతికెల్ల జనకుండు నీవె, వాని
లో నధముఁ నేను, నిక్కంబు, కాని, రంగ!
తనయుఁ డపరాధియే యైన దండనమున
వాని దిద్దికొనుట తండ్రిపథము కాదె?

నేను భవదీయమాయానాటకకర్మసూత్ర సన్నద్ధప్రతిమను కానా! నామృతికై భీతిల్లి నన్ను వేఁడుచున్నానని తలంచితివా! వెఱ్ఱి

వాఁడా ! నామృతికై నే నావంతయు చింతిల్లను కర్మబంధములఁ దొలఁగించి, దేహమను చెఱసాలనుండి విముక్తి నొసంగుటచే నీకన్న మృత్యువే నా కిపుడు పరమబంధువు. కాని, నీకై చింతిల్లెద. రంగా ! యీవిషమపరీక్షయం దుత్తీర్ణుఁడవు కాఁజాలమున్న లోకమున భవదీయాంఘ్రిణీ రేజాతములయందలి భక్తి నశించు నేమో యని చింతిల్లెద-

(అనుబంధము 25 లోని చరణము. ప్రవేశము : సైనికులు-రామేశ్వరునితో-"దీన్ దీన్" శబ్దములు.)

సేనాని—బోలో-బోలో ! కోణ్ హై శివాజీసర్కార్ !

శంభా—కానిమ్ము ! జపము తీవ్రముగ కానిమ్ము.

సైని—అరే-ఉఠో హై-(గంగాధరుని) బోలో - (రామేశ్వరుని)

శివా—వలదు-ఆబ్రాహ్మణుని బాధింపవలదు. నేనే శివాజీ -

గంగా—మహారాజా ! యిది యేమి ?

శివా—ఇదియా బ్రాహ్మణరక్షణధర్మదీక్ష ! భక్తిజ్ఞానకర్మ సమ్మేళనము-స్వామీ ! యీశివాజీజీవిత ముఖ్యోద్దేశరహస్యము నే యెఱుంగరా ! శివాజీ భోగలాలసుఁడు కాఁడు. రాజ్యకాంక్షచే యీ మహోద్యమమునకు పూనినవాఁడు కాఁడు గోబ్రాహ్మణరక్షణమే శివాజీదీక్ష. అట్టిచో ప్రత్యక్షమున ప్రవర్తిల్లుచున్న బ్రాహ్మణహింసను జూచి యూరకుండఁగలఁడా ?

శంభా—దేవా ! యితఁడు బ్రాహ్మణుఁడా ? గోముఖవ్యాఘ్రము మగుగాక !

శివా—అతఁడు కాఁడు, శంభాజీ ! యాతని బ్రాహ్మణత్వము నాచే రక్షణీయము. వ్యక్తిగతదోషముల పాటించి, హైందవమతము నకే నూతనశోభ నొసంగిన బ్రాహ్మణత్వమును, బ్రాహ్మణులను దూషింతువా ! భటులారా ! ఒక్కఘడియ యాగుఁడు—

సేనా—ఘడియ-ఘడియ నై-బందో—

శివా—అధములారా ! అయిన నిదే—

గంగా——తుకారామ్! మహారాజు నిప్పుడు రక్షించితివా నీ చరణసేవకుఁడ నయ్యెద!

తుకా——ఆఁ-బంధింతువా! రంగా!

సీ. ఉపనిషద్గృహాలలో నున్న నిన్ భక్తిశృం
ఖలముల బంధించి గ్రాలుచుండ,
కందర్పకోటిసంకాశమహామూర్తి నా
హృదయమన్ చెఱసాల నిమిడియుండ,
సుందరేందీవరశ్యామందమా కనుదోయి
నాకనులచు జిక్క- నవయుచుండ,
నీయిల్లు నీసతి నేఁ బాపి, హింసించి
యణువు నణువు జేసి యలరుచుండ,
గీ. నీవా? నేనా? బందియగుట నీదుభక్తు
లె తెలుపరె? చిక్కితి-కదలలేవు రంగ!
భక్తిధన మిచ్చి కొంటి నీస్వామి నేను,
బంటు వీవు! ర మ్మదె భక్తవరులయాన!

తు. సై——హో-హో-అల్లా! అదిగో శివాజీ! బందో- (పలాయితు లగుదురు.)

గంగా——హాయి! తురుష్కసైనికులు పలాయితు లగుచున్నారు! స్వామీ! దాసోహం! అపరాధిని!

రామే——హా! దుర్భరము! హృదయశూల! మహాత్మా! రక్షింపుము. దుర్భరము.

శివా——చూచితిరా! ఆభక్తవరుని మహిమ! ద్రోహమునకు ప్రపంచమున ప్రతిఫలము తప్పదు. మీ కెప్పుఁ డీభాగవతశేఖరునియెడ నిర్మలభక్తి యుదయించునో యానాఁడే-యాక్షణముననే యీహృదయశూల మిముఁ బాయఁగలదు.

(ప్రవేశము: రోహిదాసు)

రోహి.—రంగా! ఏ స్థానముందున్నాఁడవు-వచ్చితివా! రమ్ము! నాయనా! పరువెత్తకుము! తప్పుసుమా! పడుదువేమో! పిదప నిన్నాదరించువా రెవరు? (ఆలయమును ప్రవేశింపఁబోవ)

గంగా.—ఆగుము - పంచముఁడవై పాండురంగాలయములోపలికి వచ్చుచున్నావా!

శివా.—స్వామీ! అభక్తవర్యు నిరోధింపకుఁడు. భక్తిబృందావనమున జాతిమతవివక్షతలకు తావు కలదా! అదిగో ఆలకింపుఁడు మంజుల తరుణము లభింపను.

తుకా.—(అనుబంధము 25 లోని చరణము.)

రోహి.—అదిగో రంగఁడు—యిందును రంగఁడే—ఎందు చూచినను రంగఁడే—దేవాలయమునమాత్రము గాక యెందుఁజూచినను యున్నాఁడవా! ఆహా! రంగా!-(వేదికపై శిరముంచి పరుండును)

శంభా.—భళి-భళి! పోలము సంపూర్ణముగ ఫలించినది.

గంగా.—ఆహా! ఇంద్రాణీనదీజలములయందు తుకారామకృతాభంగములెట్లు ప్రకాశించుచున్నవి!

తుకా.—శ్రీలలనావామాంకవిలసితమై, వేదాంతపల్లవసముల్లసితమై, బ్రహ్మాదిదేవతాదుర్భావ్యమై, నారదాంబరీషాదియోగిహృదయారవిందవిద్యోతితమై, నీలనీరదశ్యామలకోమలదుర్నిరీక్ష్య, దుర్లక్ష్య, ప్రభాభాసితమైన త్వదీయభద్రంకరమూర్తిని — భవదీయాంఘ్రినీరజాతములను వదలను... లేదు-నానారూపక్లేశప్రాపంచికమోహము—లేదు-లీలాలాలితవిషయజాలామహోన్మాదము-ఆహా! సత్యాద్వైతశుద్ధబుద్ధచైతన్యమే-ఆ-నంద-మే-ఆనంద - నిత్యానందమే-(తూలుచు) ఇందిరానంద! నిర్వికారానందా! నందనందనా! పండరిపురీనందనా! నిర్గుణానందా! (ఆయాసమున) హా-హా-(స్తంభమును చేతితో తడుముచు)ఇది-వన-మాల-యిది-నిస్తులప్రశస్త-కౌస్తు-భము-యి-దే- రంగ

డు-రంగ తరంగ-తేజోత్తుంగ-సర్వజగ-ద్రంగమున - రం -గఁ-డు-హా-
లీల-శ్రీ-లీ-ల-జ్ఞా-న-లీ-ల-రంగ-

(ఉరికంబము పాండురంగ విగ్రహమగును.

ప్రత్యక్షము పాండురంగఁడు.)

పాండు—"యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత
అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాత్మానం సృజామ్యహం.
పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే."
(భగవద్గీత)

(పొలము ఫలించును-దేవాలయము తలుపులు తమంతట తెఱు వఁబడును. జయజయధ్వానములు-పుష్పవృష్టి-నదీనీరమున వేయబడిన యుభంగములు నీటిపై తేలి ప్రపంచమంతయు వ్యాపించును—విమాన మాకసమునుండి దిగుచుండుట కాననగును.)

మంగళము.

అనుబంధములు.

ప్రార్థన.

శ్రీ-రమాదేవ-మాధవా ॥శ్రీ॥
శ్రీరమా-వినుతచరణ-సురవందిత-రమేశ-జయ
హే-యదునందన-రమా-దేవ-మాధవా-జయ ॥శ్రీర॥
పాహి పాహి - పీతాంబరధర హే-లలితకళాదర్శమండలి
భోగభాగ్య శ్రీ-సంతతశుభదా నమోస్తుతే
రమా-దేవ-మాధవా ॥శ్రీర॥

జిజి—హిందోళ రాగము—ఖండగతితాళము.

1. కావరమా-కనులకు మైకముగప్పె నింత ॥కావ॥
ఎవరును-లేరని-తలచితో?-యడుగగ-నీవెడ ॥కావ॥
ఒడలెఱుంగవా-వంటకైన సాయపడన్ను-బసువువోలె
పడియుందువింట జన్మరోగి-తిండికైన సిద్ధమగుదె-జడమతి॥

2. తుకారామ్—కేదారరాగము—ఆదితాళము.
పాలయగోకుల బాలా-లీలాలాలితమానివిలోలా-మాం ॥పాల॥
ఖేలాలోలుప-హేవనమాలీ! శ్రీలలనాహృదిలోలా
బాలా-లాలితమానివిలోలా-మాం ॥పాల॥
రంగశుభాంగ-సంగవిభంగ-భృశసుపదాంగుళి
గంగా-రంగా-మంగళప్రేమతరంగా మాం ॥పాల॥

3. జిజియా—కాపీరాగము—ధృపదతాళము.
అలసితో-కులుకుచు-విభునితో-పలుకగా
నిలచిన-బ్రిదుకవిక-నీచమతి-నీరమును-తేగదవె ॥అల॥
(పతితో) నీ వికనుచనుమా-నీసతితో-సరసము చాలును ॥నీవి॥
ఎటుల-తేగలవుధనము-నీ-వీగతిగా-మసలినన్ ॥నీవిక॥అల॥
(మహాదేవునితో) హింసించెగా-కటా-జనకుఁడే
అదయుఁడై ॥అలసితో॥

4. రోహి—సారంగ రాగము—ఆదితాళము.
పతితుఁడ వైతే-పాండురంగా ॥పతి॥
అతినీచుఁడ నా-నను తాకుట-॥పతి॥
నీగతి నేరా-నినువదలపురా-ఎగురుచుపాడుచు
ననుపీడకురా-పొగడరు-పూజింపరురా ॥పతి॥

5. తుకారామ్—యమన్ రాగము—ఆదితాళము.
మాయాయేమోగా-రంగా-నీ ॥మాయా॥
సతి సుతులని తా-మతిదలచెదరే-అతిమూఢతయే
గతినిను గొలుతురు ॥మాయా॥

6. జోకాబాయి—ఆనంద భైరవి—చాపుమిశ్రిలఘుతాళము.
ఇంటికిరా-వెందుకు వై-కుంఠపతి వైనందుకా-మా ॥యింటి॥
చిన్నతనమున-నిను యశోదా-మన్ను తిన్నావని యన
సన్నుతంబుగ నోట జగము-లన్నిఁ జూపిన వెన్నుఁడా-నా ॥ఇంటి॥
ఒంటిగా విడిచనెను నాపతి-జంట లేరీ యింట నాకిక
వెంటబాయక విదురుని-యింటికి చనినట్లుగా-నా ॥యింటి॥

7. నీళ—హిందుస్తానీ భైరవిరాగము—ఆదితాళము.
స్వాతంత్ర్యిమె లేదా-స్త్రీ-జాతికి ॥స్వాతం॥
సతులకు పరిణయ మీతీరుమారెనే-సతిగృహమున తా
పరిచారమునకా ॥స్వాతం॥
భారతదేశాంగనలకు-భాషాపఠనంబు వలదె-పూర్వా
చారములనుచును పొలతుల పాటింపకున్న-పరతంత్రంబెటు
బాయును-ధరణిని నభ్యుదయంబెట్టు-లేరా యిలసంఘ
సంస్కర్తలు-మాకిక-నీగతి ॥స్వాతం॥

8 తుకారామ్—లలితరాగము—ఆదితాళము.
దయరాదా-రాధా-నాథా ॥దయ॥
ధనవిభవంబుల-నే-నడిగితినా ॥దయ॥

మోక్షదాతవని నీబిరుదేగా-రాక్షసాంతకా రాగదె
బ్రోవా-మఱవేలా-మామనోహరా ॥దయ॥

9. సీత—మాల్ కోస్ రాగము—ఆదితాళము.

పూజింతున్ భవ-దీయచరణముల-॥పూ॥
ఏమినోము నే నోచితినిటునా-ప్రేమకల్మి
భామా-సుమశర ॥పూ॥

10. తుకారామ్—అసావేరిరాగము—ఆదితాళము.

గుణనిధాన-నను ప్రాణదాన-మొ-కోరిన-
కొనుమ మంగళమా-పతిద్రోహము-అబలా-హే
యముకాదె-ఏలా-యీ-భవసంసేచన ఓ-గుణ
భర్తృసేవకదా-జాయావ్రతమా-ప్రేమోదధిలో
కలదే యీకలుషము-యిదియే పరిణయ
మంత్రరహస్యము ॥గుణ॥

11. స్త్రీలు—బేహాగ్ రాగము—ఆదితాళము.

హారతిగొనుమా-మః దమారా-వీర
శూరగం-భీరసుధీర ॥హా॥
సంగరరంగమునందు జయంబు-పొందురంగ
కృప నొందుము వేగ ॥హార॥

12. శివాజీ—సేన—మోహనరాగము—ఆదితాళము.

జయ్‌భవానీ-జయ్‌మరాఠా సుధీర-మాతా ॥జయ్॥
యుద్ధజయంబె-శుద్ధయశంబె-"హరహర
శ్రీమహాదేవ్"-భవానీ ॥జయ్॥
భేరీ-ఢండా-ఝాంకృతులుండ-డాలు-కత్తా
రిపుతతి చెండ-ధరింపజేసెద-ధరనాజెండా-రక్తము
భూమిని-ప్రవహింపంగా-మృత్యుంజస్ఫు
దంగధ్వనులు చెలంగ ॥జయ్॥

13. రోహి—చారువరాగము—ఆదితాళము.

పాడెద-జోయని-పాండురంగా-నిదుర బోవలదా నేఁ ॥పాడె॥
ఎండవానల-సైచి-తిండియైనను లేక-నాయండనుంటివి
గా-నాతండ్రి-నే ॥పాడె॥

14. రోహి—తిలంగ్ రాగము—ఆదితాళము.

జాగేలా-కావగా-యిక ॥జా॥
కఠినతతగు నాబాలా-రంగ ॥జా॥
తామసింపనగునా-రంగా-రంగా రంగా యని
నేపిలువ-'ఓ'యని యనవు నా బాలా-రంగ ॥జా॥

15. తుకా—ముఖారి—ఆదితాళము.

సంకల్పమే-మోకాని-రంగా-సంసారమే-సృజియింప ॥నీ॥
పంకేరుహా-ఆశీనుఁడైన-బ్రహ్మకైన
తెలియునో-తెలియదో ॥సంక॥

16. తుకా—కాంభోజి—ఆదితాళము.

భ్రాంతియెగా ఏ-కా-లంబున కే-యే బాధాజాలామాశ్రీ
లోలులీలా-ప్రాప్తంబానో-యేలాఖేదము-బేలా ॥భ్రాంతి॥
ఏరునుయిల-ధనపిపాసకున్ గుఱియగుచు మనిరె
ఆకల్పాంతము కనుము-యెవరి-కెదియొ-యటులజరుగు
లలాటలిఖిత మునున్ దాట-గలారెచెపుమ ॥భ్రాంతి॥

17. రోహి—రంగ—రంగా—పాండురంగా॥

18. రోహి—కన్నడరాగము—జంపెతాళము.

భరమాయె-మాజాతి ధర మాలలనినంత-నిరసనము
సలిపి వెడలించెదరు-హా ॥భర॥
చేరంగజనరాదె-నీరమునకైబావి-మరలింతురదియే ము
పురవీధులనుమసల-హా ॥భర॥

19. సీళ—శుద్ధసావేరి—ఆదితాళము.

పతియే-దైవము-భారతాంగనకు ॥పతి॥ శ్రీ॥
యితర దైవముల నేలా-కొలువ ॥పతి॥
పతిరూపమే-మతిదలచితా
భక్తిగొల్వగా-ముక్తి బడయరే ॥పతి॥

20. రోహి—హిందుస్థానీ భైరవి—ఆది.

ఏమి ఘోరమిది-ఏమిధర్మమిది-యేగతిమాకిక
యీజగతిని-హా ॥ఏమి॥
పశువులపైనా-పక్షులపైనా-బఱపెడుదయయే
మాపై లేదా ॥ఏమి॥
సైరుపంటలకు-ప్రాధాన్యంబా
పంచమజాతియే హేయమా
సర్వజీవులను-సమతనుగాంచెడి-సర్వేశ్వరునకే
సహానము లేదా ॥ఏమి॥

21. తుకారామ్—బారువరాగము—చాపుతాళము.

అచ్యుతా-కనవా-దయ లేదా-కౌస్తుభా
అలంకార-హే-ప్రభో ॥అచ్యు॥
కఠినత చేనాకరచునద్రోయ
కటకటబడితో-ఎటుతాళితో
ఎటుబోయితో-భవబంధముల బాప-జాగేలా
ఆదరణ-లే-దా-అచ్యుతా॥

22. తుకా—కాపీ—ఆదితాళము.

ఛత్రపతీ-హే రాజాధిరాజ ॥ఛత్ర॥
ధన మేపరిధానమ-ధరనాకిదేల
సరసిజదళనయనా-శ్రీనాథా ॥ఛత్ర॥

23. రోహి—మాయామాళవగౌళరాగము—దాద్రతాళము.

ఏడీ-నాపాండురంగ డేడీ
ఏతావుకుజనెనో-తా ॥ఏడీ॥

24. తుకా—భీమపలాస్ రాగము—ఆదితాళము.

మంగళాంగుని చూడరే-హితులార ॥మంగ॥
వెదుకరె-నా దేవు-హా-దయామతి ॥మం॥
వ్యవథేలా-వసుదేవసూనుఁడు-యెటకుచనెనో
దయలేదె నాపై-యమునకు తా-నిపుడేగె
నో-చూడరే ॥మంగ॥

25. తుకా—

మంగళమమలకళా-గోపాలా
రంగశుభాంగ-సంగవిభంగ-సన్నుతమానిహృదంతరంగ॥

మం గ ళ ము.

అందఱు—మోహన—ఏకతాళము.

కమలా-నాభా-విమలవిభా-కమలావాసా
కలుషహారా-ప్రమదాభాసా-వరఫలదా-మానివిభావన
కారణసత్కరుణా-సుబ్రహ్మణ్యవందిత-కమలా॥

కథలు చరిత్రలు.

	రూ. అ.	
శ్రీనాథకవిచరిత్ర	0	8
వేములవాడ భీమకవిచరిత్ర	0	8
తెనాలిరామకృష్ణకవిచరిత్ర	0	8
బమ్మెరపోతన కవిచరిత్ర	0	8
శ్రీకృష్ణదేవరాయలచరిత్ర	0	8
నలమహారాజుకథలు(వచనం)	0	8
పంచపాండవుల అజ్ఞాత వాసము పెద్దది బైండు	0	12
మహాత్మగాంధి	0	6
జవహర్లాలు నెహ్రూ	0	6
శ్రీరామవనవాసము	0	12
పంచపాండవ వనవాసము	0	12
పరమానందశిష్యులకథలు	0	4
భోజకాళిదాసుకథలు	0	8
భట్టివిక్రమార్కునికథలు	1	0
,, చిన్న సైజు	0	8
కాశీరామేశ్వరమజిలీ కథలు 300 పేజీలు	1	0
గులేబకావళికథలు	0	10
సుభాషచంద్రభోస్	0	6
హిట్లర్ "నియంత"	0	6
హాస్యరసకథారత్నావళి	0	8
వినోదకథాకల్పవల్లి	3	0
ఆత్మకథ 1 భా	1	0
డిటో 2 భా	0	12
భట్టివిక్రమార్కునికథలు క్యాలికో బైండు	2	0
హాస్యవల్లరి	0	12

	రూ. అ.	
చమత్కారకథాకల్లోలిని 1 వ భా॥	0	12
2 వ భా॥	0	12
అపూర్వ మనోహర చిత్రకథలు	0	8
[illegible] చెప్పు దెబ్బలకథ	0	8
అహింసా[illegible]చరిత్ర	0	8
పండితజవహర్లాల్ నెహ్రూ	3	0
రామతీర్థస్వాము	0	8
[illegible] బాలపుకథలు	0	8
[illegible] పంచపీఠికకథలు	0	8
చంద్రసేన రాజులకథలు	0	12
స్త్రీలవ్రతకథలు 1,2,3 భా	0	12
రైతుబు[illegible]	0	12
మహాపతివ్రతలకథలు	0	10
మదనకామరాజుకథలు	0	10
16 రాజులకథలు	0	12
పు[illegible]రవచక్రవర్తికథలు	0	8
[illegible] విజయము అను 30 భాగములకథలు	1	0
అరేబియన్ [illegible]కథలు కం[illegible]	1	0
శుకసప్తతికథలు	0	8
గరుడపురాణము వచనము	0	8
భారత[illegible] ([illegible])	0	2
శతకంఠరామాయణము(వచనం)	0	8

శ్రీ సత్యనారాయణబుక్కు-డిపో, రాజమహేంద్రి.

గొప్ప జ్యోతిషగ్రంథములు.

	రూ.	అ.		రూ.	అ.
జ్యోతిషప్రథమబోధిని	0	8	నవగ్రహచింతామణి	0	2
జాతకమార్తాండం 1భా॥	1	8	శల్యవాస్తు	0	8
,, 2భా॥	1	8	జాతకఫలమణిమంజరి 1వ.	1	8
,, 3భా॥	2	0	పూర్వపారాశరి	0	8
జ్యోతిషరహస్యం 1 భా॥	1	8	గృహవాస్తుదర్పణం		
,, 2భా॥	1	8	(మూలతాత్పర్యములతో	0	12
జ్యోతిషవిద్యాప్రకాశిక			వ్రాయబడినది)		
సంజ్ఞాధ్యాయము 1భా॥	1	0	మంగళస్తంభము	0	8
గణితాధ్యాయము 2భా॥	2	0	(శ్రీవగ్రంథము)		
భావఫలాధ్యాయము 3భా॥	2	0	బృహత్పారాశరసంహిత	0	4
ద్వాదశభావఫలం 4భా॥	2	0	ఆంధ్రజాతకతత్వము	1	8
జాగ్రత్తదీపిక	0	10	సూత్రములు 1వభా॥		
నష్టజాతకప్రశ్నము	0	6	,, 2వభా॥	1	8
జ్యోతిషఫలప్రదీపిని	0	10	గోచారసంహిత	0	8
దశాభుక్తిఫలచంద్రిక	1		తాళపత్రికము	0	12
లఘుపారాశరి			శిల్పసంగ్రహము	0	6
పుట్టుమచ్చలశాస్త్రము	0	8	ఆయుర్దాయయోగం	1	0
జాతకచంద్రికగోచార	0	8	ముహూర్తదర్పణం	0	8
రత్నపరీక్షణము			శిల్పమతశాస్త్రము	0	12
మయసాస్త్ర వాస్తు	ఈ3 చేర్చి		60 సం॥ పంచాంగము		
కాశీమణి వసస్తు	1 కే పుస్తక		జాతక సారాంశసంగ్రహం	1	8
మానవాస్తు	రూ 0	12	స్వప్నఫలదీపిక	0	6
వాస్తుసంగ్రహము	0	12	గౌతమసంహిత	0	8

(శ్రీ) సత్యనారాయణ బుక్ డిపో, రాజమహేంద్రి.

కథలు చరిత్రలు.

	రు.	అ.
శ్రీనాథకవిచరిత్ర	0	8
వేములవాడ భీమకవిచరిత్ర	0	8
తెనాలిరామకృష్ణకవిచరిత్ర	0	8
బమ్మెరపోతన కవిచరిత్ర	0	8
శ్రీకృష్ణదేవరాయలచరిత్ర	0	8
నలమహారాజుకథలు(వచనం)	0	8
పంచపాండవుల అజ్ఞాత వాసము పెద్దది బైండు	0	12
మహాత్మగాంధి	0	6
జవహర్లాలు నెహ్రూ	0	6
శ్రీరామవనవాసము	0	12
పంచపాండవ వనవాసము	0	12
పరమానందశిష్యులకథలు	0	4
భోజకాళిదాసుకథలు	0	8
భట్టివిక్రమార్కునికథలు	1	0
,, చిన్న సైజు	0	8
కాశీరామేశ్వరమజిలీ కథలు 300 పేజీలు	1	0
గులేబకావళికథలు	0	10
సుభాషచంద్రభోస్	0	6
హిట్లర్ "నియంత"	0	6
హాస్యరసకథారత్నావళి	0	8
వినోదకథాకల్పవల్లి	3	0
ఆత్మకథ 1 భా	1	0
డిటో 2 భా	0	12
భట్టివిక్రమార్కునికథలు క్యాలికో బైండు	2	0
హాస్యవల్లరి	0	12

	రు.	అ.
చమత్కారకథావళి 1 వ భా॥	0	12
2 వ భా॥	0	12
అపూర్వ మనోహర చిత్రకథలు	0	8
సుబాహు దేవప్రియుల కథ	0	8
అహింసాహింసావాదచరిత్ర	0	8
పండిత జవహర్లాల్ నెహ్రూ	3	0
రామతీర్థస్వామి	0	8
[illegible] జానపదకథలు	0	8
భేతాళ పంచవింశతికథలు	0	8
పన్నెండు రాజులకథలు	0	12
స్త్రీలవ్రతకథలు 1,2,3 భా	0	12
రైతుఋణచట్టము	0	12
మహాపతివ్రతలకథలు	0	10
మదనకామరాజుకథలు	0	10
16 రాజులకథలు	0	12
పుష్పారధచక్రవర్తికథలు	0	8
మహాకథ [illegible] విజయం అను 30 భాగములకథలు	1	0
అరేబియన్ నైట్సుకథలు కంప్లీటుసెట్టు	1	0
శుకసప్తతికథలు	0	8
గరుడపురాణము వచనము	0	8
శారదాచట్టము ([illegible])	0	2
శతకంఠరామాయణము(వచనం)	0	8

గొప్ప జ్యోతిషగ్రంథములు.

	రు.	అ.		రు.	అ.
జ్యోతిషప్రథమబోధిని	0	8	సర్వగ్రహచింతామణి	0	2
జాతకమార్తాండం 1భా॥	1	8	శల్యవాస్తు	0	8
,, 2భా॥	1	8	జాతకఫలమణిమంజరి 1వ.	1	8
,, 3భా॥	2	0	పూర్వపారాశరి	0	8
జ్యోతిషరహస్యం 1 భా॥	1	8	గృహవాస్తుదర్పణం (నూతనపద్ధతులతో వ్రాయబడినది)	0	12
,, 2భా॥	1	8			
జ్యోతిషవిద్యాప్రకాశిక సాంఖ్యాధ్యాయము 1భా॥	1	0	మూలస్తంభము (శైవగ్రంథము)	0	8
గణితాధ్యాయము 2భా॥	3	0			
[illegible] 3భా॥	2	0	బృహత్పారాశరసంహిత	0	4
[illegible] 1భా॥	2	0	ఆంధ్రజాతకతత్త్వము సూత్రములు 1వభా॥	1	8
[illegible]	0	10			
సాముద్రికము	0	6	,, 2వభా॥	1	8
[illegible]	0	10	గోచారసంహిత	0	8
[illegible] ఫలచంద్రిక, [illegible] పారాశరి	1		కాలామృతము	0	12
			శిల్పసంగ్రహము	0	6
[illegible] శాస్త్రము	0	8	ఆయుర్దాయయోగం	1	0
[illegible] గోచార [illegible]	0	8	ముహూర్తదర్పణం	0	8
[illegible] వాస్తు, [illegible] వాస్తు (కలిపి ఒకేపుస్తకం)	0	12	[illegible] శాస్త్రము, 60 సం॥ పంచాంగము	0	12
			జాతక నారాయణీయం	1	8
			స్వప్నఫలదీపిక	0	6
వాస్తుసంగ్రహము	0	12	గౌతమసంహిత	0	6

మైలవరంకంపెనీవారిచేతను

తదితరులచేతను ప్రదర్శింపబడు స్టేజినాటకరాజములు.

	రు.	అ.		రు.	అ.
కనకతార చం. శే.	1	4	రామదాసు బళ్ళారి డి.గో.	1	4
సత్యహరిశ్చంద్రీయము బ. ల.	1	4	బొబ్బిలియుద్ధం శ్రీ. కృ.	1	0
బుద్ధిమతీవిలాసము బ.ల.	1	4	పాదుకాపట్టాభిషేకం పా. ల.	1	4
శ్రీకృష్ణతులాభారం ము. సు.	1	4	విప్రనారాయణ పా. ల.	1	4
కృష్ణలీలలబళ్లారి పం. శే.సు.	1	4	రాధాకృష్ణ డిటో	0	14
లవకుశ డిటో	1	4	లేడీడాక్టరు శ్రీ. పా.	0	12
భక్తకుచేల డిటో	1	4	చిత్రనళీయంబళ్ళారి డి.కృ.	1	4
చూడామణి పా. ల.	0	12	విషాదసారంగధర డిటో	1	4
పాండవవిజయం తి. వెం.	1	4	ప్రహ్లాద డిటో	1	4
పాండవోద్యోగములు నుశ్రీకృష్ణరాయభా॥	1	4	రోషనార కో. సు.	1	0
			సావిత్రి శ్రీ. స.	1	4
			ద్రౌపది ము. శా.	1	4
పాండవాశ్వమేధం	1	4	తులసీదేవి ము. వెం.	1	4
జయంతజయపాల అ. స	0	14	మహాకవికాళిదాసుఅ.హా.	1	4
కాలేజిగరల్ కా. హ.	0	14	గయోపాఖ్యానం చి. ల.	0	8
రంగూన్‌రౌడీ సో. రా.	1	4	ప్రసన్నయాదవము డిటో	0	8
ధరణీకోట సో. రా.	1	4	పారిజాతాపహరణం డిటో	0	8
వేణీసంహారము వ. సు.	1	4	చింతామణి కా. నా.	1	4

కొండపల్లి వీరవెంకయ్య అండ్ సన్సు, రాజమండ్రి.